รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

Buddhist Integrated Approach to the Management of Buddhist Schools

โดย

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์), ดร.
พระมหากำพล คุณงฺกโร (มาลัย), ดร.
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610758164

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

Buddhist Integrated Approach to the Management of Buddhist Schools

โดย

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์), ดร.
พระมหากำพล คุณงฺกโร (มาลัย), ดร.
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610758164

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Buddhist Integrated Approach to the Management of Buddhist Schools

BY

Phramaha Sunan Sunando (Ruchiwet), Dr.
Phramaha Kamphon Kunangkaro (Malai), Dr.
Faculty of Social Science Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610758164
(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๑.ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

(ภาษาอังกฤษ) Assistant Professor Dr.Surapol Suyaphom

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน -รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

๓. ที่อยู่(ที่ทำงาน) ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ โทร.๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๔. ประวัติการศึกษา

๔.๑ ปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชามานุษยสงเคราะห์ (พธ.บ.) สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่จบ ๒๕๒๘

๔.๒ ปริญญาโท Master Degree in Political Since (M.A.Pol.Sc.) สถาบัน Poona University India ปีที่จบ ๒๕๓๑

๔.๓ ปริญญาเอก Doctor of Philosophy in Polical Since (Ph.D.Pol.Sc.) สถาบัน Marathwada University India ปีที่จบ ๒๕๓๖

๕. ประสบการณ์การทำงาน

๑) รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวางแผน

๒) กรรมการสภามหาวิทยาลัย

๓) เลขานุการสภามหาวิทยาลัย

๔) เลขานุการบัณฑิตวิทยาลัย

๕) ผู้จัดการมหาจุฬาบรรณาคาร

๖) สมาชิกสมัชชาแห่งชาติ ฯลฯ

๖. ประสบการณ์ในการทำวิจัย

การวิจัยที่ทำแล้ว เป็นการวิจัยด้านตำรา

๑) การเขียนตำราทางด้านรัฐศาสตร์ เช่น ปรัชญาการเมือง, การบริหารงบประมาณและการคลังสาธารณะ

๒) ตำราทางพุทธศาสนา เรื่อง พุทธปรัชญา, พฤติกรรมนุษย์กับการพัฒนาตน

๗. สาขาวิชาที่เกี่ยวชาญ

๑) รัฐศาสตร์ ๒) การจัดการเชิงพุทธ ๓) วิชาการทางพุทธศาสนา

๒. ประวัติผู้ทำวิจัย

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย)

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์)

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

Phramaha Sunan Sunando (Ruchiwet)

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๓-๑๔๐๖-๐๐๐๒๒-๘๓๔๗-๑

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดลาดทราย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถานที่ทำงาน หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘-๑๒๖๙-๖๐๓๔

E-mail sunant05@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๘

๕.๒ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๕

๕.๓ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๓

๕.๔ นักธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม ๔ ประโยค

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

๑. การวางแผนกลยุทธ์การจัดการบริหารจัดการ
๒. พระไตรปิฎก ภาษาบาลี พระพุทธศาสนา
๓. เป็นวิทยากรฝึกอบรมได้หลายหลักสูตร เช่น การบริหารองค์กร คุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น
๔. มีความเชี่ยวชาญในการสอน การบรรยาย การฝึกอบรม
๕. ใช้คอมพิวเตอร์ได้ดี สามารถจัดการระบบฐานข้อมูลได้เป็นอย่างดี

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการ

(ไม่มี)

๓. ประวัติผู้ทำวิจัยร่วม

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย)

พระมหากำพล คุณงฺกโร (มาลัย)

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

Phramaha Kamphon Khunangkaro (Malai)

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๕ ๗๔๐๑ ๐๐๐๔๔ ๘๖๑

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดบางอ้อยช้าง เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๒ ตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐

สถานที่ทำงาน หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘ ๙๘๑๐ ๑๒๓๘ , ๐๘ ๓๐๓๘ ๖๑๘๖

โทรสาร ๐๒ ๔๔๗ ๕๘๐๒ **E-mail** opal_1982 @ hotmail.co.th

๔. ประวัติการศึกษา

๔.๑ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๗

๔.๒ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๔

๔.๓ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)
สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๒

๔.๔ นักธรรมชั้นเอก , เปรียญธรรม ๙ ประโยค , จูฬอาภิธรรมิกะโท

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการทำการวิจัย ว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละงานวิจัย

๕.๑ การวางแผนการจัดการการบริหาร

๕.๒ พระไตรปิฎก

๕.๓ การบรรยาย การฝึกอบรม

๕.๔ การทำงานวิจัยทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ

๕.๕ คอมพิวเตอร์ การจัดระบบฐานข้อมูล

๕.๖ ภาษาอังกฤษ
๕.๗ วิทยากรฝึกอบรม เสริมทักษะหลักสูตรต่างๆ

๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพ

(ไม่มี)

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรม

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงให้ครบทุกข้อทุกตอน แบบสัมภาษณ์จึงจะสมบูรณ์ และใช้ประโยชน์ในการวิจัยได้ คำตอบทุกข้อและความคิดเห็นต่างๆ ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับและจะไม่เกิดผลเสียต่อท่านแต่อย่างใด

ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์), ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

๑. ท่านคิดว่าควรนำหลักการใดมาใช้กับการบริหารจัดการ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านคิดว่าแนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธควรมีลักษณะวิธีการจัดการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓. การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธด้านกายภาพควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธด้านกิจกรรมพื้นฐานควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธด้านการจัดการเรียนการสอนตามแบบวิถีพุทธควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๖. การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธด้านการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ตามรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๗. การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธด้านการบริหารจัดการตามรูปแบบโรงเรียนวอถีพุทธควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๘. พุทธบูรณาการเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ท่านคิดว่าควรนำหลักการในพุทธธรรมข้อใด ประเด็นใดบ้างมาใช้บูรณาการในโรงเรียนวิถีพุทธ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอเจริญพร

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ	ผลที่ได้รับของโครงการ
เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- สำรวจข้อมูลพื้นฐานหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลพื้นฐานหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากแหล่งข้อมูล	- ได้ข้อมูลข้อมูลพื้นฐานหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- ลงพื้นที่ศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- ผู้วิจัยศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- ได้ข้อมูลองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	- ร่างรูปแบบแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการสัมภาษณ์เชิงลึก	- ผู้วิจัยร่างรูปแบบแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการสัมภาษณ์เชิงลึก	- ได้แนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ในการเรียนการสอนรายวิชาอื่น ๆ ได้
- สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปประกอบงานประกันคุณภาพการให้บริการวิชาการแก่สังคม

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมวัดและชุมชน

- สามารถให้ความรู้กับนิสิตและพระสงค์ได้
- สามารถประยุกต์ในการพัฒนาเด็กโดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญาอย่างบูรณาการ

๓. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมมหาวิทยาลัยและชุมชน

- มีการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธในเขตพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

๔. ผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดให้มีการปรับวิธีการเรียนการสอนตามรายวิชาวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- อาจารย์ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งกันและกัน
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรม สำนักวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดในชุมชน เป็นต้น มีการนำหลักการบริหารโรงเรียนวิธีพุทธไปประยุกต์ใช้ต่อไป

ภาคผนวก ก
บทความการวิจัย

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

Buddhist Integrated Approach to the Management of Buddhist Schools.

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์), ดร.*
พระมหากำพล คุณงฺกโร (มาลัย), ดร.**

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้เพื่อ ๑. เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. เพื่อศึกษาองค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และ ๓. เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๒๐ คนเลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารและด้านพระพุทธศาสนาด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง สัมภาษณ์เชิงลึกแบบตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

๒. องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ

***อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

****อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ร่วมวิจัย**

๓. แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๑) ด้านกายภาพ การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็นผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด ๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ๕) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ อาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้

คำสำคัญ : พุทธบูรณาการ; การบริหารจัดการ; โรงเรียนวิถีพุทธ

Research Title: **Buddhist Integration for Buddhist way School Administration**

Researcher: **Phramaha Sunan Sunnato, Dr.**
Phramaha Kamphon Kunangkaro, Dr.

Year: **2015**

Abstract

The research entitled 'Buddhist Integration for Buddhist way School Administration' had the following objectives 1. To study principles and theories of Buddhist way School administration, 2. To study the components, factors and Buddhism integration Buddhist way School administration and 3. To propose the guideline for the Buddhist way School administration.

Research methodology was the qualitative method, collected data from document and related research works and also from 20 key informants, purposefully selected from experts in administration and in Buddhism with structured in-depth-interview form by face-to-face interviewing. Data were analyzed by descriptive interpretation.

Findings were as follows:

1. Principles and theories of Buddhist way School administration: Schools managed all areas to support learners to develop according to Buddhism integration, supporting learners for life development in the areas of eating, living, seeing and listening for wisdom development.The environment management supported wisdom development in line with Pannavuttidhamma 4 as: 1) Suppurisusanseva, association with good persons, learned persons, good environment, teachers, lecturers and having good data and media, 2) Saddhammassavana, being energetic in learning principles with good learning and teaching curriculum, 3) Yonisomanasikara, the process of analytical thinking, examining the causes and effects in the right methods and 4) Dhammanudhammapatipatti, being able to utilize knowledge in daily life and live the life righteously.

2. Components, factors and Buddhism integration for Buddhist way school administration: The most important factors for Buddhist way School administration were physical, life-based activity, learning-teaching, reactive atmosphere and managerial factors.

3. The guideline for Buddhist way school Administration: 1) physical aspect, budgeting was very important, there should be well planning that was applicable to the operation, 2) Buddhist way basic activity, school administrators should set a plan for school development as set in the curriculum, get participation from all parties concerned, orientation of personnel to have clear understanding and appreciation of participation in learner development activities, 3) learning-teaching aspects: administrators, teachers, personnel should act as good examples for students by doing, not by teaching and learning activities, by setting good examples so that students would remember and imitate the good examples easier that teaching in the classrooms. But teaching is the important factor, must be performed as set in the curriculum and 4) reactive atmosphere aspect: smiling face, helping hand, charity with sincerity and being good friends were the best reactive atmosphere, 5) administrative factors: cooperation from all parties concerned with different ideas, attitudes, visions, clear target and unity, orientation of personnel to understand data and direction and the process of administration would help operational administration move smoothly and successfully.

Keywords : Buddhist integration; Management; Buddhist school

บทนำ

โรงเรียนวิถีพุทธเกิดขึ้นในปลายปี ๒๕๔๕ เป็น ๑ ใน ๕ ของโครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ (โครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนใช้ ICT เพื่อการเรียนรู้ และโครงการนำร่องสรรหาพัฒนา และส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษด้านต่างๆ) การศึกษาแนวพุทธอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมา เมื่อริเริ่มโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้ศึกษาแนวทางของ 3 โรงเรียนที่ได้ใช้แนวพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนทอสี โรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสยามสามไตร) และได้เชิญบุคลากรทั้งสามโรงเรียนมาร่วมเป็นคณะทำงาน มีพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เป็นประธาน รวมเรียกชื่อโรงเรียนจัดการศึกษาแนวพุทธว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” นับแต่นั้นมา คณะทำงานนี้มีการประชุมหลายครั้งต่อเนื่อง เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน ต่อมามีการเปิดรับโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นแรกของโครงการด้วยการประกาศรับสมัคร และมีโรงเรียนเข้าร่วม จำนวน ๘๙ โรงเรียน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ มีโรงเรียนวิถีพุทธที่ลงทะเบียน รวม ๒๑,๕๗๔ โรงเรียน

อย่างไรก็ดีจากผลการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมาของโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะได้ผลที่น่าพอใจในระดับหนึ่งโรงเรียนก็ยังเห็นว่ายังจะต้องพัฒนาด้านนี้ให้มากยิ่งขึ้นประกอบกับสภาพสังคมและชุมชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วมาก ปัญหาด้านสังคมเกิดขึ้นมากมากมาย นักเรียน ซึ่งเป็นเยาวชนของชาติในอนาคตที่สำคัญ ไม่สามารถปรับตัวได้ทันการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดปัญหาขึ้น รวมทั้งครู ผู้ปกครองจะต้องมีแนวทางและวิธีการอย่างหลากหลายที่จะช่วยกันส่งเสริมและ ดำเนินการพัฒนานักเรียนในด้านความมีคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักพุทธธรรมไตรสิกขา คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** นักเรียนมีวัตรปฏิบัติในการกิน อยู่ ดู และฟังเป็น ครู บุคลากร ผู้ปกครองนักเรียน และชุมชนจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นบุคคลที่ต้อง “**สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น**” รวมทั้งโรงเรียน จะต้องมีระบบการบริหารจัดการตามแนวทางวิถีพุทธที่ถูกต้องและเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการแล้ว จำนวน ๓๓๐ โรงเรียนด้วยกัน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ จำนวนโรงเรียนวิถีพุทธมีเพิ่มขึ้นเป็น จำนวน ๓๔๓ โรงเรียน และได้ดำเนินการตามแนวทางที่สำนักการศึกษาได้จัดอบรมและได้นำแนวทางการดำเนินงานมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีกระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ๘ ขั้นตอน คือ สร้างความตระหนักและความเข้าใจ ประเมินตนเองตามสภาพจริง ของครูและผู้บริหาร วิเคราะห์ข้อมูลและประชุมตัดสินใจพัฒนาร่วมกันลงมือปฏิบัติ/ดำเนินโครงการหรือกิจกรรม ประเมินตนเองระหว่างการดำเนินงาน ลงมือปฏิบัติ/ปรับปรุงแก้ไข รวบรวมข้อมูลและสรุปผล รายงานผลและนำไปเป็นข้อมูลพัฒนา เมื่อได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว จึงจำเป็นต้องทราบผลการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ในเขตพื้นจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ในเด็กและเยาวชน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากร

มนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) ผู้วิจัยได้การวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อพิจารณาถึงประเด็นของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง จำนวน ๒๐ ท่าน โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ในโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling)[๑]

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพมีขั้นตอนดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๒) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จำนวนอย่างน้อย ๕ ท่าน เช่น ด้านการจัดการเชิงพุทธ ด้านการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในการตรวจเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูลได้หรือไม่

๓) ติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหาร หรือ หัวหน้าหน่วยงานกลุ่มเป้าหมาย และเวียนหนังสือขออนุเคราะห์ ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้าเก็บข้อมูล

๔) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยกำหนดวันที่จะไปแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง

๕) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถามแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

---

[๑]ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และผู้บริหารองค์กรเท่านั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามกลุ่มข้อมูล Content Analysis) ทางการวิจัยที่ทำการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยการนำเสนอเป็นความเรียง การนำเสนอข้อมูล โดยแบบตาราง โครงสร้าง แผนภาพ การบรรยาย และภาพประกอบเอกสาร

ผลการวิจัย

หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การ

กิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านกายภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้น

๒. ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธอาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการ

ดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

๓. ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอนมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๔. ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี ตามวิถีชาวพุทธ บางสถานศึกษา ประยุกต์ไตรสิกขาใน

ระดับชั้นเรียนหรือรายวิชา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน หรือบางสถานศึกษา ทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา

๕.๑.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า “บวร” ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้บริหารต้องจัดการโรงเรียนมีเอกลักษณ์ความเป็นพุทธ ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐทุกมิติ และทางอ้อมได้จากภาคเอกชน ครูและนักเรียนมีทักษะทางภาษาไม่น้อยกว่า ๒ ภาษา สำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษภายในโรงเรียนสนับสนุนให้ใช้ความรู้ความสามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ ไม่ขัดแย้งศีลธรรมอันดีงามของชาวพุทธควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตามวิถีพุทธ วิถีของผู้ค้นหาความรู้ ที่กล่าวมาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันของโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT)

โรงเรียนวิถีพุทธเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทางโรงเรียนพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ โดยนำมาบูรณาการกับหลักการบริหารจัดการสถานศึกษามีแนวคิดเบื้องต้นในการจัดสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา

๑. ด้านกายภาพ การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดีเพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะงบประมาณของภาครัฐนั้น มีไม่เพียงพอในการที่จะทำกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการสรรหางบประมาณโดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องและเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ร่วมกัน ตามหลัก บ ว ร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน ที่สามารถดำเนินงานได้จริง ตลอดจนถึงการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการนำกระบวนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) มาใช้ในการบริหาร

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ประกอบกับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมี

ความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป

๓. ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ต่างก็เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนจัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะกิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การสร้างความเข้าในในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนของครูและนักเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้ ควรที่จะยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่นร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงานเพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จ ควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย ๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม ๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย ๕) บูรณาการพุทธ

ธรรมในการบริหารจัดการ ๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม ๘) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๙) ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

อภิปรายผล

ในการอภิปรายผลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยและอภิปรายข้อค้นพบใหม่จากการทำวิจัยดังนี้

๕.๒.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น สอดคล้องกับ พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช) กล่าวว่า การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น[๒]

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนิน สอดคล้องกับ มติมหาเถรสมาคม กล่าวว่า โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

---

[๒]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๒-๘๓.

เหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้[๓]

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา สอดคล้องกับ พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตว์โส กล่าวไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่บุคลากรทุกฝ่ายเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันดำเนินการจัดการศึกษาให้มีหนทางการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ วิถีวัฒนธรรมต่างๆ ที่นำไปสู่ “ปัญญา”[๔]

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น สอดคล้องกับ พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช) กล่าวว่า ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น[๕]

ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้ สอดคล้องกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่า ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำ หลักธรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัด

---

[๓]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๓๓.

[๔]พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตว์โส, “เด็กพันธุ์ใหม่ ละอายทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”, **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ๑๒ (๕๙๑), (ตุลาคม ๒๕๔๖) : ๑๓ – ๑๙.

[๕]พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช), **โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒.

การศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไปเมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า [๖]

๕.๒.๒ องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านกายภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้น

๒. ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธอาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจและปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทย

---

[๖]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๕-๘๗.

ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ "โรงเรียนวิถีพุทธ" อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป สอดคล้องกับ เสือ สัชชานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา มีรูปแบบการพัฒนาที่ชัดเจนทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ พฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และปัญญา คือ รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีล พบว่า เป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา โดยใช้เครื่องมือในการฝึก คือ วินัย กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ การพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีลเป็นการสร้างฐานชีวิตให้แข็งแกร่ง คนมีศีลเป็นคนไม่มีโทษ เพราะประพฤติสุจริตทางกาย การฝึกการสื่อสารที่ดี การประกอบอาชีพที่ส่งผลให้การดำรงชีวิตมีความสุข รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นสมาธิ พบว่า สมาธิเป็นเครื่องมือในการทำจิตใจให้หนักแน่น เป็นการรวมกระแสจิตเป็นหนึ่งเดียว ทำให้ใจแน่วแน่ในสิ่งเดียว มีคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง สามารถควบคุมตนเองได้ดี ทำให้จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน และจิตมีพลังมีคุณสมบัติความพร้อมในการปฏิบัติงาน รูปแบบของพัฒนาจริยธรรมในขั้นปัญญา เป็นการพัฒนาฝึกฝนศึกษาให้เข้าใจ มีความรู้ เกิดความเข้าใจในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เข้าใจตามความเกิดขึ้นของสิ่งนั้น พิจารณาสภาพปัญหาตามเหตุ ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น ใช้หลักความจริงแก้ปัญหาตามที่เกิดขึ้นจริง มีจิตใจเป็นอิสระจากสิ่งทีสัมพันธ์กับชีวิต ดำรงตนอยู่อย่างรู้เท่าทัน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิต รู้จักวิธีที่จะนำชีวิตไปในทางที่ดี รู้จักสร้างระเบียบวินัยให้กับชีวิตและอยู่อย่างปลอดภัยไร้เวร[๗]

๓. ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอนมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๔. ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิ

---

[๗]เสือ สัชชานนท์ และคณะ, "การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์", **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗),หน้า ๑๒๕.

ธรรม ๔ ประการคือ สับปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี ตามวิถีชาวพุทธ บางสถานศึกษา ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียนหรือรายวิชา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน หรือบางสถานศึกษา ทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา สอดคล้องกับ มณกาญจน์ ทองใย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารอย่างชัดเจน สามารถปรับโครงสร้างขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ องค์การทางราชการและองค์กรในชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเยาวชนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ด้านกระบวนการดำเนินงาน มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานตามโครงการอย่างสม่ำเสมอ ด้านผลสำเร็จที่คาดว่าจะได้รับ โดยการสร้างเยาวชนให้มีขันติ มีความอดทน อดกลั้น มีวิริยะอุตสาหะ รู้จักการให้และทำกิจกรรมต่างๆ เป็นหมู่คณะได้[๘]

๕.๒.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า “บวร” ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้บริหารต้องจัดการโรงเรียนมีเอกลักษณ์ความเป็นพุทธ ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐทุกมิติ และทางอ้อมได้จากภาคเอกชน ครูและนักเรียนมีทักษะทางภาษาไม่น้อยกว่า ๒ ภาษา สำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษภายในโรงเรียนสนับสนุนให้ใช้ความรู้ความสามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ ไม่ขัดแย้งศีลธรรมอันดีงามของชาวพุทธควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตามวิถีพุทธ วิถีของผู้ค้นหาความรู้ ที่กล่าวมาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันของโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ เป็น โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์มาใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา

---

[๘]มณีกาญจน์ ทองใย, “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙), หน้า๘๙.

เน้นการบูรณาการตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสดงปัญญา มีวัฒนธรรมเมตตาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต[๙]

โรงเรียนวิถีพุทธเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทางโรงเรียนพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ โดยนำมาบูรณาการกับหลักการบริหารจัดการสถานศึกษามีแนวคิดเบื้องต้นในการจัดสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา

๑. ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมลักษณะการพัฒนา ศีล สมาธิ ปัญญา การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะงบประมาณของภาครัฐนั้น มีไม่เพียงพอในการที่จะทำกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการสรรหางบประมาณ โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องและเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ร่วมกัน ตามหลัก บ ว ร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน ที่สามารถดำเนินงานได้จริง ตลอดจนถึงการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการนำกระบวนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) มาใช้ในการบริหาร สอดคล้องกับคณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า เป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ[๑๐]

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่ปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต ผู้บริหารโรงเรียนกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ประกอบกับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่

---

[๙]กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓ – ๖๓.

[๑๐]คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา, **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป สอดคล้องกับ เมตตา ภิรมย์ภักดิ์ ได้กล่าวถึง โรงเรียนวิถีพุทธว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธนั้นมิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรมมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้นเพราะโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียนดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถีพุทธยังได้นำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้การจัดสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน[๑๑]

๓. ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ต่างก็เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนจัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การสร้างความเข้าในในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนของครูและนักเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้ ควรที่จะยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากร

---

[๑๑]เมตตา ภิรมย์ภักดิ์, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

ภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่นร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จ ควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย ๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม ๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย ๕) บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ ๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม ๘) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๙) ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ผู้บริหารรวมทั้งครูผู้สอนควรจริงจังและเข้มงวดต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนให้มากขึ้น การมีจิตสาธารณะ การเรียนการสอนควรให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมนักเรียนควบคู่กันไป โดยเน้นผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ

๒. ผู้บริหารควรมีเหตุผล มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้อย่างมีองค์รวม มีความพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่ประมาท กล้าเปลี่ยนแปลงเพื่อความเจริญก้าวหน้า

๓. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๔. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรนำหลักวิถีพุทธมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และความประพฤติพร้อมบูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนให้เข้ากับหลักพุทธธรรม

๒. ควรปรับปรุงกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกับวิถีประจำวันของบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากและเข้มแข็งที่สุด

๓. จัดให้ครูทุกกลุ่มสาระเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนามีความรู้ ความเข้าใจมีความประพฤติเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดี

๔. กิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธควรกระทำอย่างต่อเนื่อง มีการนิเทศติดตามและประเมินผลเป็นระยะๆ

๕. มีการประสานชุมชนและภาคีเครือข่ายให้มีบทบาทต่อโรงเรียนมากขึ้น

๖. จัดทำแผนบริหารที่ชัดเจนสามารถนำมาปฏิบัติได้ตามแนววิถีพุทธ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ทุกโรงเรียนที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ศึกษาตัวแปรอื่นๆ ที่มีผลต่อการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกับตัวแปรงานวิจัยนี้ เช่น ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา. **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗.

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช). **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตว์โส. “เด็กพันธุ์ใหม่ ละอายทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”. **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ๑๒ (๕๙๑), (ตุลาคม ๒๕๔๖) : ๑๓ – ๑๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

มณกาญจน์ ทองใย. “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

เมตตา ภิรมย์ภักดิ์, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

เสือ สัชชานนท์ และคณะ. “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ภาคผนวก

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ. **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

_____. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ พ.ศ, ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙**. กรุงเทพมหานคร : สยามสปอร์ต, ๒๕๔๖.

กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖.

_____. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา. **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗.

ฑิตยา สุวรรณชฎ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗). หน้า ๓๕๔.

ธงชัย สันติวงษ์. **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

ประกอบ กรรณสูตร. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์. **ศาสนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตว์โส. “เด็กพันธุ์ใหม่ ละอายทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”. **เนชั่นสุดสัปดาห์**. ๑๒ (๕๙๑). ตุลาคม ๒๕๔๖).

พระราชวรมุณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช). **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

โพธิ์สวัสดิ์ แสงสว่าง. **การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูและผู้บริหารโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕.

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ โตวณะบุตร. **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. **การพัฒนาชนบทตามแนวพุทธวิธี ศึกษากรณี : พระสงฆ์กับนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๐.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมไทย : แนวทางวิจัยและการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๕.

สิริกร มณีรินทร์. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุครุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๗.

(๒) งานวิจัย

เฉลียว รอดเขียว และคณะ. การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. **รายงานการวิจัย**. คณะพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ทัศนีย์ ปัทมสนธิ์, “การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย. **รายงานการวิจัย**. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐).

ธนาวรรณ สุขเกษม. การบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. **รายงานการวิจัย**. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๙.

ธนู ศรีทอง และคณะ. การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บรรจง โสดาดี และคณะ. การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บุญส่ง หาญพานิช. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ประเสริฐ จรรยาสุภาพ. การพัฒนารูปแบบการกำหนดขนาดโรงเรียนที่เหมาะสมเชิงเศรษฐกิจของโรงเรียนมัธยมศึกษา. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ผศ.สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ และสุชาติ ปิยะกาญจน์. การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและผลกระทบทางสังคมที่มีต่อประชากรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการดำเนินการตามโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรรณี แพ่งกุล. ศักยภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโครงการเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ. **รายงานการวิจัย**. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕.

พระเมธีธรรมาลังการ และคณะ. การใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แพร่ เขต ๑. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

มณกาญจน์ ทองใย. การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

มารศรี กลางประพันธ์. การพัฒนาคุณธรรมด้านความอดทน (ขันติ) ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์)**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

วราภรณ์ ผ่องสุวรรณ. การพัฒนารูปแบบการสร้างความรู้ร่วมกันด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยใช้คอมพิวเตอร์สนับสนุนการเรียนรู้กัน เพื่อเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้เป็นทีมของบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ สถาบันอุดมศึกษา. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วัลลภา จันทร์เพ็ญ. การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจริยธรรม ของนักศึกษาช่างอุตสาหกรรมตามแนวคิดการปรับพฤติกรรมทางปัญญา. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

วีระ หงส์ทวี. การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ ๒ จังหวัดฉะเชิงเทรา. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕.

สิน งามประโคน, ดร. และคณะ. การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ดร. และคณะ. การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ : ศึกษากรณี โรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่ศึกษา. **รายงานการวิจัย**. คณะครุศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

เสือ สัชชานนท์ และคณะ. การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

๑๐.๒ ภาษาอังกฤษ

Ernest Dale. **Management : Theory and Practice**. New York : McGraw-Hill, 1973.

Harold Koontz & Cyril O' Donnell. **Principle Of Management : An Analysis of Managerial Fucntions**. New York : McGraw-Hill, 1972.

Henri Fayol. **General and industrial management**. London : Pittman & Sons, 1964.

Herbert A. Simon. **Administrative Behvior**. New york: Macmillian, 1947.

Jonh G. Hutchinson. **Organization : Theory and Classical Concepts**. New York : McGraw-Hill, 1967.

L. Gulick and J. Urwick, **Papers on the Science of Administration**, New York : Institute of Public Administration, 1973.

Lee J. Cronbach. **Essentials of psychological testing**. 4th ed.. New York : Harper & Row, 1971.

N. Denzin. **Sociology : Methodology ; Research**. (1970).

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบปัจจัยและพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) โดยทำการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary) จากนั้นจะดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในเชิงประจักษ์ข้อมูล และทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ มีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน รวบรวมข้อมูลจาก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สรุปตามประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมี

ใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

๕.๑.๒ องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านกายภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้น

๒. ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ อาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

๓. ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอนมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบ

ด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๔. ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ และฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี ตามวิถีชาวพุทธ บางสถานศึกษา ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียนหรือรายวิชา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน หรือบางสถานศึกษา ทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา

๕.๑.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า “บวร” ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้บริหารต้องจัดการโรงเรียนมีเอกลักษณ์ความเป็นพุทธ ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐทุกมิติ และทางอ้อมได้จากภาคเอกชน ครูและนักเรียนมีทักษะทางภาษาไม่น้อยกว่า ๒ ภาษา สำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษภายในโรงเรียนสนับสนุนให้ใช้ความรู้ความสามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ ไม่ขัดแย้งศีลธรรมอันดีงามของชาวพุทธควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตามวิถีพุทธ วิถีของผู้ค้นหาความรู้ ที่กล่าวมาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันของโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT)

โรงเรียนวิถีพุทธเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทางโรงเรียนพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ โดยนำมาบูรณาการกับหลักการบริหารจัดการสถานศึกษามีแนวคิดเบื้องต้นในการจัดสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา

๑. ด้านกายภาพ การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะงบประมาณของภาครัฐนั้น มีไม่เพียงพอในการที่จะทำกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการสรรหางบประมาณ โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องและเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ร่วมกัน ตามหลัก บ ว ร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน ที่สามารถดำเนินงานได้จริง ตลอดจนถึงการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการนำกระบวนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) มาใช้ในการบริหาร

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ประกอบกับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป

๓. ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ต่างก็เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนจัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระ

พระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การสร้างความเข้าในในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนของครูและนักเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้ ควรที่จะยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่นร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จ ควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย ๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม ๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย ๕) บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ ๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม ๘) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๙) ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

๕.๒ อภิปรายผล

ในการอภิปรายผลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยและอภิปรายข้อค้นพบใหม่จากการทำวิจัยดังนี้

๕.๒.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น สอดคล้องกับ พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช) กล่าวว่า การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น[๑]

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนิน สอดคล้องกับ มติมหาเถรสมาคม กล่าวว่า โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้[๒]

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา สอดคล้องกับ พระมหาพงษ์นรินทร์ ธิตวํโส กล่าวไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่บุคลากรทุกฝ่ายเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกัน

---

[๑]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๒-๘๓.

[๒]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑ - ๓๓.

ดำเนินการจัดการศึกษาให้มีหนทางการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ วิถีวัฒนธรรมต่างๆ ที่นำไปสู่ "ปัญญา"[๓]

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น สอดคล้องกับ พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช) กล่าวว่า ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น[๔]

ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้ สอดคล้องกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่า ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำ หลักธรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไปเมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า [๕]

๕.๒.๒ องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐาน

---

[๓]พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตว์โส, "เด็กพันธุ์ใหม่ ละอายทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล", **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ๑๒ (๕๙๑), (ตุลาคม ๒๕๔๖) : ๑๓ – ๑๙.

[๔]พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช), **โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒.

[๕]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๕-๘๗.

วิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านกายภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้น

๒. ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ อาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป สอดคล้องกับ เสือ สัชชานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา มีรูปแบบการพัฒนาที่ชัดเจนทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ พฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และปัญญา คือ รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีล พบว่า เป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา โดยใช้เครื่องมือในการฝึก คือ วินัย กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ การพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีลเป็นการสร้างฐานชีวิต

ให้แข็งแกร่ง คนมีศีลเป็นคนไม่มีโทษ เพราะประพฤติสุจริตทางกาย การฝึกการสื่อสารที่ดี การประกอบอาชีพที่ส่งผลให้การดำรงชีวิตมีความสุข รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นสมาธิ พบว่า สมาธิเป็นเครื่องมือในการทำจิตใจให้หนักแน่น เป็นการรวมกระแสจิตเป็นหนึ่งเดียว ทำให้ใจแน่วแน่ในสิ่งเดียว มีคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง สามารถควบคุมตนเองได้ดี ทำให้จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน และจิตมีพลังมีคุณสมบัติความพร้อมในการปฏิบัติงาน รูปแบบของพัฒนาจริยธรรมในขั้นปัญญา เป็นการพัฒนาฝึกฝนศึกษาให้เข้าใจ มีความรู้ เกิดความเข้าใจในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เข้าใจตามความเกิดขึ้นของสิ่งนั้น พิจารณาสภาพปัญหาตามเหตุ ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น ใช้หลักความจริงแก้ปัญหาตามที่เกิดขึ้นจริง มีจิตใจเป็นอิสระจากสิ่งทีสัมพันธ์กับชีวิต ดำรงตนอยู่อย่างรู้เท่าทัน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิต รู้จักวิธีที่จะนำชีวิตไปในทางที่ดี รู้จักสร้างระเบียบวินัยให้กับชีวิตและอยู่อย่างปลอดภัยไร้เวร[๖]

๓. ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอนมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๔. ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

---

[๖]เสือ สัชชานนท์ และคณะ, “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

เพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี ตามวิถีชาวพุทธ บางสถานศึกษา ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียนหรือรายวิชา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน หรือบางสถานศึกษา ทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา สอดคล้องกับ มณกาญจน์ ทองใย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารอย่างชัดเจน สามารถปรับโครงสร้างขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ องค์การทางราชการและองค์กรในชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเยาวชนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ด้านกระบวนการดำเนินงาน มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานตามโครงการอย่างสม่ำเสมอ ด้านผลสำเร็จที่คาดว่าจะได้รับ โดยการสร้างเยาวชนให้มีขันติ มีความอดทน อดกลั้น มีวิริยะอุตสาหะ รู้จักการให้และทำกิจกรรมต่างๆ เป็นหมู่คณะได้[๗]

๕.๒.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทยยึดแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานของสภาพชุมชนเกิดความร่วมมือของ ๓ สถาบันในสังคม คือ บ้าน วัด โรงเรียน จนหลายคนคุ้นเคยกับคำว่า "บวร" ต้นแบบของสังคมแบ่งปันที่กำหนดรูปแบบโรงเรียนให้เต็มศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้บริหารต้องจัดการโรงเรียนมีเอกลักษณ์ความเป็นพุทธ ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐทุกมิติ และทางอ้อมได้จากภาคเอกชน ครูและนักเรียนมีทักษะทางภาษาไม่น้อยกว่า ๒ ภาษา สำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษภายในโรงเรียนสนับสนุนให้ใช้ความรู้ความสามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ ไม่ขัดแย้งศีลธรรมอันดีงามของชาวพุทธควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตามวิถีพุทธ วิถีของผู้ค้นหาความรู้ ที่กล่าวมาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันของโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) สอดคล้องกับ กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ เป็น โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์มาใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นการบูรณาการตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียนรู้ผ่านการพัฒนา "การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสดงปัญญา มีวัฒนธรรม เมตตาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต[๘]

โรงเรียนวิถีพุทธเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู

---

[๗]มณีกาญจน์ ทองใย, "การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน", **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙).

[๘]กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓ – ๖๓.

อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทางโรงเรียนพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ โดยนำมาบูรณาการกับหลักการบริหารจัดการสถานศึกษามีแนวคิดเบื้องต้นในการจัดสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา

๑. ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมลักษณะการพัฒนา ศีล สมาธิ ปัญญา การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะงบประมาณของภาครัฐนั้น มีไม่เพียงพอในการที่จะทำกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการสรรหางบประมาณ โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องและเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ร่วมกัน ตามหลัก บ ว ร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน ที่สามารถดำเนินงานได้จริง ตลอดจนถึงการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการนำกระบวนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) มาใช้ในการบริหาร สอดคล้องกับคณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า เป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ[๙]

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่ปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต ผู้บริหารโรงเรียนกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ประกอบกับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนา

---

[๙]คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา, **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

ขั้นต่อๆ ไป สอดคล้องกับ เมตตา ภิรมย์ภักดิ์ ได้กล่าวถึง โรงเรียนวิถีพุทธว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธนั้นมิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรมมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้นเพราะโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียนดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถีพุทธยังได้นำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้การจัดสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน[๑๐]

๓. ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ต่างก็เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนจัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การสร้างความเข้าในในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนของครูและนักเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้ ควรที่จะยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่นร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป

---

[๑๐]เมตตา ภิรมย์ภักดิ์, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จ ควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย ๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม ๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย ๕) บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ ๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม ๘) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๙) ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ผู้บริหารรวมทั้งครูผู้สอนควรจริงจังและเข้มงวดต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนให้มากขึ้น การมีจิตสาธารณะ การเรียนการสอนควรให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมนักเรียนควบคู่กันไป โดยเน้นผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ

๒. ผู้บริหารควรมีเหตุผล มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้อย่างมีองค์รวม มีความพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่ประมาท กล้าเปลี่ยนแปลงเพื่อความเจริญก้าวหน้า

๓. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๔. ผู้บริหารควรเพิ่มมาตรการส่งเสริมการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธและแนวทางการปฏิบัติงานด้านหลักการเป็นอยู่อย่างพอเพียงทั้งการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรนำหลักวิถีพุทธมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และความประพฤติพร้อมบูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนให้เข้ากับหลักพุทธธรรม

๒. ควรปรับปรุงกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกับวิถีประจำวันของบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากและเข้มแข็งที่สุด

๓. จัดให้ครูทุกกลุ่มสาระเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนามีความรู้ ความเข้าใจมีความประพฤติเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดี

๔. กิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธควรกระทำอย่างต่อเนื่อง มีการนิเทศติดตามและประเมินผลเป็นระยะๆ

๕. มีการประสานชุมชนและภาคีเครือข่ายให้มีบทบาทต่อโรงเรียนมากขึ้น

๖. จัดทำแผนบริหารที่ชัดเจนสามารถนำมาปฏิบัติได้ตามแนววิถีพุทธ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ทุกโรงเรียนที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ศึกษาตัวแปรอื่นๆ ที่มีผลต่อการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกับตัวแปรงานวิจัยนี้ เช่น ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการ และนำเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัย ดังนี้

๔.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)

มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรม แผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)

มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมีสติมีปัญญารู้เข้าใจ)

มีกิจกรรมอาสาตาวิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)

มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)

มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)

ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล / วินัย ด้วยปัญญา) ฯลฯ

ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ

การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น

ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อน

น้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน

และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

๔.๒ องค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.๒.๑ องค์ประกอบ ปัจจัย การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านกายภาพ

โรงเรียนวิถีพุทธ ส่งผลต่อการจัดระบบโรงเรียนปกติทั่วไป ให้เป็นระบบโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกินอยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถานบันต่างๆ ในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาของบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นต้น

๒. ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตในระบบการศึกษาจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ อาศัยพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง มาจัดกิจกรรมพื้นฐานและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

๓. ปัจจัยด้านการเรียนการสอน

ปัจจัยด้านการเรียนการสอน อาศัยหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษานั้น โดยการเรียนการสอนมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และ ปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

๔. ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ

การจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพในแต่ละด้าน จะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพและฏิสัมพันธ์เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ มีดังนี้

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทย ได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่ครั้งสร้างชาติไทย กล่าวได้ว่า วิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่จนมีความเป็นเอกลักษณ์ ที่ได้รับการยอมรับทั่วโลก พุทธธรรม เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้เข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิต ให้สามารถ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง และการมีชีวิตที่บริสุทธิ์ ทำให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามพุทธธรรม มีความสุข ในขณะเดียวกัน ก็ช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขไปพร้อมกันด้วย

พุทธธรรม เป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นระบบการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้ เป็นองค์ความรู้ที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ ไปจนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อน ไตรสิกขาจึงเป็นระบบการให้การศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด ในการทำให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุข

การศึกษาของกุลบุตร กุลธิดาชาวไทยในอดีต มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน และกุลบุตร กุลธิดา ทั้งหลาย ก็ได้ยึดมั่นในการนำวิถีพุทธมาเป็นวิถีชีวิต ตามครรลองของพุทธศาสนิกชนที่ดี มีการเข้าวัด ให้ทาน รักษาศีล ปฏิบัติธรรม ฟังธรรม ประพฤติปฏิบัติตนเพื่อขจัดขัดเกลากิเลส ชีวิตประจำวัน ผูกพันใกล้ชิดกับวัด มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด

วันพระ คือ วันที่มีความสำคัญเป็นชีวิตจิตใจ เป็นวันแห่งการทำความดี ในวันพระชาวพุทธจะหยุดปฏิบัติการงานที่เป็นข้าศึกหรือเป็นอกุศล เช่น ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ละอบายมุข เช่น สุราเมรัย เป็นต้น บางคนมีศรัทธามาก ในวันพระก็นุ่งขาวห่มขาว ถืออุโบสถศีลบ้าง ศีล ๘ บ้าง ยามว่างก็สนทนาธรรมกัน ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากันถ้วนหน้า

เด็กๆ เห็นผู้ใหญ่ เป็นแบบอย่าง ก็พากันประพฤติปฏิบัติตาม สังคมอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ย้อนมาดู อนุชนรุ่นหลังที่ผ่านการศึกษาอบรมในระบบโรงเรียน ซึ่งนำองค์ความรู้ตามโลกนิยมทางตะวันตกมาใช้ในระบบการศึกษา ทำให้คนไทยยุคปัจจุบัน ดำเนินชีวิตห่างเหินจากพุทธธรรม ห่างเหินจากวัดและศาสนา หากจะถามคนไทยว่า วันนี้เป็นวันพระใช่ไหม ก็จะพบว่าส่วนใหญ่อ้ำอึ้ง ไม่สามารถตอบได้ ทั้งนี้เพราะไม่เคยเห็นความสำคัญ และไม่ได้ประพฤติปฏิบัติศาสนกิจใดๆ ในวันพระ ซึ่งในอดีตเป็นวันแห่งการทำความดี

บัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่ชาวพุทธจะได้นำพุทธธรรมมาเป็นหลักในวิถีชีวิต เพื่อการมีชีวิตที่งดงามและเพื่อจรรโลงพุทธธรรม สมบัติของชาติ ซึ่งได้ก่อร่างสร้างฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต

วิถีพุทธ คือ วิถีแห่งปัญญาที่จะนำความร่มเย็นเป็นสุขและความเจริญทางด้านจิตใจมาสู่สังคมไทย เป็นที่น่ายินดี ที่กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้สถานศึกษา นำระบบของพุทธธรรม มาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอน ในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง และมีความสุข อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมนั่นเอง โดยการผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ”

ก่อนที่จะกล่าวถึง การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ จะได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรมสู่การดำเนินชีวิตในแนวทางวิถีพุทธ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีพุทธยิ่งขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรม หรือวิถีพุทธธรรม สรุปได้ดังนี้

๑. คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิดหรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจ และทางด้านร่างกาย ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง หรือข้อปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (มรรคมีองค์ ๘) คือ ความพอดีและทัศนะเกี่ยวกับ สัจธรรม ก็เป็นกลาง ความจริงที่เป็นกลาง ตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท)

๒. พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากล หรือสอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คือ ธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย เป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่า เป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติ สอนให้คนมีเมตตากรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตากรุณา ต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

๓. พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพุทธศาสนา ต้องมีทั้งสองอย่าง "ธรรม" เป็นหลักความจริง ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมดาของมันและเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วน "วินัย" เป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเจริญ และความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล เช่นศีล ๕ เป็นต้น

๔. พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติเป็นเครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตนไม่ซัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้ สอนหลักกรรม ให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตา กรรมสอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้ จากความเพียร และจากการกระทำตามทางของเหตุและผล

๕. สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะ จำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่อง การพูดว่าสิ่งใดควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัสแยกแยะให้ฟังว่า

วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส
วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส
วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส

ลักษณะท่าที่ของการสนองตอบ หรือปฏิกิริยาต่อสิ่งทั้งหลาย แบบชาวพุทธ ต้องมองอย่าง วิเคราะห์ แยกแยะ จำแนกแจกแจง ครบทุกด้าน

๖. หลักการสำคัญของพุทธศาสนา คือ มุ่งอิสระภาพ ดังพุทธพจน์ว่า " มหาสมุทร แม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมายนั้น มีรสเดียว คือ รสเค็มฉันใด ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมาย ทั้งหมดก็มีรสเดียว คือ วิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และปวงกิเลส ฉันนั้น"

๗. เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า "ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง" หลักปัญญาสำคัญ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสิน ในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญแก่ ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสุด นั่นคือ ศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศีล ก็เพื่อประคับประคองจนเกิดปัญญา สมาธิ ก็ต้องนำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้น จะหลงผิด หลงทาง ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญ เป็นเอก ปัญญาในขั้นสูงสุด คือ ปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทันสัจจธรรม เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

๘. สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือของสภาวะธรรมต่างๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือ ตัวตนเป็นสิ่งฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญา เห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมันไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

๙. การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัย เชื่อมโยงกันอิงอาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

๑๐. ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนา แล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อม นมัสการ

๑๑. เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเ รียกว่า มรรค หมายถึง ทางดำเนินชีวิต ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘ เรียกย่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา ในที่สุด จะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ดีงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๑๒. ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรมโดยแยบคาย ลึกซึ้ง อย่างผู้มีปัญญา คือรู้จักคิดคิดเป็น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้ สติปัญญา

๑๓. สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ อัปปมาทธรรม หรือความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือพระดำรัสสุดท้ายก่อนจะปรินิพพาน ว่า "สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด"

๑๔. สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือ พระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติด้วยความสุข (ทุกข์ สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และทุกข์ ในหลักอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนาก็สอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้น ไม่เลี่ยงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่ง เป็นอิสระ มีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น

๑๕. มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้น การดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลาย จึงควรดำเนินตามพระดำรัสนี้ คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น

๕. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา และความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครู ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพียรพยายามสนับสนุนและเป็นตัวอย่างที่ดี ตามวิถีชาวพุทธ บางสถานศึกษา ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียนหรือรายวิชา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน หรือบางสถานศึกษาทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา

๕.๑ สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๕.๑.๑ สัปปุริสสังเสวะหมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดีมีข้อมูลมีสื่อที่ดี

๕.๑.๒ สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๕.๑.๓ โยนิโสมนสิการ หมายถึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๕.๑.๔ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไป ใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรมปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนา

เหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย(กายภาวนา) ด้านความประพฤติ(สีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

๖. แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

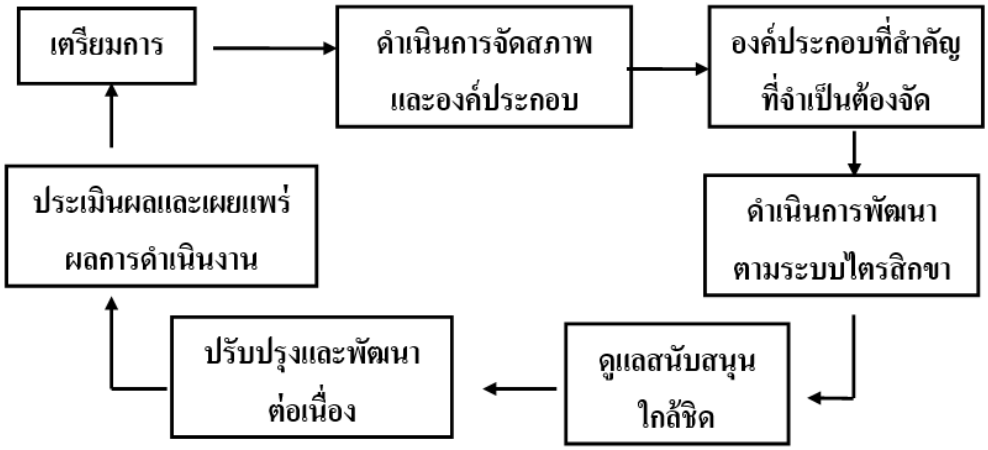

๖.๑ การเตรียมการ (สร้างศรัทธาและฉันทะ) เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นฆราวาสควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนาการเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญารู้เข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกันความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๖.๒ การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ (ปัญญาวุฒิธรรม ๔) เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการคือ

๖.๒.๑ การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)

๖.๒.๒ การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

๖.๒.๓ การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

๖.๒.๔ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ)

๖.๓ องค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ

๖.๓.๑ หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียน และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไปการเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “ การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” (ป.อ.ปยุตฺโต)

๖.๓.๒ การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง" ในชีวิตประจำวัน

๖.๓.๓ การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

๖.๔ การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมใน โรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้น

ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

ไตรสิกขา

เป็นกระบวนการพัฒนากาย วาจา ใจ

เพื่อมุ่งสู่ความเป็นพุทธะ

ศีล สมาธิ ปัญญา

↓ ↓ ↓

มีความระมัดระวัง ตั้งใจ รู้จักไตร่ตรอง

๖.๕ การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด (กัลยาณมิตร)

เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๖.๖ การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง (อิทธิบาท ๔ อุปัญญาตธรรม) เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัญญาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖.๗ การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน (ปีติและชื่นชมร่วมกัน) เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมเป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

๗. จุดเด่นโรงเรียนวิถีพุทธ

ใช้หลักไตรสิกขาบริหารสถานศึกษา ใช้หลักไตรสิกขาพัฒนาสถานศึกษา ทำให้เกิดวัฒนธรรมแห่งเมตตา วัฒนธรรมแสวงปัญญา สถานศึกษาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

หลักธรรม	หลักการ	เป้าหมาย
- ศีล	- ปรับพฤติกรรม	- สันติสุข
- สมาธิ	- ปรับจิตใจ	- ชีวิตสดใส
- ปัญญา	- ปรับวิสัยทัศน์	- ใช้ปัญญาแก้ปัญหาชีวิต

๘. ยุทธศาสตร์โรงเรียนวิถีพุทธ

๘.๑. ฉันทะใช้สำหรับผู้บริหารและครู

๘.๒. แนวทางดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ปรับเข้ากับศักยภาพและบริบทของสถานศึกษา

๘.๓. ทำวิถีพุทธอย่างกลมกลืนในระบบบริหารสถานศึกษา

๘.๔. ร่วมเครือข่ายด้านพุทธศาสนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

๘.๕. การสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ คือ ให้ผู้เรียนรู้จักตนเองมากขึ้น รู้จักอารมณ์ มีสติฉลาดในการดำเนินชีวิต

๘.๖. โรงเรียนวิถีพุทธ จะดำเนินไปอย่างถาวร มีปัจจัยชี้นำ คือ ผู้บริหาร+ครู ศรัทธาต่อพระรัตนตรัยและการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๘.๗. โรงเรียนวิถีพุทธ ต้องย้ำความสัมพันธ์ระหว่างครู+นักเรียน ฝึกตัวเองเป็นตัวอย่างที่ดี

๘.๘. โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการปฏิรูปการศึกษา ที่สามารถ แก้ปัญหาสังคมได้

๘.๙. สิ่งที่ประกันคุณภาพได้ คือ ปัจจัยนำเข้า/กระบวนการ/ ผลผลิต/ผลกระทบ

๘.๑๐. หลักไตรสิกขา เป็นเส้นด้ายร้อยเรียงทุกสาระเข้าด้วยกัน

๘.๑๑. เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ สอนเด็กโดยใช้ ภาวนา ๔ (กาย,ศีล,จิต,ปัญญา) ต้องพัฒนาพร้อมกันทั้ง ๔ ด้าน แก้ EQได้ > ลดปัญหาสังคม >เพิ่มIQ ใช้สติสัมปชัญญะ

๘.๑๒. จุดเปลี่ยนที่ทำให้โรงเรียนวิถีพุทธน่าสนใจคือจิตภาวนาบริหารจิตเจริญปัญญา สติมา ปัญญาเกิด ใช้สติยั้งพฤติกรรมของมนุษย์

ตัวอย่างแนวทางดำเนินงานกำหนดแผนและยุทธศาสตร์โรงเรียนวิถีพุทธระดับสถานศึกษา ขั้นการวางแผนปัจจัยการบริหาร

(หลักศรัทธา - ฉันทะหลักปัญญาวุฒิธรรม) กระบวนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (หลักกัลยาณมิตร) ผลผลิต (กิน อยู่ ดู ฟังเป็น)

๑. ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยสำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลัก และส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนาผู้เรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุผลและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียนมาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ "โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธมีการบริการจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งการเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา"

รายละเอียดตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

๑. บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เกิดสัมมาทิฐิ เห็นคุณค่า มรรค ๘ เป็นแบบมาใช้ในโรงเรียน (Modeling)

๒. ครู มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรมและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา รู้ และเข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา ไตรสิกขาเกิดขึ้นในขณะเดียวพร้อมกันทุกอริยาบถ คือ การนั่งสมาธิ หรือสมาธิในการทำงาน

กายสงบ – ถือเป็น – ศีล

จิตสงบ -ถือเป็น – สมาธิ

ความรอบรู้ –เป็น - ปัญญา

เป้าหมายการศึกษา คือ ปัญญา ทำเรื่องใดที่ใด เกิดไตรสิกขาตรงนั้นที่นั้น

๒. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ กำหนดโดยวิเคราะห์จากเอกสาร "แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ" เป็นหลัก ซึ่งเป็นเอกสารเชิงหลักการและแนวทางกลางของระทรวงศึกษาธิการที่ใช้เป็นหลักทั่วประเทศการกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจนรอบคอบ มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริง ตามระบบไตรสิกขา

มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการให้เกิด คือ "โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เป็นไปตามหลักไตรสิกขาและบูรณาการในวิถีชีวิต"

รายละเอียดตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา กระบวนการจัดการเรียนรู้จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาเด็กจบจากโรงเรียนวิถีพุทธ แก้ปัญหาเป็น ไม่มีความรุนแรง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นความสามารถในการเรียนรู้ดีขึ้น มีความจำดี สติปัญญาเฉียบแหลม

๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

๔. จัดกิจกรรมบริหารจิตปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

๓. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา ๔ คือ มีองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ “"ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (ภาวนา ๔) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข ” รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

พัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)

๑. กาย (กายภาพ) บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาด เรียบร้อย ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม

๒. ศีล (สังคม) มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต หลักเบญจธรรม

๓. จิต (จิตใจ/อารมณ์) มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน วิถีพุทธเน้นในด้านการควบคุมอารมณ์ มีความถนัดในการควบคุมอารมณ์ มีวินัยในตนเอง

๔.ปัญญา มีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์ – มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาแสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ รู้เท่ากัน แก้ไขปัญหาชีวิและการทำงานได้ด้วนสติปัญญา เป้าหมายในวิถีชีวิต

๔. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes / Impact)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ กำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบแล้วก่อให้เกิดผลที่ต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และราชการอื่น ๆ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่องและส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง

มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิด คือ “วัด บ้าน โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธและเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง”

รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes / Impact)

๑. บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน) บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากขึ้น เด็กไม่ทิ้งถิ่น ลืมถิ่น มุ่งมั่นพัฒนาถิ่น

๒. วัด วัดได้ศาสนทายาทและกำลังช่วยงานส่งเสริมพระพุทธศาสนามากขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นบ่อพักเพื่อเติมเต็ม

๓. โรงเรียน โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธาและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ) ได้ศรัทธาจากชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้

การใช้ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

จุดมุ่งหมายการพัฒนาตัวชี้วัด ฯ นี้เพื่อให้โรงเรียนวิถีพุทธนำไปเป็นเครื่องมือในการทบทวนและพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น และผู้เกี่ยวข้องทุกระดับสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการนิเทศ ติดตาม หรือประเมินผลการพัฒนา

สำหรับเกณฑ์ความคาดหวังหรือเกณฑ์การประเมินของตัวชี้วัด ฯ แต่ละด้าน โรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องสามารถกำหนดตามความเหมาะสมของสถานสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขความพร้อมของตนเอง อีกมีการปรับปรุงได้ตามความเหมาะสมของช่วงเวลาและพัฒนาการที่มี

ในส่วนการกำหนดรายละเอียดเกณฑ์การประเมินตามตัวชี้วัด ของกระทรวงศึกษาธิการเอง ซึ่งเป็นเกณฑ์กลาง ๆ จะได้มีการศึกษาพัฒนาให้รอบคอบเป็นลำดับไป

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ รวมถึงหลักพุทธธรรมที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปสู่การสร้างเครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์ เพื่อสรุปสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และนำมาสู่การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๒๔ คน ดังต่อไปนี้

๑. ว่าที่ รต.ธนศักดิ์ เปาริก ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสุคันธาราม(สุคันธวิทยานุสรณ์)
๒. นายอัครินทร์ โพธิ์เหมือน ผู้อำนวยการโรงวัดห้วยจรเข้
๓. นางอัจฉรา คหินทพงศ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดลาดระโหง
๔. นายสุระพล เฉลิมสถาน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรม (จียพันธ์บำรุง)
๕. นายเสรี ปาระแก้ว ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโคกทอง (บวรวิทยา)
๖. นายสุชิน มั่นศิล ผู้อำนวยการโรงเรียนบางช้ายวิทยา
๗. นายวิฑูณร์ นัยยุติ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางหลวง (เทพราษฎร์รังสรรค์)
๘. นายลำเพย เย็นมนัส ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระขาว (ประชานุเคราะห์)
๙. นางสมบูรณ์ แก้วสุวรรณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราษฎร์บำรุง
๑๐. นายประยูร กิจสมุทร ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมฤคทายวัน
๑๑. นายธำรงศักดิ์ สุขศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสามเพลง
๑๒. นายแจ่ม ธาราวร ผู้อำนวยการโรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓ (วัดบางไทร)
๑๓. นายอุดม คล้ายสังข์ ผู้อำนวยการโรงเรียนคอตัน
๑๔. นายธีร์รัฐ สุวรรณศิริรัฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางกระสั้น
๑๕. นายณรงค์ แย้มประดิษฐ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนลาดงาประชาบำรุง

๑๖. นางจุฑามาศ รอดภัย ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดใหญ่ชัยมงคล (ภาวนารังสี)

๑๗. นายธงชาติ ป้องกันประเสริฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางช้ายใน

๑๘. นายสมนึก อ่ำพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุณหะจันทนประชาสรรค์)

๑๙. นางสุธิดา ทับทิมทอง ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดตาลเอน (โศภนชนูปถัมภ์)

๒๐. นางธนาวรรณ เกิดนาวี ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางยาว

๒๑. นายสุขเกษม รัชนีกร ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมเหยงค์

๒๒. นางพิมพ์ชนา กีรติอมรเกียรติ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสีกุก (สุ่นสามัคคีราษฎร์วิทยา)

๒๓.นายประจวบ เงินเหรียญ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดศรีประชา

๒๔.นายวันชาติ ขอพร ผู้อำนวยการโรงเรียนพระอินทร์ศึกษา

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ข้างต้น ถือเป็นแนวทางสำคัญในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งสามารถสรุปผลโดยจำแนกเป็นรายด้านของการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า การจัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจกับบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร[๑] เพราะมีปัญหาที่ระบุให้เห็นว่า บุคลากรยังขาดความเข้าใจ ขาดการสื่อสาร และประสานงานกันเกี่ยวกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ นอกจากทุกฝ่ายควรร่วมมือกันกำหนดนโยบายและวางแผนการดำเนินงานของแต่ละโรงเรียนแล้ว ควรร่วมกันปลูกจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธให้มากขึ้น[๒] และมอบหมายให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแนววิถีพุทธอย่างชัดเจน

แนวทางการพัฒนาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า การจัดประชุมสร้างความตระหนักและความเข้าใจให้เกิดกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติที่มีผลต่อการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมดำเนินงานอย่างชัดเจน และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบุคลากรทุกๆ ฝ่ายได้มีส่วนในการรับผิดชอบ เพื่อเป็นการสร้างแรงกระตุ้นให้มีความตื่นตัว[๓] และเรียนรู้วัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานแล้ว กำหนดนโยบายให้มีความสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและ

---

[๑]สัมภาษณ์ นายสมนึก อ่ำพันธ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุณหะจันทนประชาสรรค์), ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๒]สัมภาษณ์ นายวิฑูณร์ นัยยุติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางหลวง (เทพราษฎร์รังสรรค์), ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๓]สัมภาษณ์ นางสุธิดา ทับทิมทอง, ผู้อำนวยการการโรงเรียนวัดตาลเอน (โศภนชนูปถัมภ์), ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

ของชุมชน รวมถึงวางแผนการดำเนินงานร่วมกันทุกฝ่าย มอบหมายภาระงานเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง ดำเนินการติดตามและตรวจสอบประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อค้นหาจุดบกพร่อง และดำเนินการแก้ไขต่อไป[๔]

ตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) หลักสูตรสถานศึกษา ควรสอดแทรกหลักพุทธธรรมเข้าไปในวิสัยทัศน์ของผู้เรียน เพิ่มเติมการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และสอดแทรกความรู้และการปฏิบัติจริงด้วยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ๒) ผู้สอนควรเป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียน ในลักษณะที่เรียกว่า “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เป็น” อย่างสม่ำเสมอ[๕] และมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เรียน มีเมตตาธรรม อ่อนโยน อดทน อดกลั้น และเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้เรียนอยู่เสมอ และ ๓) การจัดการเรียนรู้ ควรพัฒนาผู้เรียนรอบด้านให้มีความสมดุล สมบูรณ์ทั้งทางกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) รวมถึงเน้นกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง[๖]

อีกประเด็นหนึ่งที่ค่อนข้างเป็นปัญหาในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ นั่นคือเรื่องของงบประมาณ ที่จำเป็นควรมีกระบวนการที่ชัดเจน โดยควรมีการประสานงานร่วมกันของทุกฝ่าย[๗] แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อรับผิดชอบดูแล มีการวางแผน กระบวนการสรรหา การบริหารให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีกระบวนการควบคุมและตรวจสอบให้เป็นไปตามนโยบายหรือแผนงานที่ได้กำหนดไว้[๘]

การที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งบริหารจัดการงานให้ประสบความสำเร็จได้ ก็ย่อมที่มีหลักหรือแนวทางสำหรับบริหารจัดการไปสู่ความสำเร็จ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักที่นำไปสู่ความสำเร็จไว้ คือ อิทธิบาทธรรม[๙] ได้แก่ **๑) ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ** ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร ซึ่งมักจะเคยได้ยินคำว่า "ขอฉันทามติจากประชุม" บ่อยๆ หรือ "มีฉันทะร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางอันเป็นเสมือนสัญญาระหว่างกันว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันหรือละเว้นบางสิ่งร่วมกัน ความหมายของ "ฉันทะ" ที่แท้จริงนั้น เป็นสัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพัน เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมา เปรียบได้กับนักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของงานวิจัย เพื่อค้นหาความจริง ซึ่งอาจมีมากน้อยต่างกัน ไม่มีใครสามารถบอกได้ นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่

---

[๔]สัมภาษณ์ นายอัครินทร์ โพธิ์เหมือน, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดห้วยจรเข้, ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๕]สัมภาษณ์ นายธำรงศักดิ์ สุขศรี, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสามเพลง, ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๖]สัมภาษณ์ นางจุฑามาศ รอดภัย, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดใหญ่ชัยมงคล (ภาวนารังสี), ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๗]สัมภาษณ์ นายประจวบ เงินเหรียญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดศรีประชา, ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๘]สัมภาษณ์ นายสมนึก อ่ำพันธ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุณหะจันทนประชาสรรค์), ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

[๙]สัมภาษณ์ นายสุระพล เฉลิมสถาน, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรม (จียพันธ์บำรุง), ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ประจักษ์ต่อสาธารณะชน[๑๐] **การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก** ไม่ใช่ทำใจให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือห้ามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอๆ กัน หากไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของจริงๆ ฝืนทำไปก็จะเป็นเรื่องทุกข์ทรมาน แม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม **๒) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท** เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้นๆ ดังนั้น คำว่า "วิริยะ" จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมานได้ว่าเรามีฉันทะหลอกๆ หรือศรัทธาหลอกๆ ดังนั้น จึงต้องมีใจรักในสิ่งที่ทำ อันเป็นศรัทธาสูงสุด วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่มุทะลุดุดันรบเร้าและรุ่มร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุตสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและทายท้าต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งมวล **๓) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ** เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตาม การมีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่คิดที่ทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้และยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย จึงจะสามารถใช้จิตพินิจพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่างๆ นั้นได้อย่างเหมาะสม เพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคม[๑๑] นั่นเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และ **๔) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา** อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีของชาวตะวันตก ก็จะพบว่า อิทธิบาทธรรม ๔ ประการดังกล่าว สอดคล้องกันกับวงจรคุณภาพ (PDCA) นั่นเพราะ P- (Plan) คือ การวางแผนโดยมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงาน/กระบวนการ/วิธีการระยะเวลา บุคคลากรทรัพยากร/อุปกรณ์/เครื่องมือ และงบประมาณ ทุกการวางแผนล้วนแต่ต้องเริ่มมาจาก "ฉันทะ" ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น เช่น ถ้าจะลงทุนลงแรงทำงานสักอย่างให้สำเร็จ ก็ควรมีความชอบและรักที่จะทำจริงๆ จึงจะประสบความสำเร็จได้ เป็นต้น D-(Do) คือ การปฏิบัติงานมีความเข้าใจ และทำตามแผนงานที่วางไว้ ลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือเรียกว่าต้องมี "วิริยะ" คือ ความพากเพียร C-(Check) คือ การตรวจสอบมีการติดตามผลและความก้าวหน้าของงานเก็บสถิติเพื่อเป็นข้อมูลในการประเมิน และเปรียบเทียบกับ

---

[๑๐]สัมภาษณ์ นายวิฑูณร์ นัยยุติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางหลวง (เทพราษฎร์รังสรรค์), ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

[๑๑]สัมภาษณ์ นายลำเพย เย็นมนัส, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระขาว (ประชานุเคราะห์), ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

แผนงานที่วางไว้ หรือ "จิตตะ" อันหมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัว และ A-(Act) คือ การดำเนินการนำผลของการปฏิบัติงาน พร้อมข้อมูลทางสถิติ มาประเมินผล หรือ "วิมังสา" หมายถึง ความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา และนำไปสู่การพัฒนา ปรับปรุงแก้ไข นั่นเอง[๑๒]

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จ ควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑. สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย
๒. มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน
๓. กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม
๔. ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย
๕. บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ
๖. ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ
๗. บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม
๘. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการอย่างแท้จริง
๙. บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ
๑๐. ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

๒) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ พบว่า บางโรงเรียนยังไม่มีห้องพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาพุทธธรรม ฝึกสมาธิ ที่เป็นเอกเทศ และไม่สามารถจัดสถานที่ให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ สภาพแวดล้อมบางโรงเรียนยังไม่เอื้อต่อการจัดการตามรูปแบบวิถีพุทธมากนัก รวมถึงบางโรงเรียนมีห้องจริยธรรมที่ไม่เหมาะสมกับจำนวนนักเรียน เพราะนักเรียนมีจำนวนมากเกินกว่าจะนำเข้าห้องจริยธรรมพร้อมกันได้[๑๓] โดยปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวนั้น เนื่องจากงบประมาณในการสนับสนุนยังไม่เพียงพอที่จะนำมาจัดสร้างและปรับปรุงห้องพุทธธรรมให้เป็นสัดส่วนอย่างเหมาะสมได้ ซึ่งบางโรงเรียนยังต้องใช้ห้องสมุดของโรงเรียนเป็นห้องพุทธธรรมร่วมกัน เพราะการจะดำเนินการจัดห้องพุทธธรรมให้มีสามารถรองรับกับจำนวนนักเรียนได้อย่างเพียงพอ ต้องใช้งบประมาณมากพอสมควร รวมถึงการปรับปรุงให้มีความสะอาด สงบ ให้มีบรรยากาศในการศึกษาพุทธธรรมและการปฏิบัติกิจกรรมเจริญภาวนาอย่างเหมาะสม

แนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

---

[๑๒]สัมภาษณ์ นายวันชาติ ขอพร, ผู้อำนวยการโรงเรียนพระอินทร์ศึกษา, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

[๑๓]สัมภาษณ์ นางสุธิดา ทับทิมทอง, ผู้อำนวยการการโรงเรียนวัดตาลเอน (โศภนชนูปถัมภ์), ๒๕ กันยายน ๒๕๕๘.

เพราะงบประมาณของภาครัฐนั้น มีไม่เพียงพอในการที่จะทำกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการสรรหางบประมาณ โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องและเล็งเห็นซึ่งประโยชน์ร่วมกัน ตามหลัก บ ว ร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียน มีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน ที่สามารถดำเนินงานได้จริง ตลอดจนถึงการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน[๑๔] โดยการนำกระบวนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือวงจรคุณภาพ (PDCA) เริ่มต้นที่

๑) ให้มีการประชุมระหว่างส่วนงานหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแผนนโยบายในการดำเนินงานให้เหมาะสมกับบริบทต่างๆ

๒) มอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบและปฏิบัติไปตามแผนนโยบายที่ได้วางไว้

๓) ติดตามการปฏิบัติงานและประเมินผลงานว่าเป็นไปตามแผนหรือไม่ อย่างไร ประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด[๑๕] และ

๔) สรุปผลและวิเคราะห์ผลลัพธ์หรือผลงานที่ได้เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข หรือพัฒนาให้แผนมีประสิทธิภาพมากยิ่งๆ ขึ้น และควรให้มีการขยายเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินงานให้กว้างขวางออกไปสู่ระดับเขตพื้นที่การศึกษา ไปสู่องค์การภายนอก เช่น พุทธสมาคม สภาวัฒนธรรม ฯลฯ เพื่อเป็นการระดมทรัพยากรในการพัฒนาร่วมกัน[๑๖]

การระดมทุนก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะเป็นตัวช่วยในการสรรหางบประมาณมาเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องงบประมาณไปไม่เพียงพอ โดยขอความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรทุนผ่านกิจกรรมของชุมชน วัด และโรงเรียน เช่น การทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อสร้างอาคารเรียน สร้างห้องเรียน เป็นต้น[๑๗] หรือการเสนอโครงการฯ กับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งความเป็นจริงแล้ว วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีชีวิตแห่งการพึงพาอาศัยกันและกันมานาน จึงไม่น่าเป็นอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายและสร้างความร่วมมือกันให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ทั้งนี้ การสร้างความเข้าใจและเล็งเห็นความสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันให้เป็นไปตามวิถีพุทธจึงเป็นสิ่งสำคัญระดับต้นๆ[๑๘] ที่ควรให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อส่งเสริมให้เป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไป

การจัดสถานที่ภายในโรงเรียนให้มีองค์ประกอบต่างๆ สอดคล้องกับแนวทางที่เป็นไปตามหลักพุทธธรรมหรือวิถีพุทธ สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวกระตุ้นการเรียนรู้และสร้างเสริม

---

[๑๔]สัมภาษณ์ นายวิฑูณร์ นัยยุติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางหลวง (เทพราษฎร์รังสรรค์), ๒๕ กันยายน ๒๕๕๘.

[๑๕]สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ แก้วสุวรรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราษฎร์บำรุง, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๘.

[๑๖]สัมภาษณ์ นางจุฑามาศ รอดภัย, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดใหญ่ชัยมงคล (ภาวนารังสี), ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๘.

[๑๗]สัมภาษณ์ นายอุดม คล้ายสังข์, ผู้อำนวยการโรงเรียนคอตัน, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๘.

[๑๘]สัมภาษณ์ นางสุธิดา ทับทิมทอง, ผู้อำนวยการการโรงเรียนวัดตาลเอน (โศภนชนูปถัมภ์), ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ประสบการณ์ให้กับนักเรียนได้[๑๙] โดยอาศัยหลักธรรม ชื่อว่า สัปปายะ คือ สิ่งที่เหมาะกัน สิ่งที่เกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ประกอบด้วย

๑) อาวาสสัปปายะ อยู่ในที่ซึ่งเหมาะกัน เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ

๒) โคจรสัปปายะ อยู่ในที่ที่เดินทางสัญจรไปมาได้สะดวก อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป

๓) ภัสสสัปปายะ อยู่ในที่ที่พูดคุยเหมาะกัน ได้แก่ การพูดแต่สิ่งที่ดีๆ มีประโยชน์ พูดแต่พอประมาณ[๒๐]

๔) ปุคคลสัปปายะ อยู่ในที่ที่บุคคลเหมาะกัน เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญา เป็นที่ปรึกษาเหมาะใจ[๒๑]

๕) โภชนสัปปายะ อยู่ในที่มีอาหารที่เหมาะกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ รับประทานไม่ยาก

๖) อุตุสัปปายะ อยู่ในที่ที่ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะกัน เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น และ

๗) อิริยาบถ สัปปายะ อยู่ในที่ที่มีอิริยาบถที่เหมาะกัน เช่น การยืน การนั่ง การนอน ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี

ซึ่งทั้ง ๗ ประการนี้ จะเป็นแนวทางในการจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้เหมาะสมกับการดำเนินการตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธได้เป็นอย่างดี[๒๒]

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า เรื่องงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ เกี่ยวกับห้องพุทธธรรม และสถานที่ที่ไม่สามารถรองรับจำนวนนักเรียนได้อย่างเพียงพอนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องไม่ควรเพิกเฉย เพราะเรื่องของอาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องพุทธธรรม เป็นสภาพแวดล้อมเบื้องต้นที่จะทำให้นักเรียนสามารถซึมซับความเป็นวิถีพุทธได้จากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว สำหรับแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑. ดำเนินการตามขั้นตอนการบริหารจัดการวงจรคุณภาพ (PDCA)

๒. บ้าน วัด โรงเรียน ควรประสานงานกัน กำหนดแผนนโยบายร่วมกัน

๓. ระดมทุนปัจจัยในการปรับปรุงสถานที่และจัดสร้างห้องพุทธธรรม

๔. ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ

๕. สร้างความเข้าใจในการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบวิถีพุทธ

๖. จัดอาคารสถานที่ให้เป็นไปตามหลักสัปปายะ ๗

---

[๑๙]สัมภาษณ์ นายธงชาติ ป้องกันประเสริฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางซ้ายใน, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๘.

[๒๐]สัมภาษณ์ นายประยูร กิจสมุทร, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมฤคทายวัน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๑]สัมภาษณ์ นางพิมพ์ชนา กีรติอมรเกียรติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสีกุก (สุ่นสามัคคีราษฎร์วิทยา), ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๒]สัมภาษณ์ นายลำเพย เย็นมนัส, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระขาว (ประชานุเคราะห์), ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

๓) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต พบว่า ผู้ปกครองและนักเรียนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง และมีความเป็นวัตถุนิยม ฟุ้งเฟ้อ สะดวกสบายมากเกินไป อีกทั้งนักเรียนไม่สามารถนำเอาหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เพราะคิดว่าหลักธรรมเกี่ยวข้องกับวัดและพระเท่านั้น บางส่วนก็มีสภาพครอบครัวแตกแยก จึงเป็นเหตุผลให้ไม่เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามแนววิถีพุทธ รวมถึงสภาพความเป็นอยู่และฐานะครอบครัวของนักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันมาก ทำให้มีอุปนิสัยต่างกัน[๒๓] การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นเรื่องที่ยาก และพื้นฐานวิถีชีวิตของนักเรียนมีความแตกต่างกันมาก ทำให้การดำเนินงานหรือการพัฒนาวิถีพุทธช้าลง ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของครอบครัวและผู้ปกครองในการทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมทักษะให้แก่ผู้เรียนนั้น เป็นไปได้น้อยและค่อนข้างยาก เนื่องจากบริบททางสังคมที่มีการแข่งขันในเรื่องของการประกอบอาชีพ การทำมาหากินเพื่อให้ได้มาซึ่งค่าครองชีพในชีวิตประจำวัน การน้อมนำเอาหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตจึงไม่ค่อยได้รับการปลูกฝังจากครอบครัว กิจกรรมที่โรงเรียนจัดก็ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองมากนัก[๒๔] กิจกรรมที่จัดขึ้นจึงไม่ค่อยที่จะบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ เป้าหมายกลับเป็นเพียงแค่ปริมาณเท่านั้น

แนวทางการพัฒนาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน[๒๕] กับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป[๒๖]

ในส่วนที่เป็นประเด็นสำคัญ คือ ครอบครัวหรือผู้ปกครองที่มีผลต่อการกำหนดแผนกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะตามแนวทางวิถีพุทธนั้น ก็ควรทำความเข้าใจร่วมกัน โดยจัดให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดกิจกรรม และอาสาร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนและชุมชน[๒๗] โดยจัดสรร

---

[๒๓]สัมภาษณ์ นางอัจฉรา คหินทพงศ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดลาดระโหง, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๔]สัมภาษณ์ นายประยูร กิจสมุทร, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมฤคทายวัน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๕]สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ แก้วสุวรรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราษฎร์บำรุง, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๖]สัมภาษณ์ นายธีร์รัฐ สุวรรณศิริรัฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางกระสั้น, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๗]สัมภาษณ์ นายประยูร กิจสมุทร, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมฤคทายวัน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

เวลาให้เหมาะสมและไม่กระทบต่อการประกอบอาชีพหรือการงานอื่นๆ มากนัก และผู้ปกครองเองก็ควรที่จะยอมรับในศักยภาพของผู้เรียน ให้โอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจตนเอง เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และให้ร่วมมือกับโรงเรียนในการติดตาม ประเมินผล พัฒนา และการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียน เพื่อให้กิจกรรมนั้นๆ สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริง[๒๘]

โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมนั้น ก็เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีพื้นฐานวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีพุทธ เรียนรู้หลักธรรมที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เช่น อริยสัจ ๔ คือ

๑) ธรรมที่ควรรู้ (ทุกข์) สภาพปัญญาที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือในจิตใจและเกิดผลไม่ดีขึ้นแล้ว ซึ่งจำเป็นต้องเพ่งพิจารณา ไตร่ตรองให้เข้าใจให้รู้อย่างถ้วนถี่ ละเอียดลออว่า ทุกข์นั้นมันเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดจากสาเหตุใด

๒) ธรรมที่ควรละ (สมุทัย) เป็นสาเหตุแห่งการก่อให้เกิดการกระทำที่เลว ที่ชั่ว ที่ไม่ดี อันจะส่งให้เกิดผลที่เป็นทุกข์หรือเป็นปัญหาแก่ชีวิต และจิตใจ ดังนั้น เมื่อพอรู้แล้วว่าการทำตามเหตุที่เลว ที่ชั่ว หรือเหตุที่ไม่ดี ย่อมจะส่งให้เกิดผลเลว ผลชั่ว หรือผลที่ไม่ดี ไม่เป็นที่พึงประสงค์แก่ทุกชีวิต จึงเป็นสิ่งที่ควรละเว้น ไม่สมควรกระทำ เพราะมันเป็นสาเหตุที่ชวนให้กระทำชั่ว หากกระทำลงไปก็จะเกิดผลชั่วตามมาอย่างแน่นอน ตามหลักกฎแห่งกรรมที่ว่า บุคคลใดทำดีเป็นเหตุย่อมได้ดีเป็นผลตามมาตอบแทน และบุคคลใดทำชั่วเป็นเหตุก็ย่อมได้ชั่วเป็นผลตามมาตอบแทน เช่นกัน[๒๙]

๓) ธรรมที่ควรเจริญหรือควรปฏิบัติ (มรรค) เป็นแนวปฏิบัติที่ดีงาม นับเป็นสาเหตุที่ดีที่เราเลือก ที่จะปฏิบัติ เป็นวิถีทาง เป็นครรลองที่เห็นสมควรว่าควรนำไปปฏิบัติ เพราะเราเชื่อในกฎแห่งกรรมที่ว่าทำดีเป็นเหตุ ย่อมได้รับดีเป็นผล เป็นการพัฒนาหรือเปลี่ยนอดีตที่ไม่ดี (ทุกข์) ซึ่งเราพอจะทราบแล้วว่ามาจากการกระทำตามเหตุที่ไม่ดี (สมุทัย) ทุกข์และสมุทัย จึงเป็นเพียงอดีตเพื่อเป็นบทเรียนให้เปลี่ยนแปลงการกระทำในปัจจุบัน (มรรค) เพราะมรรคหรือแนวทางปฏิบัติที่ดีงาม หากทำลงไป ย่อมหวังผลได้เลยว่าจะได้รับผลดี มีความสุข หรือเป็นสภาพที่คลี่คลาย ไม่มีปัญหาอีกต่อไป ซึ่งก็คือ ความดับทุก (นิโรธ) และ

๔) ธรรมที่ควรบรรลุ หรือธรรมที่ควรเข้าให้ถึง (นิโรธ) มีสภาพเป็นผลที่ดี ที่สำเร็จ หรือผลที่น่าพึงพอใจ สภาพที่ผ่อนคลายปัญหาให้เบาบางลง จนหมดสิ้นไปในที่สุด สรุปว่า นิโรธ เป็นผลจากการการกระทำดีเป็นเหตุ (มรรค) ซึ่งทำให้เกิดผลดี (นิโรธ) ดังที่เห็น นิโรธจึงเป็นผลดีที่เกิดจากการทำตามเหตุที่ดี (มรรค) นั่นเอง[๓๐]

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า แผนในการจัดกิจกรรมเพื่อพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและทักษะชีวิตให้แก่ผู้เรียน จำเป็นควรศึกษาถึงบริบทของชุมชน วิถีชีวิตของแต่ละครอบครัวอย่างชัดเจน ซึ่งการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น ส่งผลต่อการดำเนินการจัดกิจกรรมพอสมควร บางกิจกรรมจำเป็นควรเชิญผู้ปกครองหรือบุคคลในครอบครัว

---

[๒๘]สัมภาษณ์ นางพิมพ์ชนา กีรติอมรเกียรติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสีกุก (สุ่นสามัคคีราษฎร์วิทยา), ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๒๙]สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ แก้วสุวรรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราษฎร์บำรุง, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๓๐]สัมภาษณ์ นายธงชาติ ป้องกันประเสริฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางซ้ายใน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

ร่วมด้วย บางครอบครัวก็ไม่สามารถให้ความร่วมมือได้ เพราะภาระการประกอบอาชีพหรือการงาน ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑. ควรกำหนดแผนและนโยบายร่วมกัน

๒. ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติร่วมกัน

๓. ควรมีการติดตามและประเมินผล

๔. ควรประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน

๕. บูรณาการตามหลักอริยสัจ ๔

๖. ตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

๗. จัดสรรเวลาให้เหมาะสมกับทุกๆ ฝ่าย

๘. ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี

๔) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน พบว่า โรงเรียนยังขาดบุคลากรที่มีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับคำสอนและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ขาดความเชี่ยวชาญที่จะนำคำสอนมาประยุกต์ใช้และเป็นแบบอย่างที่ชัดเจนได้[๓๑] และ กิจกรรมวิถีพุทธบางกิจกรรมทับซ้อนกับชั่วโมงเรียนปกติ ทำให้เกิดปัญหาเวลาเรียนไม่พอ[๓๒] อีกทั้งการจัดกระบวนการเรียนการสอนภาคปฏิบัติมีน้อย และที่สำคัญเครื่องมือวัดความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีพุทธที่ชัดเจนและเป็นเอกภาพนั้น ยังไม่มีและไม่สามารถวัดได้อย่างชัดเจน ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว จะพบว่า การตรวจสอบประเมินผลในการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธอย่างแท้จริง ด้วยเครื่องมือนั้น เป็นไปได้ค่อนข้างยาก และยังไม่มีความชัดเจน ถึงแม้ว่าจะกำหนดให้มีตัวชี้วัดในด้านต่างๆ แต่ก็ยังเป็นเพียงการประเมินที่เป็นเรื่องของกายภาพมากกว่า ซึ่งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนตามแนวทางวิถีพุทธนั้น คือการสอดแทรกหลักธรรมเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนอย่างสอดคล้องกัน และผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง[๓๓] แต่เนื่องจากไม่มีเครื่องมือที่จะวัดความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีพุทธได้อย่างชัดเจน การสังเกตพฤติกรรม การสอบถาม การติดตาม และขอความร่วมมือจากผู้ปกครองจากครอบครัวของผู้เรียน จึงเป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่ง

แนวทางการพัฒนาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ต่างก็เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน[๓๔] แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน จัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้

---

[๓๑]สัมภาษณ์ นางอัจฉรา คหินทพงศ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดลาดระโหง, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๓๒]สัมภาษณ์ นางพิมพ์ชนา กีรติอมรเกียรติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสีกุก (สุ่นสามัคคีราษฎร์วิทยา), ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๓๓]สัมภาษณ์ นายธีร์รัฐ สุวรรณศิริรัฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางกระสั้น, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๓๔]สัมภาษณ์ นายณรงค์ แย้มประดิษฐ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนลาดงาประชาบำรุง, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร[๓๕] ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม[๓๖]

การเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ จะเน้นการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา[๓๗] เป็นการสอนที่ผู้เรียนต้องลงมือปฏิบัติสิ่งที่เรียนด้วยตนเองอย่างแท้จริง และใช้ปัญญารู้จักคิดพิจารณาฝึกฝนจนสามารถกำหนดรู้สามัญลักษณะ สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ และแยกแยะได้ว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว จนสามารถกำหนดข้อควบคุมพฤติกรรมให้ผู้เรียน ส่วนในการปฏิบัตินักเรียนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง วิธีสอนนี้ครูจะเป็นผู้ประคับประคองชี้จุดสำคัญ การสอนแบบไตรสิกขาสรุปเป็นกระบวนการเรียนรู้ โดยขั้นต้นการเรียนรู้ที่ควรพึ่งพิงครู ผู้เรียนต้องเรียนตามแบบของรายวิชานั้นๆ ลงมือฝึกปฏิบัติตามหลักการทฤษฎีเลียนแบบครู เป็นขั้นศีล[๓๘] ที่ควรศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง ทฤษฎี หลักการ หลังจากนั้น ผู้เรียนจะเริ่มสร้างรูปแบบการคิดของตนเอง โดยอาศัยแนวหลักการทฤษฎีที่เรียนรู้จากภายนอก เข้าไปสู่การคิด วิเคราะห์ ทบทวน ลงมือฝึกปฏิบัติ ฝึกฝนให้คล่องแคล่วโดยอัตโนมัติ วางแผน สร้างโครงการ โครงงาน เพื่อการค้นหาคำตอบด้วยตนเองถือเป็นขั้นสมาธิ และสุดท้าย ผู้เรียนใช้ความคิดในการสร้างรูปแบบใหม่ๆ สร้างสรรค์ชิ้นงาน ผลงานใหม่ๆ ด้วยความคิดด้วยปัญญาของตนเอง ถือเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริงและเป็นการเรียนรู้ที่บูรณาการเข้าด้วยกัน ระหว่างความรู้รอบและรู้ลึกจากการรับข้อมูลแหล่งความรู้ภายนอกตัวผู้เรียน (ปรโตโฆสะ) ความรู้รอบและรู้ลึกจากการคิด กระบวนการทำงานของจิตภายในตัวผู้เรียน (โยนิโสมนสิการ) และความรู้รอบและรู้ลึกจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา)[๓๙]

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า การตรวจสอบประเมินผลเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะการตรวจสอบประเมินผลจะเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่การพัฒนา แม้ว่าเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลจะไม่สามารถทำได้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องใช้การสังเกต สอบถาม และสนทนา เป็นต้น ในการประเมินผล ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑. ควรกำหนดหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับวิถีพุทธ
๒. ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ควรเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ที่ดี
๓. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างแท้จริง
๔. เน้นการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน

---

[๓๕]สัมภาษณ์ นายเสรี ปาระแก้ว, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโคกทอง (บวรวิทยา), ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.
[๓๖]สัมภาษณ์ นายประยูร กิจสมุทร, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมฤคทายวัน, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.
[๓๗]สัมภาษณ์ นายแจ่ม ธาราวร, ผู้อำนวยการโรงเรียนไทยรัฐวิทยา๓(วัดบางไทร),๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.
[๓๘]สัมภาษณ์ นายธีร์รัฐ สุวรรณศิริรัฐ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางกระสั้น, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.
[๓๙]สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ แก้วสุวรรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราษฎร์บำรุง, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

๕. พัฒนากระบวนการตรวจสอบประเมินผล ให้มีความชัดเจน

๖. จัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา

๗. บูรณาการหลักพุทธธรรม

๕) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ พบว่า ครูและนักเรียนยังไม่สามารถสร้างบรรยากาศวิถีพุทธได้อย่างเต็มที่ เพราะบุคลากรบางกลุ่มยังไม่เห็นความสำคัญและไม่ค่อยให้ความร่วมมือ รวมถึงผู้ปกครองของนักเรียนที่นับถือต่างศาสนา[๔๐] ไม่ยินยอมให้นักเรียนร่วมทำกิจกรรม และบางกิจกรรมไม่สามารถดำเนินการจัดกิจกรรมวิถีพุทธได้อย่างเด่นชัด เป็นเพียงแต่การจัดกิจกรรมแฝงวิถีพุทธเท่านั้น[๔๑] ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว พบว่า ครูและยังไม่สามารถสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ได้เท่าที่ควร เพราะส่วนหนึ่งยังไม่เข้าใจในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์แบบวิถีพุทธ ซึ่งหมายถึงการมีกัลยาณมิตรต่อกัน ยกย่อง ชื่นชมกัน มีความยินดีเมื่อผู้มีอื่นประสบความสำเร็จหรือมีความสุข เหล่านี้เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า การสร้างความเข้าในในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนของครูและนักเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส[๔๒] และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ[๔๓] จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้ ควรที่จะยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายกันด้วยความจริงใจ และปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป[๔๔] ตามหลักของการบริหารจัดการนั้นควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่น ร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น[๔๕] และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียนเพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป[๔๖]

---

[๔๐]สัมภาษณ์ นายอำนวย บุญรอด, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดกุฎีประสิทธิ์, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๑]สัมภาษณ์ นายณรงค์ แย้มประดิษฐ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนลาดงาประชาบำรุง, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๒]สัมภาษณ์ นายเสรี ปาระแก้ว, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโคกทอง (บวรวิทยา), ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๓]สัมภาษณ์ นางพิมพ์ชนา กีรติอมรเกียรติ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสีกุก (สุ่นสามัคคีราษฎร์วิทยา), ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๔]สัมภาษณ์ นางธนาวรรณ เกิดนาวี, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทางยาว, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๕]สัมภาษณ์ นายณรงค์ แย้มประดิษฐ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนลาดงาประชาบำรุง, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๖]สัมภาษณ์ นางอัจฉรา คหินทพงศ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดลาดระโหง, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

ผู้บริหาร ครู และบุคลากร ควรยึดหลักพรหมวิหารธรรม ได้แก่

๑) **เมตตา** รู้สึกสงสารผู้อื่น[๔๗] เอ็นดูผู้อื่นอยู่เสมอ สิ่งนี้จะทำให้ทุกคนมีความสุข ไม่มีการเบียดเบียน ทะเลาะเบาะแว้งกัน

๒) กรุณา ยื่นมือช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ ช่วยเหลือแม้กระทั่งคนที่คิดร้าย หรือไม่ชอบกัน โดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทนใดๆ

๓) มุทิตา ยินดีในสิ่งที่ผู้อื่นมี ยินดีในสิ่งที่ผู้อื่นเป็น ยินดีเมื่อคนอื่นได้ดี ไม่อิจฉาริษยา ไม่นินทาให้ร้าย และ

๔) อุเบกขา การวางเฉย การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดีย่อมได้ดี ใครทำชั่วย่อมได้ชั่ว ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมในเรื่องที่เกิดขึ้น ควรมีความปรารถนาดี[๔๘] คือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ซึ่งหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะทำให้การปฏิสัมพันธ์ภายในโรงเรียนเต็มไปด้วยบรรยากาศของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน[๔๙]

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า ผู้บริหาร ครู บุคลากรของโรงเรียน ควรให้ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นร่วมกัน ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีเมตตาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็เป็นการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ตามแบบวิถีพุทธได้อย่างดียิ่ง เพราะโดยปกติวิถีชีวิตของคนไทย จะยิ้มแย้มแจ่มใสและมีน้ำใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑. สร้างความตระหนักในความสำคัญและความเข้าใจร่วมกัน
๒. ยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายกัน
๓. มีความเป็นกัลยาณมิตร
๔. ปลูกต้นไม้ให้ความร่มเย็น ดอกไม้สีสวยกลิ่นหอมเย็น
๕. บูรณาการหลักพรหมวิหารธรรม
๖. ผู้บริหาร ครู และบุคลากร ควรปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง
๗. ติดตามและประเมินผลจากการสังเกตและสอบถาม
๘. ปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่บกพร่อง

๖) สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สรุปได้ว่า พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ ควรที่จะอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

---

[๔๗]สัมภาษณ์ นายอุดม คล้ายสังข์, ผู้อำนวยการโรงเรียนคอตัน, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๘]สัมภาษณ์ นายอัครินทณ์ โพธิ์เหมือน, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดห้วยจรเข้, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

[๔๙]สัมภาษณ์ นายสุชิน มั่นศิล, ผู้อำนวยการโรงเรียนบางช้ายวิทยา, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย
๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน
๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม
๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย
๕) บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ
๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ
๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม
๘) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการอย่างแท้จริง
๙) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๑๐) ดำเนินการควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ มีปัญหาเกี่ยวกับห้องพุทธธรรม และสถานที่ที่ไม่สามารถรองรับจำนวนนักเรียนได้อย่างเพียงพอนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องไม่ควรเพิกเฉย เพราะเรื่องของอาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องพุทธธรรม เป็นสภาพแวดล้อมเบื้องต้นที่จะทำให้นักเรียนสามารถซึมซับความเป็นวิถีพุทธได้จากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว สำหรับแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑) ดำเนินการตามขั้นตอนการบริหารจัดการวงจรคุณภาพ (PDCA)
๒) บ้าน วัด โรงเรียน ควรประสานงานกัน กำหนดแผนนโยบายร่วมกัน
๓) ระดมทุนปัจจัยในการปรับปรุงสถานที่และจัดสร้างห้องพุทธธรรม
๔) ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ
๕) สร้างความเข้าใจในการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบวิถีพุทธ และ
๖) จัดอาคารสถานที่ให้เป็นไปตามหลักสัปปายะ ๗

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ควรจัดทำแผนในการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและทักษะชีวิตให้แก่ผู้เรียน โดยจำเป็นควรศึกษาถึงบริบทของชุมชน วิถีชีวิตของแต่ละครอบครัวอย่างชัดเจน ซึ่งการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น ส่งผลต่อการดำเนินการจัดกิจกรรมพอสมควร บางกิจกรรมจำเป็นควรเชิญผู้ปกครองหรือบุคคลในครอบครัวร่วมด้วย บางครอบครัวก็ไม่สามารถให้ความร่วมมือได้ เพราะภาระการประกอบอาชีพหรือการงาน ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) ควรกำหนดแผนและนโยบายร่วมกัน ๒) ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติร่วมกัน ๓) ควรมีการติดตามและประเมินผล ๔) ควรประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน ๕) บูรณาการตามหลักอริยสัจ ๔ ๖) ตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ๗) จัดสรรเวลาให้เหมาะสมกับทุกๆ ฝ่าย และ ๘) ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน ควรกำหนดให้มีการตรวจสอบประเมินผล ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะการตรวจสอบประเมินผลจะเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่การพัฒนา แม้ว่าเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลจะไม่สามารถทำได้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องใช้การสังเกต สอบถาม และสนทนา เป็นต้นในการประเมินผล ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) ควรกำหนด

หลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับวิถีพุทธ ๒) ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ควรเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ที่ดี ๓) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างแท้จริง ๔) เน้นการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน ๕) พัฒนากระบวนการตรวจสอบประเมินผล ให้มีความชัดเจน ๖) จัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา และ ๗) บูรณาการหลักพุทธธรรม

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ห้องพุทธธรรมหรือห้องปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ควรให้ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นร่วมกัน ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีเมตตาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็เป็นการสร้างบรรยากาศวิถีพุทธได้อย่างยิ่ง เพราะโดยปกติวิถีชีวิตของคนไทย จะยิ้มแย้มแจ่มใสและมีน้ำใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้นประกอบด้วย ๑) สร้างความตระหนักในความสำคัญและความเข้าใจร่วมกัน ๒) ยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายกัน ๓) มีความเป็นกัลยาณมิตร ๔) ปลูกต้นไม้ให้ความร่มเย็น ดอกไม้สีสวยกลิ่นหอมเย็น ๕) บูรณาการหลักพรหมวิหารธรรม ๖) ผู้บริหาร ครู และบุคลากร ควรปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ๗) ติดตามและประเมินผลจากการสังเกตและสอบถาม และ ๘) ปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่บกพร่อง

ปัญหาและอุปสรรคในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ พบว่า งบประมาณในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธมีน้อย ไม่เพียงพอ, บุคลากรบางกลุ่มยังขาดขาดความสนใจที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องวิถีพุทธ, บุคลากรยังขาดความเข้าใจในระเบียบวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารวิถีพุทธและความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน, การติดตามความก้าวหน้าและการประเมินผลเป็นระยะๆ ยังมีน้อย และขาดการสื่อสารกับบุคลากรในโรงเรียนให้รับรู้และปฏิบัติตามแนววิถีพุทธได้อย่างถูกต้อง

ข้อเสนอแนะในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ พบว่า ควรขอความร่วมมือจากทุกฝ่าย ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน วัด ต้องร่วมกันกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการอย่างชัดเจนและเป็นระบบ, ควรกำหนดให้เป็นนโยบายที่สำคัญของสถานศึกษาที่ควรดำเนินงาน, ควรจัดการประชุมคณะกรรมการงานด้านวิถีพุทธเพื่อให้ทราบบทบาทและภารกิจ รวมทั้งศึกษาดูงานและเข้าร่วมกิจกรรมนิทรรศการต่างๆ เกี่ยวกับวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง, ควรมีการนิเทศติดตามผลอยู่เสมอ ทำให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และควรส่งเสริมการฝึกอบรมบุคลากรให้มากขึ้นตามความเหมาะสม โดยเน้นถึงความเข้าใจและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาและอุปสรรคในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ พบว่า ยังไม่มีห้องพระพุทธศาสนา สำหรับศึกษาพุทธธรรม ฝึกสมาธิ ที่เป็นเอกเทศ, ไม่สามารถจัดสถานที่ให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมวิถีพุทธทุกอย่างได้, สภาพแวดล้อมยังไม่เอื้อต่อการจัดการตามรูปแบบวิถีพุทธ และนักเรียนมีจำนวนมากเกินกว่าจะนำเข้าห้องจริยธรรมพร้อมกันได้

ข้อเสนอแนะในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ พบว่า ควรมีการวางแผนระยะยาวในการปรับปรุงสถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรม และส่วนงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้งงบประมาณให้เหมาะสม, ควรจัดหางบสนับสนุน เพื่อทำห้องพระพุทธศาสนา ห้องศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาที่เหมาะสมกับผู้เรียน, ควรให้ความสำคัญกับวิถีพุทธ จัดสภาพแวดล้อมให้ใกล้ชิดธรรมชาติ เพื่อให้จิตใจสงบและส่งเสริมปัญญา และควรเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงสถานที่ภูมิทัศน์ เพื่อสร้างบรรยากาศวิถีพุทธในโรงเรียน

ปัญหาและอุปสรรคในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต พบว่า ผู้ปกครองและนักเรียนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง และมีความเป็นวัตถุนิยม ฟุ้งเฟ้อ สะดวกสบายมากเกินไป, นักเรียนไม่สามารถนำเอาหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เพราะคิดว่าหลักธรรมเกี่ยวข้องกับวัดและพระเท่านั้น, นักเรียนบางส่วนมีสภาพครอบครัวแตกแยก จึงเป็นเหตุผลให้ไม่เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามแนววิถีพุทธ, สภาพความเป็นอยู่และฐานะครอบครัวของนักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันมาก ทำให้มีอุปนิสัยต่างกัน การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นเรื่องที่ยาก และพื้นฐานวิถีชีวิตของนักเรียนมีความแตกต่างกันมาก ทำให้การดำเนินงานหรือการพัฒนาวิถีพุทธช้าลง

ข้อเสนอแนะในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต พบว่า ควรจัดให้พระสงฆ์เข้ามาสอนประจำในวิชาพระพุทธศาสนา, ควรจัดกิจกรรมให้ครูและนักเรียนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตามหลักการทางพระพุทธศาสนา, ครูควรสร้างความเข้าใจและตระหนักในเรื่องของความประพฤติให้มาก ทั้งทางกาย วาจา ใจ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี, ผู้บริหารและครูต้องร่วมกันอบรมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบและสำนึกในหน้าที่ของตนเอง และควรร่วมกันปรึกษาหารือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เพื่อสร้างกิจกรรมที่เหมาะสมและสามารถปฏิบัติได้จริง เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาและอุปสรรคในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน พบว่า ขาดบุคลากรที่มีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับคำสอนและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, กิจกรรมวิถีพุทธบางกิจกรรมทับซ้อนกับชั่วโมงเรียนปกติ ทำให้เกิดปัญหาเวลาเรียนไม่พอ, การจัดกระบวนการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ มีน้อย และไม่มีเครื่องมือวัดความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีพุทธที่ชัดเจน และเป็นเอกภาพ

ข้อเสนอแนะในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน พบว่า ควรจัดอบรมและพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้และความเข้าใจมากยิ่งขึ้น, ควรจัดตารางกิจกรรมตามแนววิถีพุทธล่วงหน้า โดยไม่ให้กระทบกับเวลาเรียนปกติ, ควรสร้างความเข้าใจให้กับนักเรียนถึงการนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถทำได้ตลอด ไม่จำเป็นต้องเป็นที่วัดหรือที่โรงเรียนเท่านั้น และควรจัดหลักสูตรและโครงการอบรมต่างๆ ของทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ให้มีการนำพุทธธรรมมาบูรณาการกับวิชาอื่นๆ ด้วย

ปัญหาและอุปสรรคในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ พบว่า โรงเรียนมีพื้นที่จำกัด ไม่สามารถสร้างบรรยากาศวิถีพุทธได้อย่างเต็มที่, บุคลากรบางกลุ่มยังไม่เห็นความสำคัญและไม่ค่อยให้ความร่วมมือ, ผู้ปกครองของนักเรียนที่นับถือต่างศาสนา ไม่ยินยอมให้นักเรียนร่วมทำกิจกรรม และบางกิจกรรมไม่สามารถดำเนินการจัดกิจกรรมวิถีพุทธได้อย่างเด่นชัด เป็นเพียงแต่การจัดกิจกรรมแฝงวิถีพุทธเท่านั้น

ข้อเสนอแนะในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ พบว่า ควรปรับปรุงพื้นที่ภายในโรงเรียน ให้มีบรรยากาศตามแนววิถีพุทธ, ควรส่งเสริมให้มีการปฏิบัติต่อกันและกันอย่างถูกต้อง ตามสถานภาพและโอกาสตามแนววิถีพุทธ, ควรขอความร่วมมือจากผู้ปกครอง โดยการจัดอบรมเกี่ยวกับแนวทางของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธให้เข้าใจอย่างถูกต้อง และควรส่งเสริมบุคลากรให้ตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างบรรยากาศตามแนววิถีพุทธ

๔.๓ เสนอแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ รวมถึงหลักพุทธธรรมที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปสู่การสร้างเครื่องมือเป็นแบบสอบถามเพื่อประมวลผล จากความคิดเห็นของประชากรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสรุปสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ นำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสรุปและวิเคราะห์หารูปแบบจำลองในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ (Basic Model) จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๒๒ คน และได้นำหลักวงจรคุณภาพ PDCA ของ William Edwards Deming มาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ตามกระบวนการ คือ

Plan (วางแผน) การวางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบ ครอบคลุมถึงการกำหนดหัวข้อที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน อาจประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน การจัดอันดับความสำคัญของเป้าหมาย กำหนดการดำเนินงาน กำหนดระยะเวลาการดำเนินงาน กำหนดผู้รับผิดชอบหรือผู้ดำเนินการและกำหนดงบประมาณที่จะใช้ ซึ่งแผนดังกล่าวอาจปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมของลักษณะการดำเนินงาน

Do (ปฏิบัติตามแผน) การดำเนินการตามแผน ประกอบด้วยการมีโครงสร้างรองรับการดำเนินการ เช่น การกำหนดขั้นตอนหรือวิธีการดำเนินการ มีผู้รับผิดชอบดำเนินการได้ตามที่กำหนดไว้ มีการประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการตามระยะเวลาที่กำหนด และดำเนินการตามงบประมาณที่กำหนดไว้

Check (ตรวจสอบการปฏิบัติตามแผน) การประเมินแผน ประกอบด้วยการประเมินโครงสร้างที่รองรับการดำเนินการ การประเมินขั้นตอนการดำเนินงาน และการประเมินผลของการดำเนินงานตามแผนที่ได้ตั้งไว้ โดยการกำหนดวิธี/รูปแบบการประเมิน มีรูปแบบของการประเมินเหมาะสม ผลของการประเมินตรงกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ มีปัญหา/จุดอ่อนที่พบในการดำเนินการและข้อดี/จุดแข็งของการดำเนินการ

Act (ปรับปรุงแก้ไข) การนำผลการประเมินมาพัฒนาแผน ประกอบด้วยการนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ว่ามีโครงสร้างหรือขั้นตอนการปฏิบัติงานใดที่ควรปรับปรุงหรือพัฒนาสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นไปอีก และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินการใหม่ที่เหมาะสม สำหรับการดำเนินการในคราวต่อไป ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจนได้รูปแบบจำลองในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง ๖ ด้าน ดังนี้

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า การบริหารจัดการที่ประสบผลสำเร็จควรอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมอง ทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการ

บริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น พร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย ๑) สร้างความเข้าใจในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกันของทุกๆ ฝ่าย ๒) มอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ๓) กำหนดให้บุคลากรทุกคนได้มีส่วนร่วม ๔) ร่วมประชุมวางแผนกำหนดนโยบาย ๕) บูรณาการพุทธธรรมในการบริหารจัดการ ๖) ติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ๗) บริหารงบประมาณอย่างเหมาะสม ๘) บูรณาการหลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ และ ๙) ควบคู่หลักบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

จากสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ให้แนวทางในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธหลายประการ ผู้วิจัยจึงขอสรุปวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เชื่อมโยงประกอบเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบขั้นต้น (Basic Model) โดยรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการนั้น ควรอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะบ้าน (ชุมชน) วัด และโรงเรียน มีการประชุมร่วมมือประสานงานกัน มีการแต่งตั้งคณะกรรมดำเนินงานอย่างชัดเจน และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบุคลากรทุกๆ ฝ่ายได้มีส่วนในการรับผิดชอบ เพื่อเป็นการสร้างแรงกระตุ้นให้มีความตื่นตัว และเรียนรู้วัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานแล้ว กำหนดนโยบายให้มีความสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและของชุมชน รวมถึงวางแผนการดำเนินงานร่วมกันทุกฝ่าย มอบหมายภาระงานเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง ดำเนินการติดตามและตรวจสอบประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อค้นหาจุดบกพร่อง และดำเนินการแก้ไขต่อไป

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการนั้น ได้แก่ ๑) หลักสูตรสถานศึกษา ควรสอดแทรกหลักพุทธธรรมเข้าไปในวิสัยทัศน์ของผู้เรียน เพิ่มเติมการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และสอดแทรกความรู้และการปฏิบัติจริงด้วยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ๒) ผู้สอน ควรเป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียน ในลักษณะที่เรียกว่า “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เป็น” อย่างสม่ำเสมอ และมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เรียน มีเมตตาธรรม อ่อนโยน อดทน อดกลั้น และเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้เรียนอยู่เสมอ และ ๓) การจัดการเรียนรู้ ควรพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ให้มีความสมดุล สมบูรณ์ทั้งทางกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) รวมถึงเน้นกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นรูปแบบขั้นต้น เพื่อนำไปสู่กระบวนการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในลำดับต่อไปดังนี้

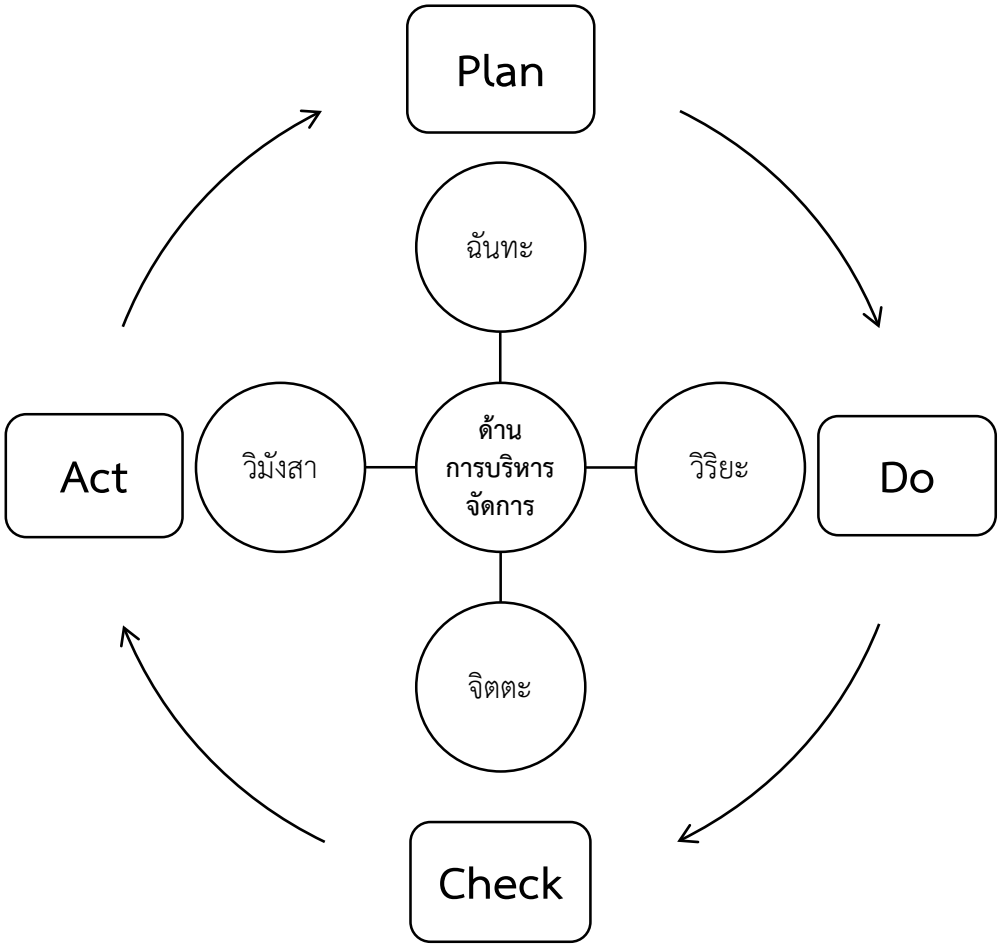

แผนภาพที่ ๔.๑ รูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ

จากรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการ ตามแผนภาพที่ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ขึ้นเป็นรูปแบบเบื้องต้น (Basic Model) อธิบายได้ว่า การที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งบริหารจัดการงานให้ประสบความสำเร็จได้ ก็ย่อมที่มีหลักหรือแนวทางสำหรับบริหารจัดการไปสู่ความสำเร็จ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักที่นำไปสู่ความสำเร็จไว้ คือ อิทธิบาทธรรม ได้แก่ **๑) ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ** ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร ซึ่งมักจะเคยได้ยินคำว่า "ขอฉันทามติจากประชุม" บ่อยๆ หรือ "มีฉันทะร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางอันเป็นเสมือนสัญญาระหว่างกันว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันหรือละเว้นบางสิ่งร่วมกัน ความหมายของ "ฉันทะ" ที่แท้จริงนั้น เป็นสัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพัน เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมา เปรียบได้กับนักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของงานวิจัย เพื่อค้นหาความจริง ซึ่งอาจมีมาก

น้อยต่างกัน ไม่มีใครสามารถบอกได้ นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะชน **การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก** ไม่ใช่ทำใจให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอๆ กัน หากไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของจริงๆ ฝืนทำไปก็จะเป็นเรื่องทุกข์ทรมาน แม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม

๒) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้นๆ ดังนั้น คำว่า "วิริยะ" จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมานได้ว่าเรามีฉันทะหลอกๆ หรือศรัทธาหลอกๆ ดังนั้น จึงต้องมีใจรักในสิ่งที่ทำ อันเป็นศรัทธาสูงสุด วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้นเป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่มุทะลุดุดันรบเร้าและรุ่มร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุตสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและทายท้าต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งมวล

๓) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตาม การมีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่คิดที่ทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้ และยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย จึงจะสามารถใช้จิตพินิจพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่างๆ นั้นได้อย่างเหมาะสม เพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคม นั่นเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และ

๔) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีของชาวตะวันตก ก็จะพบว่า อิทธิบาทธรรม ๔ ประการดังกล่าว สอดคล้องกันกับวงจรคุณภาพ (PDCA) นั่นเพราะ P- (Plan) คือ การวางแผนโดยมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงาน/กระบวนการ/วิธีการระยะเวลา บุคคลากรทรัพยากร/อุปกรณ์/เครื่องมือ และงบประมาณ ทุกการวางแผนล้วนแต่ต้องเริ่มมาจาก "ฉันทะ" ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น เช่น ถ้าจะลงทุนลงแรงทำงานสักอย่างให้สำเร็จ ก็ควรมีความชอบและรักที่จะทำจริงๆ จึงจะประสบความสำเร็จได้ เป็นต้น D-(Do) คือ การปฏิบัติงานมีความเข้าใจ และทำตามแผนงานที่วางไว้ ลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือเรียกว่าต้องมี "วิริยะ" คือ ความพากเพียร C-(Check) คือ การตรวจสอบมีการติดตามผลและความก้าวหน้าของงานเก็บสถิติเพื่อเป็นข้อมูลในการประเมิน และเปรียบเทียบกับแผนงานที่วางไว้ หรือ "จิตตะ" อันหมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัว และ A-(Act) คือ การดำเนินการนำผลของการปฏิบัติงาน พร้อมข้อมูลทางสถิติ มาประเมินผล หรือ "วิมังสา"

หมายถึง ความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา และนำไปปรับปรุงแก้ไขสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปนั่นเอง

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า เรื่องงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพ เกี่ยวกับห้องพุทธธรรม และสถานที่ที่ไม่สามารถรองรับจำนวนนักเรียนได้อย่างเพียงพอนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องไม่ควรเพิกเฉย เพราะเรื่องของอาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องพุทธธรรม เป็นสภาพแวดล้อมเบื้องต้นที่จะทำให้นักเรียนสามารถซึมซับความเป็นวิถีพุทธได้จากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว สำหรับแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑) ดำเนินการตามขั้นตอนการบริหารจัดการวงจรคุณภาพ (PDCA)

๒) บ้าน วัด โรงเรียน ควรประสานงานกัน กำหนดแผนนโยบายร่วมกัน

๓) ระดมทุนปัจจัยในการปรับปรุงสถานที่และจัดสร้างห้องพุทธธรรม

๔) ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ

๕) สร้างความเข้าใจในการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบวิถีพุทธ และ

๖) จัดอาคารสถานที่ให้เป็นไปตามหลักสัปปายะ ๗

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า แผนในการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและทักษะชีวิตให้แก่ผู้เรียน จำเป็นควรศึกษาถึงบริบทของชุมชน วิถีชีวิตของแต่ละครอบครัวอย่างชัดเจน ซึ่งการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนั้น ส่งผลต่อการดำเนินการจัดกิจกรรมพอสมควร บางกิจกรรมจำเป็นควรเชิญผู้ปกครองหรือบุคคลในครอบครัวร่วมด้วย บางครอบครัวก็ไม่สามารถให้ความร่วมมือได้ เพราะภาระการประกอบอาชีพหรือการงาน ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑) ควรกำหนดแผนและนโยบายร่วมกัน

๒) ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติร่วมกัน

๓) ควรมีการติดตามและประเมินผล

๔) ควรประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน

๕) บูรณาการตามหลักอริยสัจ ๔

๖) ตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

๗) จัดสรรเวลาให้เหมาะสมกับทุกๆ ฝ่าย และ

๘) ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี

จากสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ให้แนวทางในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธหลายประการ ผู้วิจัยจึงขอสรุป

วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เชื่อมโยงประกอบเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบขั้นต้น (Basic Model) โดยรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตนั้น จำเป็นต้องกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ประกอบกับควรมีการพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้ครูมีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีความทันสมัยในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ และสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป

ครอบครัวหรือผู้ปกครอง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดแผนกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะตามแนวทางวิถีพุทธนั้น ควรทำความเข้าใจร่วมกัน โดยจัดให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดกิจกรรม และอาสาร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนและชุมชน โดยจัดสรรเวลาให้เหมาะสมและไม่กระทบต่อการประกอบอาชีพหรือการงานอื่นๆ มากนัก และผู้ปกครองเองก็ควรที่จะยอมรับในศักยภาพของผู้เรียน ให้โอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจตนเอง เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และให้ร่วมมือกับโรงเรียนในการติดตาม ประเมินผล พัฒนา และการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียน เพื่อให้กิจกรรมนั้นๆ สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นรูปแบบขั้นต้น

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า การตรวจสอบประเมินผล เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะการตรวจสอบประเมินผลจะเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่การพัฒนา แม้ว่าเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลจะไม่สามารถทำได้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องใช้การสังเกต สอบถาม และสนทนา เป็นต้น ในการประเมินผล ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑) ควรกำหนดหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับวิถีพุทธ

๒) ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ควรเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ที่ดี

๓) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างแท้จริง

๔) เน้นการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน

๕) พัฒนากระบวนการตรวจสอบประเมินผล ให้มีความชัดเจน

๖) จัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา และ

๗) บูรณาการหลักพุทธธรรม

จากสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ให้แนวทางในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธหลายประการ ผู้วิจัยจึงขอสรุปวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เชื่อมโยงประกอบเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบขั้นต้น (Basic Model) โดยรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอนนั้น โรงเรียนมีบุคคลสำคัญ คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน ที่เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด โดยการเรียนการสอนตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น เป็นการเรียนการสอนที่สอดแทรกหลักธรรม ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน จัดเข้าในกิจกรรมการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ซึ่งประเด็นไม่ได้อยู่ที่ว่าผู้เรียนจะสามารถจำได้ หรือเข้าใจมากน้อยเพียงใด แต่ประเด็นอยู่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างไร ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่ได้เน้นที่ควรเรียนภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนให้เกิดการเรียนรู้นอกพื้นที่ เช่น ในชุมชน ในวัด เป็นต้น เป็นสถานที่ที่เหมาะในการนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริงและควรประสานความร่วมมือกับวัด ในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงการบูรณาการหลักพุทธธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู เป็น สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นรูปแบบขั้นต้น

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า การสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่ดีตามแบบวิถีพุทธนั้น ควรที่จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน โดยมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีเมตตาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็เป็นการสร้างบรรยากาศวิถีพุทธได้อย่างดียิ่ง เพราะโดยปกติวิถีชีวิตของคนไทย จะยิ้มแย้มแจ่มใสและมีน้ำใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้น ประกอบด้วย

๑) สร้างความตระหนักในความสำคัญและความเข้าใจร่วมกัน
๒) ยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายกัน
๓) มีความเป็นกัลยาณมิตร
๔) ปลูกต้นไม้ให้ความร่มเย็น ดอกไม้สีสวยกลิ่นหอมเย็น
๕) บูรณาการหลักพรหมวิหารธรรม
๖) ผู้บริหาร ครู และบุคลากร ควรปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง
๗) ติดตามและประเมินผลจากการสังเกตและสอบถาม และ
๘) ปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่บกพร่อง

จากสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของ

ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ให้แนวทางในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธหลายประการ ผู้วิจัยจึงขอสรุปวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เชื่อมโยงประกอบเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบขั้นต้น (Basic Model) โดยรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์นั้น สิ่งแวดล้อมโดยรอบภายในโรงเรียนก็เป็นสิ่งสำคัญที่สามารถสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี นอกเหนือจากการจัดสถานที่และการใช้สอยพื้นที่ภายในโรงเรียนให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการบริหารจัดการด้านกายภาพแล้ว สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการตกแต่งเล็กๆ น้อย ให้มีบรรยากาศวิถีพุทธ เช่น การทำป้ายกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การเปิดเครื่องขยายเสียงบรรยายธรรมหรือเพลงที่เอื้อต่อการพัฒนาสมาธิและปัญญา ก็ถือว่าเป็นการสร้างบรรยากาศให้โรงเรียนมีความเป็นวิถีพุทธเพิ่มขึ้นได้ โดยเฉพาะการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนสามารถแสดงกัลยาณมิตรต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่น ร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และสิ่งสำคัญ ก็คือ ควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปเป็นรายงานนำเสนอและนำเข้าสู่กระบวนการปรับปรุงแก้ไขในจุดที่มีความบกพร่องหรือมีข้อเสีย หรือให้มีการพัฒนาเพิ่มเติมจากจุดที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นและเป็นไปอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นรูปแบบขั้นต้น

รูปแบบเบื้องต้นในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการพัฒนาบุคลากร

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้นำประเด็นปัญหาดังกล่าวไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า ครูและบุคลากรส่วนใหญ่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนได้ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมให้กับผู้เรียนนั้น ทำได้เพียงให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และจดจำได้ แต่การที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ยังไม่สามารถทำให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างแท้จริง เนื่องจากครูและบุคลากรเอง ไม่มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมได้อย่างแท้จริง ลึกซึ้ง ซึ่งกระบวนการแก้ไขเบื้องต้น คือ นิมนต์พระสงฆ์เข้ามาบรรยายให้ความรู้และอบรมผู้เรียนบ้างเป็นครั้งคราว และค่อยๆ สอดแทรกเข้าไปในกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นการปฏิบัติ เป็นกรณีตัวอย่างให้กับผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งยังต้องมีการส่งเสริมและพัฒนาต่อไป

จากผลผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การพุทธบูรณาการเพื่อบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการพัฒนาบุคลากร ซึ่งเพิ่มเติมจากพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการ

พัฒนาบุคลากร พอสรุปความได้ว่า การพัฒนาบุคลากร เป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะบุคลากรเปรียบเสมือนกลไกและฟันเฟืองสำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการดำเนินไปตามแผนงานหรือนโยบายที่วางไว้ได้อย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ มีโรงเรียนหลายแห่งได้กำหนดการพัฒนาบุคลากรขึ้นเป็นแผนยุทธศาสตร์ของโรงเรียน และโรงเรียนบางแห่งได้กำหนดกิจกรรมประจำสำหรับพัฒนาบุคลากรของโรงเรียน เช่น จัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมสำหรับบุคลากร การสนทนาธรรมกับผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญหลักพุทธธรรม สัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับโรงเรียนวิถีพุทธด้วยกัน เป็นต้น เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้ ประสบการณ์ และการถ่ายทอดสู่ผู้เรียนต่อไป

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์แล้วพบว่า การพัฒนาบุคลากร เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อบุคลากร ซึ่งได้แก่ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนทุกคน เปรียบเสมือนครูผู้ให้ความรู้และเป็นแบบอย่างสำหรับผู้เรียนโดยตรง แม้ว่าจะไม่ได้สอนในชั้นเรียนหรือห้องเรียนก็ตาม เพราะการถ่ายทอดความรู้นั้น ควร “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เป็น” จึงจะถือว่าประสบความสำเร็จในการสอน และในการบริหารจัดการก็เช่นเดียวกัน บุคลากร เป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนั้นประกอบด้วย ๑) กำหนดแผนการพัฒนาบุคลากรอย่างชัดเจน ๒) จัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากร (เพิ่มเติมทักษะ) ๓) สัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ ๔) สนทนาหรือสอบถามผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ ๕) ติดตามและประเมินผลจากการจัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากร และ ๖) บูรณาการหลักภาวนา ๔

จากสภาพทั่วไปของพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้ให้แนวทางในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธหลายประการ ผู้วิจัยจึงขอสรุปวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ เชื่อมโยงประกอบเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบขั้นต้น (Basic Model) โดยรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการพัฒนาบุคลากรนั้น ตามหลักการในการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ตัวผู้เรียน ควรเกิดจากความต้องการของครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมุ่งเน้นลักษณะการพัฒนาโดยมีโรงเรียนเป็นฐาน (SBD) (Site Based Development หรือ School Based Development) ควรมีหลากหลายรูปแบบให้เลือกตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล ควรสอดคล้องกับภารกิจและหน้าที่ที่ปฏิบัติของครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรดำเนินการในรูปของเครือข่ายกระจายทั่วประเทศ ควรสอดคล้องกับนโยบายและข้อกำหนดของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และควรกระทำอย่างทั่วถึงและครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั้งในและนอกกระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ซึ่งเน้นในเรื่องของวิชาการและการบริหารโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ โดยการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ควรประยุกต์เอาหลักพุทธธรรมเข้ามาสอดแทรกเพิ่มเติมในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนด้วย ในส่วนของครูและบุคลากรของโรงเรียนจึงจำเป็นต้องพัฒนาความรู้และทักษะการถ่ายทอดพุทธธรรมสู่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความรู้ชัดและเข้าใจอย่างถ่องแท้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้

ในจริงในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยการพัฒนาบุคคลด้วยหลักพุทธธรรม (ภาวนา ๔) ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการตามหลักวงจรคุณภาพ (PDCA) ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นรูปแบบขั้นต้น

ดังนั้น การพัฒนาครูและบุคลากรของโรงเรียนจึงมีความสำคัญมาก การพัฒนาบุคลากรตามหลักพุทธธรรม จึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการพัฒนาบุคลากร โดยใช้หลักภาวนา ๔ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาทางกายเพื่อให้เกิดการเจริญงอกงามในอินทรีย์ ๕ หรือทวาร ๕ ได้แก่ ช่องทางการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวกาย การพัฒนากายจึงเป็นการส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ทางเป็นไปอย่างปกติ ไม่เป็นโทษ ไม่มีพิษภัยอันตราย เช่น รู้จักสัมพันธ์ทางตา เลือกรับเอาสิ่งดีมีประโยชน์จากการเห็นทางตามาใช้ รู้จักสัมพันธ์ทางหู เลือกรับฟังสิ่งดีมีประโยชน์ ไม่รับฟังสิ่งเลวร้ายเข้ามา เป็นต้น (กายภาวนา) และให้มีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมหรือการเรียนรู้ทักษะทางสังคมที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้ออาทร พร้อมที่จะให้กำลังใจและให้อภัยแก่กัน การระมัดระวังคำพูด ระมัดระวังการกระทำ ที่จะไม่เบียดเบียนใคร หากมีการกระทบกระทั่งกันบ้างก็มีศีลกำกับที่จะไม่ให้เกินเลยไปจนกระทบกระแทกให้แตกทำลายความสัมพันธ์ระหว่างกัน การสำรวมระวังทั้งทางคำพูดและการกระทำ การยอมรับสำนึกผิด การให้อภัยกัน ก่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไม่ให้เป็นมลภาวะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (ศีลภาวนา) พร้อมทั้งต้องฝึกฝนการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ ที่ต้องเผชิญสถานการณ์จริงจากการทำงาน ทำให้ต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจ ความขยันหมั่นเพียรกระทำอย่างต่อเนื่องไม่ท้อถอย มีความอดทนทั้งต่อภาระงาน และทั้งต่อคนและสถานการณ์ที่เข้ามา นอกจากนี้ยังหมายถึงการเจริญงอกงามของคุณความดีหรือคุณธรรมในจิตใจ อันนำไปสู่ภาวะความสุขสดชื่น แจ่มใสผ่องใสในจิตใจ ตั้งมั่นเป็นสมาธิ (จิตตภาวนา) และนำเอาการเรียนรู้ที่มาจากกระบวนการสังเกต สำรวจ การคิดการพิจารณาไตร่ตรอง การตัดสินใจอย่างเป็นเหตุเป็นผลเป็นระบบ นำไปสู่ภาวะที่ออกจากปัญหา นำออกจากทุกข์ นำไปสู่ภาวะที่ดีงามเป็นบุญกุศล การเรียนรู้ทางปัญญาเริ่มจากการเรียนความรู้จากหลักธรรม คำสอน ข้อมูลข้อเท็จจริง การจดจำ การจับประเด็น การแยกแยะ การจัดหมวดหมู่ อันเป็นปัญญาขั้นรู้จำ และพัฒนาขึ้นไปสู่ปัญญาขั้นรู้คิด อันเกิดจากการฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ การคิดเชื่อมโยงเหตุปัจจัย และพัฒนาไปสู่ปัญญาขั้นรู้แจ้งที่ทำให้แสวงหาทางออกจากปัญหาได้ ตลอดจนปัญญาที่ก่อเกิดจากการลงมือปฏิบัติ รู้จักติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น นำสู่การสั่งสมเป็นประสบการณ์และปรีชาญาณรู้แจ้งในเรื่องนั้นๆ (ปัญญาภาวนา)

จากการประมวลปัญหาและข้อเสนอแนะที่นำไปสู่การพัฒนาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้เชี่ยวชาญได้ให้แนวทางและข้อเสนอแนะที่เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นมาก

เนื่องจากการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายกำหนดแผนและนโยบายร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะการปลูกฝังวิถีพุทธให้กับเยาวชนนั้น ไม่ใช่ความรับผิดชอบของโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกๆ ฝ่าย ซึ่งได้แก่ บ้าน (ชุมชน) วัด โรงเรียน หรือที่เรียกว่า “บวร” เข้ามาปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนแนวคิด วิสัยทัศน์ ซึ่งกันและกัน การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ จึงจะสัมฤทธิ์ผลได้ตามวัตถุประสงค์อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด ดังนำมาแสดงในแผนภาพ ดังนี้

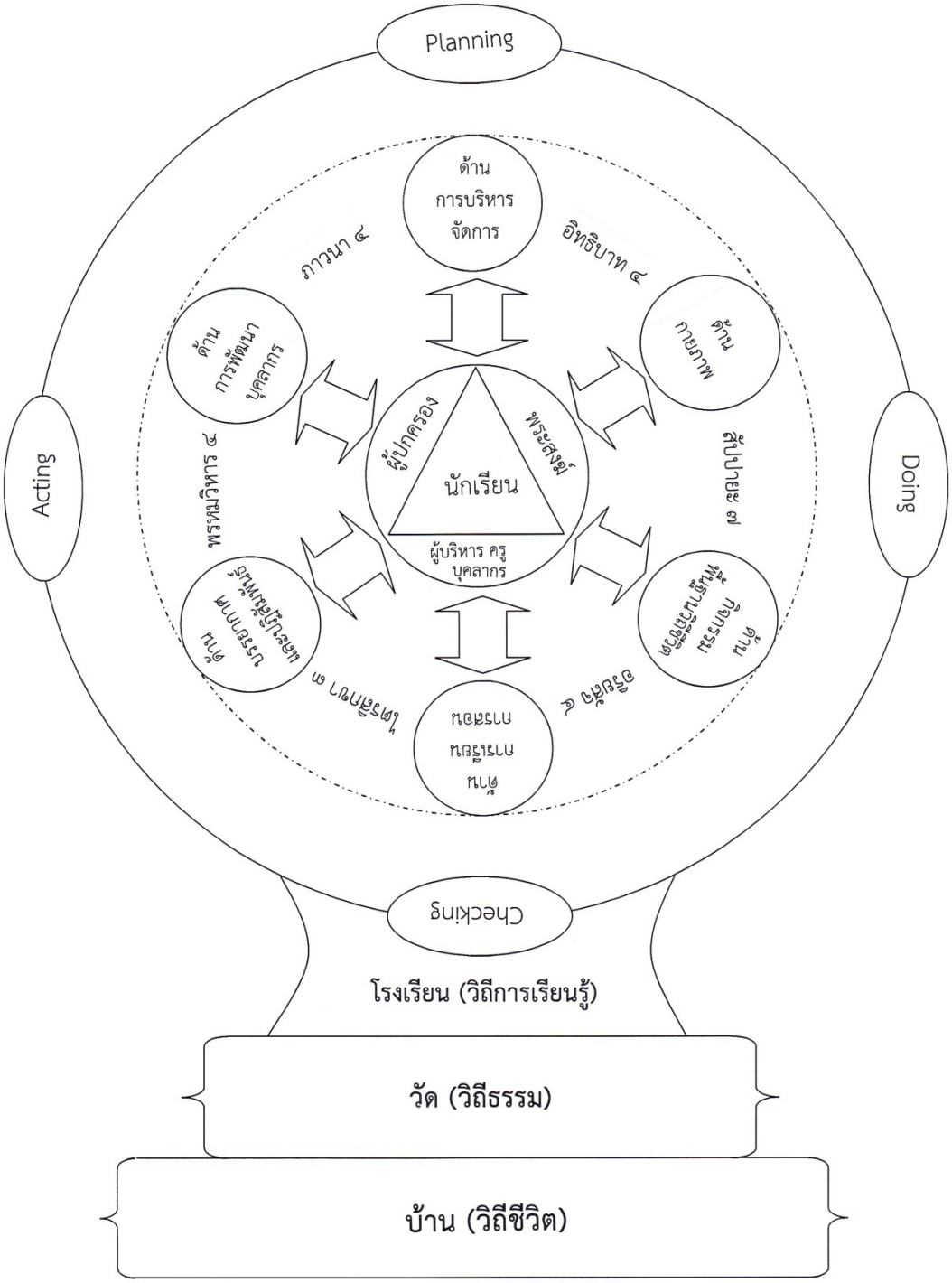

แผนภาพที่ ๔.๒ พุทธบูรณาการเพื่อรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จากแผนภาพ อธิบายได้ว่า พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ควรได้รับความร่วมมือจากองค์การทั้งสาม ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) เป็นองค์กรหลักที่คอยให้การสนับสนุนค้ำจุน ร่วมปรึกหาหารือ กำหนดแผนงานร่วมกัน โครงการโรงเรียนวิถีพุทธจึงจะสามารถดำเนินการไปจนสำเร็จตามเป้าหมายของโครงการได้

บ้าน เป็นแหล่งเรียนรู้แรก สำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งจะได้รับการถ่ายทอดทั้งในด้านของพฤติกรรมและทัศนคติต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น ให้เยาวชนหรือผู้เรียนได้รู้จักการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัว เรียนรู้ภูมิปัญญาที่ได้จากบรรพบุรุษ เป็นต้นทุนที่แต่ละครอบครัวก็จะมีมาแตกต่างกัน ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละครอบครัว (วิถีชีวิต)

วัด เป็นแหล่งเรียนรู้อีกแห่งหนึ่งที่มีความผูกพันกับคนไทย กับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันมาตั้งแต่สมัยอดีตกาล ซึ่งมีระเบียบและพิธีการที่เป็นเอกลักษณ์ จนไม่สามารถที่จะแยกความสัมพันธ์กันระหว่างบ้านและวัดให้ออกจากกันได้ ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันและส่งเสริมซึ่งกันและกันเสมอมา จนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำของแต่ละท้องถิ่น (วิถีวัฒนธรรม)

โรงเรียน เป็นแหล่งเรียนรู้วิชาการต่างๆ เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนได้มีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่างเหมาะสมและควรจะเป็น โดยพื้นฐานโรงเรียนมีบทบาทในการให้ความรู้ในแขนงวิชาต่างๆ เพื่อการประกอบสัมมาอาชีพต่อไปในอนาคต นอกเหนือจากนี้ ยังช่วยสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันหมดสิ้น (วิถีการเรียนรู้)

ทั้ง ๓ องค์กรนี้ จึงมีบทบาทสำคัญที่จะเป็นแรงผลักดันและเกื้อหนุนให้โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการร่วมมือกัน ประสานกำลังและความคิดที่จะถ่ายทอดความรู้หลักในการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา และนำคุณธรรมจริยธรรมกลับสู่สังคมปัจจุบันได้อย่างดียิ่ง โดยผ่านกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน วงจรคุณภาพ (PDCA)

ในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธนั้น แบ่งเป็น ๖ ด้าน ด้วยกันและมีแนวทางในการบริหารจัดการดังนี้

๑) ด้านการบริหารจัดการ มีการประชุมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และให้ความร่วมมือในการบริหารงานร่วมกัน โดยพิจารณาจัดทำภารกิจให้ชัดเจน ครอบคลุมงานทั้งหมดและมีการกำหนดกลุ่มงานที่มีความสอดคล้องกัน เพื่อให้เกิดความคล่องตัว สร้างความพอใจให้เกิดขึ้นในการบริหารงานร่วมกัน และไม่ย่อท้อในการบริหารงานแม้ว่าจะพบกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย แต่กลับมาคิดทบทวนอย่างมีสติและแก้ไขปัญหาและอุปสรรคนั้น ให้คลี่คลายได้ด้วยปัญญา จนสามารถบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เหมือนกับหลักพุทธธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ อิทธิบาท ๔ นั่นเอง

๒) ด้านกายภาพ มีการวางแผนหมอบหมายหน้าที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกันการกำหนดกิจกรรมเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ โดยการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการรู้จักบาปบุญคุณโทษ กิจกรรมเสียงตามสายภายในโรงเรียน โดยเน้นธรรมะให้แก่ผู้เรียน และตรวจสอบติดตามผลการดำเนินกิจกรรมตามแผนของโรงเรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ รวมถึงปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรม และในการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน ยึดหลักสัปปายะ ๗ ประการเกี่ยวกับความเหมาะสมในด้านต่างๆ เพื่อให้โรงเรียนมีสิ่งแวดล้อม (กายภาพ) เหมาะแก่การเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๓) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต โรงเรียนจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเพื่อจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติธรรมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งบ้าน วัด โรงเรียน โดยสม่ำเสมอ สร้างแรงจูงใจในการยกย่องคนดี และให้ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มกิจกรรมที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และมีการติดตามผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน พร้อมทั้งส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความรู้จริงตามหลักของอริยสัจ ๔ เข้าใจปัญหา รู้สาเหตุความเป็นมา และมีวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง

๔) ด้านการเรียนการสอน มีการวางแผนประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิตตามหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยจัดให้นักเรียนได้เรียนธรรมศึกษา นั่งสมาธิก่อนการเรียนการสอน จัดหาพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาสอนประจำในโรงเรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งติดตามการเรียนรู้ของผู้เรียนว่ามีประสิทธิผลเป็นอย่างไร เพื่อให้เกิดพฤติกรรมอันพึงประสงค์ รวมถึงให้มีการปรับปรุงสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นไปตามกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

๕) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ บ้าน วัด โรงเรียนควรประชุมประสานงานกันเพื่อให้การจัดกิจกรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองได้เสนอแนวคิดในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน เพื่อสร้างค่านิยมที่ดีต่อกัน จัดให้มีการตั้งชมรมหรือชุมนุมพุทธสาสตร์ในการพัฒนาผู้เรียนโดยสม่ำเสมอ และติดตามกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ครูและบุคลากรของโรงเรียนร่วมสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ มีเมตตาและกรุณาต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความยินดีและคิดอคติใดๆ ต่อกัน ซึ่งจะเป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียนด้วย

๖) ด้านการพัฒนาบุคลากร ส่งเสริมให้ครูและบุคลากรของโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง สามารถสร้างเทคนิคหรือวิพีการที่เหมาะสมที่จะถ่ายทอดหลักพุทธธรรมให้ผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง รวมถึงการเป็นต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนด้วย โดยผ่านกิจกรรมการปฏิบัติธรรมประจำเดือน การฟังบรรยายธรรมะจากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ การสนทนาปัญหาธรรม การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างองค์กร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นต้น เป็นการพัฒนาตนเองตามหลักภาวนา ๔ คือ มีความสมบูรณ์ทั้งทางกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา)

ดังนั้น ความร่วมมือร่วมใจกัน จะเป็นเครื่องช่วยนำพาให้พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธประสบผลสำเร็จได้ โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านการพัฒนาบุคลาการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ ให้เป็นไปตามหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีผู้บริหาร ครู บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง และพระสงฆ์ เป็นผู้ขับเคลื่อนแผนงานหรือนโยบายร่วมกัน โครงการโรงเรียนวิถีพุทธก็จะสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืนถาวรต่อไป

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และข้อมูลที่มาจากการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่เป็นรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ได้ดังนี้

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ นั้น สิ่งสำคัญคือการประสานงานร่วมกันของแต่ละฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และร่วมมือในการบริหารจัดการอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งในส่วนของบ้าน (ชุมชน) วัด และโรงเรียน ควรร่วมด้วยช่วยกัน มีแนวคิดและการทำงานไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งทั้ง ๓ องค์กรนี้ ดำเนินการโดยยึดหลักของการบริหารงานคุณภาพ ที่เรียกว่า วงจรคุณภาพ (PDCA) ควบคู่ไปกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการ และตรวจสอบประเมินผล ปรับปรุงแก้ไขส่วนที่บกพร่องและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่า บ้าน วัด และโรงเรียน จะร่วมกันเป็นผู้กำหนดแผน/นโยบายร่วมกัน และร่วมกันลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ทั้งในส่วนของการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วย ผ่านขั้นตอนของวงจรคุณภาพ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ด้านการบริหารจัดการ ตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการบริหารจัดการนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) หลักสูตรสถานศึกษา ควรสอดแทรกหลักพุทธธรรมเข้าไปในวิสัยทัศน์ของผู้เรียน เพิ่มเติมการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และสอดแทรกความรู้และการปฏิบัติจริงด้วยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ๒) ผู้สอน ควรเป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียน ในลักษณะที่เรียกว่า “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เป็น” อย่างสม่ำเสมอ และมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เรียน มีเมตตาธรรม อ่อนโยน อดทน อดกลั้น และเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้เรียนอยู่เสมอ และ ๓) การจัดการเรียนรู้ ควรพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ให้มีความสมดุล สมบูรณ์ทั้งทางกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) รวมถึงเน้นกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง

ด้านกายภาพ ควรมีการระดมทุน เพื่อเป็นตัวช่วยในการสรรหางบประมาณมาเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องงบประมาณไปไม่เพียงพอ โดยขอความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรทุนผ่านกิจกรรมของชุมชน วัด และโรงเรียน เช่น การทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อสร้างอาคารเรียน สร้างห้องเรียน เป็นต้น โดยการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมหรือวิถีพุทธ โดยอาศัยหลักธรรม ชื่อว่า สัปปายะ ทั้ง ๗ ประการนี้ จะเป็นแนวทางในการจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้เหมาะสมกับการดำเนินการตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธได้เป็นอย่างดี

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ครอบครัวหรือผู้ปกครองนั้น มีผลต่อการกำหนดแผนกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะตามแนวทางวิถีพุทธ จึงต้องทำความเข้าใจร่วมกัน โดยจัดให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดกิจกรรม และอาสาร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนและชุมชน โดยจัดสรรเวลา

ให้เหมาะสมและไม่กระทบต่อการประกอบอาชีพหรือการงานอื่นๆ มากนัก และผู้ปกครองเองก็ควรที่จะยอมรับในศักยภาพของผู้เรียน ให้โอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจตนเอง เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และให้ร่วมมือกับโรงเรียนในการติดตาม ประเมินผล พัฒนา และการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีพื้นฐานวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีพุทธ เรียนรู้หลักธรรมที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เช่น อริยสัจ ๔ คือ ๑) ธรรมที่ควรรู้ (ทุกข์) สภาพปัญญาที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือในจิตใจและเกิดผลไม่ดีขึ้นแล้ว ซึ่งจำเป็นต้องเพ่งพิจารณา ไตร่ตรองให้เข้าใจให้รู้อย่างถ้วนถี่ ละเอียดลออว่าทุกข์นั้นมันเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดจากสาเหตุใด ๒) ธรรมที่ควรละ (สมุทัย) เป็นสาเหตุแห่งการก่อให้เกิดการกระทำที่เลว ที่ชั่ว ที่ไม่ดี อันจะส่งให้เกิดผลที่เป็นทุกข์หรือเป็นปัญหาแก่ชีวิต และจิตใจ ดังนั้น เมื่อพอรู้แล้วว่าการทำตามเหตุที่เลว ที่ชั่ว หรือเหตุที่ไม่ดี ย่อมจะส่งให้เกิดผลเลว ผลชั่ว หรือผลที่ไม่ดี ไม่เป็นที่พึงประสงค์แก่ทุกชีวิต ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ควรละเว้น ไม่สมควรกระทำ เพราะมันเป็นสาเหตุที่ชวนให้กระทำชั่ว หากกระทำลงไปก็จะเกิดผลชั่วตามมาอย่างแน่นอน ตามหลักกฎแห่งกรรมที่ว่า บุคคลใดทำดีเป็นเหตุย่อมได้ดีเป็นผลตามมาตอบแทน และบุคคลใดทำชั่วเป็นเหตุก็ย่อมได้ชั่วเป็นผลตามมาตอบแทน เช่นกัน ๓) ธรรมที่ควรเจริญหรือควรปฏิบัติ (มรรค) เป็นแนวปฏิบัติที่ดีงาม นับเป็นสาเหตุที่ดีที่เราเลือก ที่จะปฏิบัติ เป็นวิถีทาง เป็นครรลองที่เห็นสมควรว่าควรนำไปปฏิบัติ เพราะเราเชื่อในกฎแห่งกรรมที่ว่าทำดีเป็นเหตุ ย่อมได้รับดีเป็นผล เป็นการพัฒนาหรือเปลี่ยนอดีตที่ไม่ดี (ทุกข์) ซึ่งเราพอจะทราบแล้วว่ามาจากการกระทำตามเหตุที่ไม่ดี (สมุทัย) ทุกข์และสมุทัย จึงเป็นเพียงอดีตเพื่อเป็นบทเรียนให้เปลี่ยนแปลงการกระทำในปัจจุบัน (มรรค) เพราะมรรคหรือแนวทางปฏิบัติที่ดีงาม หากทำลงไป ย่อมหวังผลได้เลยว่าจะได้รับผลดี มีความสุข หรือเป็นสภาพที่คลี่คลาย ไม่มีปัญหาอีกต่อไป ซึ่งก็คือ ความดับทุก (นิโรธ) และ ๔) ธรรมที่ควรบรรลุ หรือธรรมที่ควรเข้าให้ถึง (นิโรธ) มีสภาพเป็นผลที่ดี ที่สำเร็จ หรือผลที่น่าพึงพอใจ สภาพที่ผ่อนคลายปัญหาให้เบาบางลง จนหมดสิ้นไปในที่สุด สรุปว่า นิโรธ เป็นผลจากการการกระทำดีเป็นเหตุ (มรรค) ซึ่งทำให้เกิดผลดี นิโรธจึงเป็นผลดีที่เกิดจากการทำตามเหตุที่ดี

ด้านการเรียนการสอน การเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ จะเน้นการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา โดยขั้นต้นการเรียนรู้ที่ควรพึ่งพิงครู ผู้เรียนต้องเรียนตามแบบของรายวิชานั้นๆ ลงมือฝึกปฏิบัติตามหลักการทฤษฎีเลียนแบบครู เป็นขั้นศีล ที่ควรศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง ทฤษฎี หลักการ หลังจากนั้น ผู้เรียนจะเริ่มสร้างรูปแบบการคิดของตนเอง โดยอาศัยแนวหลักการทฤษฎีที่เรียนรู้จากภายนอก เข้าไปสู่การคิด วิเคราะห์ ทบทวน ลงมือฝึกปฏิบัติ ฝึกฝนให้คล่องแคล่วโดยอัตโนมัติ วางแผน สร้างโครงการ โครงงาน เพื่อการค้นหาคำตอบด้วยตนเองถือเป็นขั้นสมาธิ และสุดท้ายผู้เรียนใช้ความคิดในการสร้างรูปแบบใหม่ๆ สร้างสรรค์ชิ้นงาน ผลงานใหม่ๆ ด้วยความคิด ด้วยปัญญาของตนเอง ถือเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริงและเป็นการเรียนรู้ที่บูรณาการเข้าด้วยกัน ระหว่างความรู้รอบและรู้ลึกจากการรับข้อมูลแหล่งความรู้ภายนอกตัวผู้เรียน (ปรโตโฆสะ) ความรู้รอบและรู้ลึกจากการคิดกระบวนการทำงานของจิตภายในตัวผู้เรียน (โยนิโสมนสิการ) และความรู้รอบและรู้ลึกจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา)

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การจัดอาคารสถานที่ให้มีความเหมาะสม เป็นการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ตามแนวทางวิถีพุทธ นอกจากห้องพุทธธรรมหรือห้องที่ใช้ปฏิบัติกิจกรรม

ทางพระพุทธศาสนาแล้ว สิ่งแวดล้อมโดยรอบภายในโรงเรียนก็เป็นสิ่งสำคัญที่สามารถสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี ด้วยการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน และบุคลากรภายในโรงเรียนทุกๆ คน ล้วนสามารถแสดงกัลยาณมิตรต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายกันด้วยความจริงใจ ตามหลักของการบริหารจัดการนั้น ควรจัดประชุมเพื่อรับทราบทำความเข้าใจร่วมกันระว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้เห็นและปฏิบัติร่วมกันได้อย่างปกติ รวมถึงการปลูกต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่น ร่มเย็น ดอกไม้มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอมเย็น ทำให้เกิดความรู้สึกสุขใจ สบายใจ เป็นต้น และควรมีการติดตามประเมินผล ซึ่งสามารถใช้การสังเกตพฤติกรรม หรือการสำรวจสอบถามเพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปรายงานและปรับปรุงแก้ไข ดำเนินการพัฒนาต่อไป

ผู้บริหาร ครู และบุคลากร จึงควรยึดหลักพรหมวิหารธรรม ได้แก่ ๑) **เมตตา** รู้สึกสงสารผู้อื่น เอ็นดูผู้อื่นอยู่เสมอ สิ่งนี้จะทำให้ทุกคนมีความสุข ไม่มีการเบียดเบียน ทะเลาะเบาะแว้งกัน **๒) กรุณา** ยื่นมือช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ ช่วยเหลือแม้กระทั่งคนที่คิดร้าย หรือไม่ชอบกัน โดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทนใดๆ **๓) มุทิตา** ยินดีในสิ่งที่ผู้อื่นมี ยินดีในสิ่งที่ผู้อื่นเป็น ยินดีเมื่อคนอื่นได้ดี ไม่อิจฉาริษยา ไม่นินทาให้ร้าย และ **๔) อุเบกขา** การวางเฉย การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดีย่อมได้ดี ใครทำชั่วย่อมได้ชั่ว ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมในเรื่องที่เกิดขึ้น ควรมีความปรารถนาดี คือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ซึ่งหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะทำให้การปฏิสัมพันธ์ภายในโรงเรียนเต็มไปด้วยบรรยากาศของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ด้านการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาครูและบุคลากรของโรงเรียนมีความสำคัญมาก โดยการนำหลักภาวนา ๔ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาทางกายเพื่อให้เกิดการเจริญงอกงามาและส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ในทางที่เป็นไปอย่างปกติ เช่น รู้จักสัมพันธ์ทางตา เลือกรับเอาสิ่งดีมีประโยชน์จากการเห็นทางตามาใช้ รู้จักสัมพันธ์ทางหู เลือกรับฟังสิ่งดีมีประโยชน์ ไม่รับฟังสิ่งเลวร้ายเข้ามา เป็นต้น (กายภาวนา) และให้มีการเรียนรู้ด้านพฤติกรรมหรือการเรียนรู้ทักษะทางสังคมที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้ออาทร พร้อมที่จะให้กำลังใจและให้อภัยแก่กัน การระมัดระวังคำพูด ระมัดระวังการกระทำ ที่จะไม่เบียดเบียนใคร หากมีการกระทบกระทั่งกันบ้างก็มีศีลกำกับที่จะไม่ให้เกินเลยไปจนกระทบกระแทกให้แตกทำลายความสัมพันธ์ระหว่างกัน การสำรวมระวังทั้งทางคำพูดและการกระทำ การยอมรับสำนึกผิด การให้อภัยกัน ก่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไม่ให้เป็นมลภาวะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (ศีลภาวนา) พร้อมทั้งต้องฝึกฝนการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ ที่ต้องเผชิญสถานการณ์จริงจากการทำงาน ทำให้ต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจ ความขยันหมั่นเพียรกระทำอย่างต่อเนื่องไม่ท้อถอย มีความอดทน ทั้งต่อภาระงาน และทั้งต่อคนและสถานการณ์ที่เข้ามา นอกจากนี้ยังหมายถึงการเจริญงอกงามของคุณความดีหรือคุณธรรมในจิตใจ อันนำไปสู่ภาวะความสุขสดชื่น แจ่มใสผ่องใสในจิตใจ ตั้งมั่นเป็นสมาธิ (จิตตภาวนา) และนำเอาการเรียนรู้ที่มาจากกระบวนการสังเกต สำรวจ การคิดการพิจารณาไตร่ตรอง การตัดสินใจอย่างเป็นเหตุเป็นผลเป็นระบบ นำไปสู่ภาวะที่ออกจากปัญหา นำออกจากทุกข์ นำไปสู่ภาวะที่ดีงามเป็นบุญกุศล การเรียนรู้ทางปัญญาเริ่มจากการเรียนความรู้จากหลักธรรม คำสอน ข้อมูล ข้อเท็จจริง การจดจำ การจับ

ประเด็น การแยกแยะ การจัดหมวดหมู่ อันเกิดจากการฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ การคิดเชื่อมโยงเหตุปัจจัย ตลอดจนปัญญาทำให้ก่อเกิดจากการลงมือปฏิบัติ รู้จักติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น นำสู่การสั่งสมเป็นประสบการณ์และแจ่มแจ้งในเรื่องนั้นๆ (ปัญญาภาวนา)

การสร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือและความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน วัด องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรม ซึ่งกระบวนการที่กล่าวมาควรมีการนิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และประเมินผล พร้อมทั้งควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่ผลงานที่ประสบผลสำเร็จกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ศึกษาผลการดำเนินงานและนำสู่การพัฒนาขั้นต่อๆ ไป

ทั้งนี้ การปลูกฝังความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรของโรงเรียน จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการบริหารจัดการ ส่งเสริมให้ตระหนักถึงคุณค่าและคุณประโยชน์ที่จะได้รับในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธให้ประสบความสำเร็จ

แนวทางสำหรับบริหารจัดการไปสู่ความสำเร็จ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ **ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ** ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร **วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท** เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้นๆ **จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ** เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตาม การมีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่คิดที่ทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้ และยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย จึงจะสามารถใช้จิตพินิจพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่างๆ นั้นได้อย่าง **และประการสุดท้าย วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา** อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

จากที่ได้อธิบายมาทั้งหมด มีเพียงสิ่งเดียวที่เป็นเป้าประสงค์ คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีการเรียนรู้ทั้งทางด้านวิชาการ กิจกรรม และหลักพุทธธรรมควบคู่กันไป เป็นบุคคลที่มีคุณภาพมีคุณธรรมและจริยธรรม สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม ทั้งที่ บ้าน โรงเรียน ชุมชน สังคม หรือที่ใดๆ ก็ตามได้อย่างมีความสุข และสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ในกับตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคมและประเทศชาติต่อไป

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ” การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) โดยทำการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary) จากนั้นจะดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในเชิงประจักษ์ข้อมูล และทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ มีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) ผู้วิจัยได้การวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อพิจารณาถึงประเด็นของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง จำนวน ๒๐ ท่าน โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ในโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling)[๑]

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๒) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จำนวนอย่างน้อย ๕ ท่าน เช่น ด้านการจัดการเชิงพุทธ ด้านการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในการตรวจเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูลได้หรือไม่

---

[๑]ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และผู้บริหารองค์กรเท่านั้น

๓) ติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหาร หรือ หัวหน้าหน่วยงานกลุ่มเป้าหมาย และเวียนหนังสือขออนุเคราะห์ ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้าเก็บข้อมูล

๔) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยกำหนดวันที่จะไปแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง

๕) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถามแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามกลุ่มข้อมูล Content Analysis) ทางการวิจัยที่ทำการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยการนำเสนอเป็นความเรียง การนำเสนอข้อมูล โดยแบบตาราง โครงสร้าง แผนภาพ การบรรยาย และภาพประกอบเอกสาร

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้ทำการศึกษาหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

๒.๑.๒ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก

๒.๑.๓ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๔ พุทธวิธีการบริหารจัดการ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๒.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๒.๒ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๒.๓ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

ในการวิจัยครั้งนี้จำเป็นต้องทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ ซึ่งมีนักปราชญ์ นักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึง “การบริหารจัดการ” ไว้มากมาย ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

ในการศึกษาความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ ควรทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารเป็นเบื้องต้นก่อน กล่าวคือ สืบเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งหมายถึงมนุษย์โดยธรรมชาติย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่อย่างโดยเดี่ยว แต่อาจมีข้อยกเว้นน้อยมากที่มนุษย์อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง เช่น ฤษี การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์อาจมีได้หลายลักษณะและเรียกต่างกัน เป็นต้นว่า ครอบครัว (family) เผ่าพันธุ์ (tribe) ชุมชน (community) สังคม (society) และประเทศ (country) เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อมเป็นธรรมชาติอีกที่ในแต่ละกลุ่มจะต้องมี “ผู้นำกลุ่ม” รวมทั้งมี “แนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่ม” เพื่อให้เกิดความสุขและความสงบเรียบร้อย สภาพเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการตลอดมา โดยผู้นำกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น ในระดับประเทศของภาครัฐ ในปัจจุบันอาจเรียกว่า “ผู้บริหาร” ขณะที่การควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มนั้น เรียกว่า การบริหาร (administration) หรือการบริหารราชการ (public administration) ด้วยเหตุผลเช่นนี้มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการบริหารหรือการบริหารราชการได้ง่าย และทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจว่า "ที่ใดมีประเทศที่นั่นย่อมมีการบริหาร"คำว่า “การบริหาร” นั้น นอกจากใช้คำภาษาอังกฤษว่า “Administration” ยังมีคำอีกคำหนึ่งที่ใช้แทนกันได้ คือ คำว่า “Management” ซึ่งเป็นคำที่มี

ความหมายเหมือนกันแต่ทางวิชาการจะเลือกใช้คำว่า “Administration” ก็ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ เหตุผลประการแรก เมื่อไม่ต้องการใช้คำว่า “ผู้จัดการ” ซึ่งมีความหมายแคบจำกัดลงไปว่าเป็นผู้บริหารงานขององค์การแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือหน่วยงานในหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น เมื่อพูดถึงการบริหารงานโดยทั่วๆ ไปหรือการบริหารราชการ จึงนิยมใช้คำว่า “Administration”

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคงและสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคล และรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์การ[๑]

พะยอม วงศ์สารศรี กล่าวว่า การบริหารจัดการ มีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้ การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในองค์การ การตระหนัก ความสามารถ ความต้องการ ความถนัด และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วย องค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้[๒]

สมพงษ์ เกษมสิน มีความเห็นว่า “การบริหาร” คือ การใช้ศาสตร์และศิลปะการนำเอาทรัพยากรการบริหาร (Administrative Resource) มาประกอบกันตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และเห็นว่าการบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากลอยู่หลายประการ คือ

๑) การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์

๒) การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

๓) การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์กอบพื้นฐาน

๔) การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ

๕) การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล

๖) การบริหารอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของบุคคล ฉะนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมใจ (Collective Mind) เพื่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (Group Cooperation) อันจะนำไปสู่พลังรวมกลุ่ม (Group Effort) ในอันที่จะทำให้ภารกิจบรรลุวัตถุประสงค์

๗) การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล

๘) การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

---

[๑]พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), **คนสำราญงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พลับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๓๒.

[๒]พะยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

๙) การบริหารไม่มีตัวตน (Intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์[๓]

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง[๔]

เสนาะ ติเยาว์ กล่าวว่า การบริหารจัดการ คือ งานของหัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำ เพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่มีคนหมู่มากมาอยู่รวมกัน และร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จนสำเร็จผลโดยได้ประสิทธิภาพ[๕]

ชุบ กาญจนประกร กล่าวถึงการบริหารว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการบริหาร และวิธีการปฏิบัติ ตลอดจนหมายถึงการทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้อาศัยบุคคลอื่นๆ[๖]

บุญทัน ดอกไธสง ให้ความหมายว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดการระบบและการแก้ไขปัญหาโดยใช้แนวทางบวก (Positive Approach) เพื่อให้สังคมได้รับผลประโยชน์ที่เป็นธรรม การจัดระบบต้องอาศัยโครงสร้างทางการเมืองและทางการศึกษาเข้ามาเป็นตัวแปร[๗]

สรุปว่าการบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการทางสังคมของบุคคลตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดโดยอาศัยกระบวนการและทรัพยากรที่มีอยู่ คือ เงิน วัสดุ อุปกรณ์ อย่างเหมาะสม การบริหารจึงเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารต้องใช้ในการชักจูงให้คนหันมาช่วยเหลืองานขององค์การเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการทำงานให้ได้รับผลสำเร็จตามจุดหมายที่วางไว้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ โดยที่ผู้บริหารต้องเป็นทั้งหัวหน้าผู้นำและผู้ประสานงานที่มีประสิทธิภาพนอกากนี้การบริหารต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการที่จะร่วมมือการทำกิจการขององค์กรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยใช้กระบวนการที่มีลักษณะการดำเนินงานซึ่งสืบเนื่องและใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพในการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จ

๒.๑.๒ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก

การบริหารโดยทั่วไป จะมีลักษณะเป็นกระบวนวิธีหรือเป็นการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงานหรือเป็นลำดับรายการในการบริหาร คือ ในการบริหารจะต้องมีลำดับรายการก่อนหลังว่าจะต้องทำสิ่งใดก่อนและต่อๆ ไปจะทำอะไร ซึ่งจัดไว้ว่าหลักเกณฑ์ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific Management) กระบวนการบริหารจะกำหนดขอบเขตและหน้าที่ตามขั้นตอนต่างๆ ไว้

---

[๓] สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๔๑.

[๔]เสนาะ ติเยาว์, **หลักการบริหาร,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

[๕]ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : วีอินเตอร์พริ้น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

[๖]ชุบ กาญจนประกร**, หลักรัฐประศาสนสาสตร์** (เอกสารโรเนียว) คณะรัฐประศาสนสาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๑๐, เอกสารประกอบคำบรรยาย ๒๕๐๖, หน้า ๑๐ - ๑๒.

[๗]อ้างแล้ว, บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดการองค์การ**, หน้า ๙๗.

อย่างชัดเจน ซึ่งนักบริหาร นักวิชาการ ตลอดจนนักการศึกษา ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารไว้ ดังนี้

การบวนการบริหารของกูลิค และเออร์วิค (Gulick&Urwick) ได้เสนอกระบวนการบริหารไว้ ๗ ประการ ซึ่งเรียกย่อๆว่า "POSDCORB' โดยมีกระบวนการบริหาร ดังนี้[๙]

(๑) การวางแผน (Planning)หมายถึง การคิดเลือกหาทางที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างประหยัดให้ได้ผลคุ้มค่าที่สุด โดยดำเนินการตามขั้นตอนอย่างมีแบบแผนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

(๒) การจัดหน่วยงาน (organizing)หมายถึง การจัดโครงสร้างอำนาจหน้าที่การแบ่งส่วนงานเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์

(๓) การจัดตัวบุคคล(staffing) หมายถึงการบริหารด้านบุคลากรอันได้แก่การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการทำงาน การควบคุมการปฏิบัติงาน

(๔) การอำนวยการ (direction)หมายถึง การดำเนินการในการตัดสินใจและการสั่งการในกิจกรรมต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งในลักษณะทั่วๆ ไปและในลักษณะเฉพาะตลอดจนการให้คำแนะนำ

(๕) ควบคุมการปฏิบัติงาน (controlling)หมายถึง การตรวจสอบการปฏิบัติงานของกิจการให้เป็นไปตามกฎ ระเบียบ และวัตถุประสงค์

(๖) การประสานงาน (co-ordination)หมายถึงการร่วมมือกันในการปฏิบัติงานในส่วนต่างๆ ให้ประสานงานสอดคล้องและกลมกลืนกัน

(๗) การรายงาน (reporting)หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงาน ได้ทราบความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าของกิจการในหน่วยงาน

(๘) การงบประมาณ (budgeting)หมายถึงการควบคุมการใช้จ่ายเงินให้รอบคอบและรัดกุม รวมถึงการจัดสรรงบประมาณการทำบัญชี

การบวนการบริหารงานตามแนวของเดมมิ่ง (deming) คือ แบบ PDCA ดังนี้

(๑) การวางแผน (plan - P)

(๒) การปฏิบัติตามแผน (do -D)

(๓) การตรวจสอบ (check - C)

(๔) การปฏิบัติ (action - A)

กระบวนการบริหารงานทั้ง ๔ ขั้นตอนจะต้องปฏิบัติต่อเนื่องกันไปไม่สิ้นสุดซึ่งเขียนได้ว่า (plan-do-check-act) PDCA ซึ่งเสมือนกับเป็นวงจรอันหนึ่งเรียกว่า วงจรเดมมิ่ง(the deming cycle) วงจรหรือวงล้อ (PDCA) เป็นเครื่องมือการบริหารอย่างต่อเนื่องในการติดตามพัฒนาให้บรรลุ

---

[๙]Dessler, G., **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders,** (Florida : UG/GGS Information Services, 2011), p.3.

เป้าหมาย โดยวงจรเดมมิ่งหรือ PDCA เป็นการบวนการหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีในการควบคุมคุณภาพหรือการบริหารคุณภาพ[๙]

การบริหารเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (behavioral science) ของเวเบอร์(Weber) ได้อธิบายการบริหารงานองค์การในรูปแบบอุดมคติว่า องค์ประกอบของการบริหารระบบราชการจะต้องมีลักษณะสำคัญๆ ดังนี้[๑๐]

(๑) องค์การกำหนดสายงานการบังคับบัญชาชัดเจน (hierarchy)ผู้มีอำนาจสูงสุดมีอำนาจสั่งการผู้ใต้บังคับบัญชา

(๒) องค์การกำหนดตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ (authority) แต่ละคนในองค์การจะมีตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน

(๓) มีกฎระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติงาน (rules and regulations) เพื่อกำหนดวิธีการทำงานและแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงาน

(๔) มีการแบ่งงานกันตามความชำนาญเฉพาะด้าน (division of work)ทำให้เกิดการบรรจุบุคคลากรเฉพาะด้าน และเกิดการรวมกลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติงานคล้ายคลึงกัน

(๕)มีระบบการจูงใจการทำงาน โดยการกำหนดอัตราเงินเดือนตามตำแหน่งและระยะเวลาในการทำงาน

(๖) มีระบบความสัมพันธ์ภายในองค์การอย่างเป็นทางการ ไม่มีการติดต่อกันเป็นส่วนตัวหรือข้ามสายงานการบังคับบัญชา

(๗) ใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารงานมีเหตุผลในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาทั้งนี้อาศัยกรอบ กฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

กระบวนการบริหารของคิมบรอทและนันเนอรี่ (Kimbrough & Nunnery) ได้เสนอหลักการบริหารการศึกษาแบบประชาธิปไตย ๕ ประการ ดังนี้[๑๑]

(๑) สนับสนุนให้แต่ละคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางการศึกษา

(๒) ยอมรับว่าภาวะผู้นำเป็นงานของทุกคน และเป็นการกระตุ้นให้คนแสดงภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ความต้องการและความสามารถ

(๓) อำนวยการให้บุคคล ได้วางแผนร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและร่วมกันประเมินผลสำเร็จของงาน

(๔) ดำเนินการให้การตัดสินใจ มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ในองค์การอยู่ในความรับผิดชอบของคณะบุคคลมากกว่าความรับผิดชอบของบุคคลเพียงคนเดียว

(๕) จัดองค์การให้มีความคล่องตัว เพื่อให้การปรับตัวสนองกับการเปลี่ยนแปลง

---

[๙] สมเดช สีแสง. **คู่มือการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ,** (ชัยนาท : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

[๑๑] Taylor, F.W, **The Principles of Scientific Management,** (New York : Harper, 2002), p.27.

กระบวนการบริหารของฟาโยล (Fayol) นักวิชาการเหมืองแร่ชาวฝรั่งเศสเป็นต้นกำเนิดในการเสนอองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ โดยได้อธิบายกระบวนการบริหารงานประกอบด้วยขั้นตอนการบริหารไว้ ๕ ประการคือ[๑๒]

(๑) วางแผน (to plan) หมายถึง การวางแผนปฏิบัติงานล่วงหน้า

(๒) จัดหน่วยงาน (to organize) หมายถึง การรวบรวมเครื่องมือ วัสดุ และกำลัง

(๓) บังคับบัญชา (to command) หมายถึงการสั่งงาน ควบคุม บังคับบัญชาให้บุคคลปฏิบัติงานตามหน้าที่

(๔) ประสานงาน (to coordinate) หมายถึง การประสานกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงานให้ดำเนินไปตามเป้าหมาย

(๕) ควบคุม (to control) หมายถึง การควบคุมดูแลให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามระเบียบ ข้อบังคับ และกฎเกณฑ์

กระบวนการบริหารของ ที เกรกก์ (T.Gregg) รายการของกระบวนการตามความเห็นของนักบริหารทั้งหลายที่ได้แยกไว้ถึง ๓๕ รายการ แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลกระบวนการบริหารใหม่ โดยแบ่งกระบวนการบริหารได้ ๗ ประการ คือ[๑๓]

(๑) การตัดสินใจสั่งการ(decision-making) เป็นหัวใจของกระบวนการบริหารงาน

(๒) การวางแผน (planning) มีความสำคัญต่อการบริหารทุกประการ ถ้าขาดการวางแผนกิจกรรมนั้น จะไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

(๓) การจัดองค์การ (organizing) คือ การกระทำให้เกิดความมีระเบียบในการปฏิบัติงาน กำหนดอำนาจหน้าที่และตำแหน่งต่างๆ อย่างชัดเจน

(๔) การติดต่อสื่อสาร (communication) เป็นกระบวนการส่งข่าวสาร คำสั่ง คำอธิบาย ฯลฯ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง จากหน่วยงานหนึ่งไปยังอีกหน่วยงานหนึ่ง ซึ่งจะต้องชัดเจนได้ใจความก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

(๕) การใช้อิทธิพลกระตุ้นให้บุคลากรทำงาน (influencing) ในหน่วยงานทุกชนิดจำเป็นต้องมีระบบควบคุมบังคับบัญชา เพื่อให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยการปฏิบัติตามคำสั่งรวมทั้งกระตุ้นให้ผู้นำงานปฏิบัติอย่างเต็มที่

(๖) การประสานงาน (coordinating) เป็นความร่วมมือระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือหน่วยงานต่อหน่วยงาน มีการติดต่อสัมพันธ์กันช่วยเหลือกันในด้านบุคคล และทรัพยากรอื่นๆ

(๗) การประเมินผล (evaluation) คือ การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะอย่างต่อเนื่อง เพื่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

กระบวนการบริหารของเซียส์ (Sears) ได้รายงานการบริหารตามความเห็นชอบของนักบริหารทั้งหลายที่ได้แยกไว้ถึง ๓๕ รายการ แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลกระบวนการบริหารใหม่ โดยแบ่งกระบวนการบริหารไว้ ๓ ประการ คือ[๑๔]

---

[๑๒] อ้างแล้ว, Taylor, F.W, **The Principles of Scientific Management,** (New York : Harper, 2002), p.27.

[๑๓] อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

(๑) การวางแผน หรือการวางโครงการ (planning)

(๒) การจัดองค์การ (organizing)โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของแต่ละ ตำแหน่งไว้อย่างแน่นอนและรัดกุม

(๓) การวินิจฉัยสั่งการ คือ การมอบหมายงาน (directing)

กระบวนการบริหาร ของสมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา(American Association of School Administrator) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารไว้ ๕ ประการคือ[๑๕]

(๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนหรือโครงการสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคตให้ตรงเป้าหมายที่ต้องการ โดยกำหนดงานที่จะทำ วิธีการ และวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆ ไว้ล่วงหน้า

(๒) การแสวงหา และกำหนดตัวบุคคลและอุปกรณ์ (allocation) หมายถึง การแสวงหากำหนดตัวบุคคล และวัสดุทุกชนิดที่จำเป็นในการปฏิบัติงานตามแผน

(๓) การเสริมกำลังบำรุง (stimulation) หมายถึง การบำรุงขวัญ กระตุ้นและส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผลงานดีทั้งปริมาณและคุณภาพ

(๔) การประสานงาน (co- ordination)การจัดให้ผู้แทนของหน่วยงานย่อยทุกหน่วยงานพบปะปรึกษาหารือกัน เพื่อให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือทราบเรื่องการปฏิบัติงานของผู้อื่นและเพื่อให้งานสัมพันธ์ไม่ขัดแย้งกัน โดยยึดเป้าหมายขององค์การเป็นหลัก

(๕) การประเมินผลงาน(evaluation) หมายถึง การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะให้ทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อหาแนวทางแก้ไขทุกระยะและการประเมินผลขั้นสุดท้าย เพื่อเปรียบเทียบผลงานกับผลงานที่ควรจะได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อวางแผนใหม่สำหรับการปฏิบัติงานในอนาคต

๒.๑.๓ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของการบริหารกิจการไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ พูดถึงการบริหารว่า เป็นการดำเนินไปได้แห่งกิจการที่กระทำด้วยปัญญา กระทำด้วยความหวังและต้องทำเพื่อสังคมหรือน้อยที่สุดทำเพื่อตัวเอง ต้องมีการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคด้วยสติปัญญา[๑๖]

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)กล่าวสรุปไว้ว่าการบริหารหมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น และนักบริหารมีหน้าที่วางแผน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคคลอำนวยการและควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทางเดียวกันเพื่อสู่เป้าหมายที่วางไว้ ส่วนความหมายของการบริหารในทางธรรม คือ วิธีการบริหารต่างๆ ที่ใช้กันทั่วไปพอสรุปได้ ๓ ลักษณะ แต่ที่ดีที่สุดคือ แบบถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญโดยยึดเอาความสำเร็จเป็นพื้นฐานทำให้งานสำเร็จ

---

[๑๔] อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

[๑๕] อ้างแล้ว, Taylor, F.W, **The Principles of Scientific Management,** (New York : Harper, 2002), p.27, หน้า ๑๒ -๑๓.

[๑๖] พุทธทาสภิกขุ, **การบริหารธุรกิจแบบพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ม.ป.ป.), หน้า ๙-๑๒.

ไม่เอาความขัดแย้งส่วนตัวมาเกี่ยวข้อง และยินดีรับคำแนะนำจากทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสแสดงความสามารถจะได้ทั้งน้ำใจคนและผลของงานวิธีนี้เรียกว่า“ธรรมาธิปไตย”คือใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ[๑๗]

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวลักษ์) แสดงทรรศนะการบริหารงานในเชิงพุทธศาสนาไว้ว่า การบริหารงานทั้งหมด คือ การบริหารตนเอง เป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน และพัฒนางาน การพัฒนาตนต้องรู้เท่าทัน ความโลภ ความโกรธ และความหลง สำคัญต้องมีสติ[๑๘]

สุรพล สุยะพรหม ได้ให้ทัศน์ว่า การจัดการเชิงพุทธ(Buddhist management)ถือว่าเป็นสาขาหรือวิชาเอกแขนงหนึ่งของสาขาวิชาการจัดการ(Management) ที่เป็นการจัดประมวลความรู้ระหว่างศาสตร์ ๒ ศาสตร์เข้ามาบูรณาการด้วยกัน กล่าวคือเป็นการนำเอาศาสตร์แห่งการจัดการ(Management Science) และพุทธศาตร์ (Buddhist Studies) มาผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อนำเอาศาตร์ ๒ ศาตร์เข้ามาบูรณาการเข้าด้วยกันจึงได้จัดให้มีองค์ความรู้สาหรับสาขาวิชานี้ออกเป็น ๒ แนวทางกล่าวคือ[๑๙]

แนวทางที่ ๑ เป็นการศึกษาความรู้การจัดการทั่วไปตามแนวพระพุทธศาสนามีรายวิชาเหล่านี้เป็นอาทิ ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา การจัดการพฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา การควบคุมทางการจัดการตามแนวพระพุทธศาสนา การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานตามแนวพระพุทธศาสนา และมนุษย์สัมพันธ์กับการจัดการเชิงพุทธ

แนวทางที่ ๒ เป็นการศึกษาความรู้เรื่องขงการจัดกิจการพระพุทธศาสนาโดยยึดถือตามหลักที่มหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ประกาสใช้ประกอบด้วยองค์การทางพระพุทธศาสนา ๖ องค์การได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์[๒๐]

จะเห็นได้ว่า ความเห็นของนักวิการทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการบริหารนั้นเหมือนกับนักวิชาการทั่วไปให้ไว้ แต่ในทางพระพุทธศาสนาจะเน้นการนำธรรมมาใช้ร่วมและเสริมในการบริหาร

สรุปว่าการบริหาร ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการที่จะร่วมมือกันทำกิจการขององค์กรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยใช้กระบวนการดำเนินงานซึ่งสืบเนื่องและใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จ การบริหารแบบใหม่ไม่ได้ยกเลิกการใช้ทฤษฎีหรือหลักการในยุคการจัดการแบบวิทยาศาสตร์หรือยุคการบริหารแบบมนุษยสัมพันธ์แต่กลับนำเอา

---

[๑๗] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒ - ๓.

[๑๘] สุลักษณ์ ศิวรักษ์, **การบริหารงานแบบพุทธ,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘-๑๕.

[๑๙] สุรพล สุยะพรหม, **พื้นฐานทางการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๓-๑๘๖.

[๒๐] สุรพล สุยะพรหม, **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘-๑๙.

หลักการและทฤษฎีเหล่านั้นมาทำการทดลองและวิจัยเพิ่มเติม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดความรู้และความคิดที่ชัดเจนขึ้น ส่วนนักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีความเห็นในเรื่องการบริหารเหมือนกับนักวิชาการทั่วไป ต่างกันที่ว่าทางพระพุทธศาสนาจะเน้นกานำธรรมะมาใช้ร่วมและส่งเสริมในการบริหาร[๒๑]

การบริหาร บางครั้งเรียกว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ถ้าเป็นหน่วยงานภาคเอกชน หมายถึงของหน่วยงาน และ/หรือ บุคคล) ที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของและหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (๑) การบริหารนโยบาย (Policy) (๒) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) (๓) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๔) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society) (๕) การวางแผน (Planning) (๖) การจัดองค์การ (Organizing) (๗) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) (๘) การอำนวยการ (Directing) (๙) การประสานงาน (Coordinating) (๑๐) การรายงาน (Reporting) และ (๑๑) การงประมาณ (Budgeting) เช่นนี้ เป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” หรือ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า แพ็มส์-โพสคอร์บ (PAMS-POSDCoRB) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

พร้อมกันนี้ อาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (๑) การบริหารคน (Man) (๒) การบริหารเงิน (Money) (๓) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) (๔) การบริหารงานทั่วไป (Management) (๕) การบริหารการให้บริการประชาชน (Market) (๖) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๗) การบริหารข้อมูลข่าวสาร (Message) (๘) การบริหารเวลา (Minute) และ (๙) และการบริหารการวัดผล (Measurement) เช่นนี้ เป็นการนำ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า ๙M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

การให้ความหมายทั้ง ๒ ตัวอย่างที่ผ่านมานี้ เป็นการนำหลักวิชาการด้านการบริหาร คือ “กระบวนการบริหาร” และ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” มาใช้เป็นแนวทางหรือกรอบแนวคิดในการให้ความหมายซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้การให้ความหมายคำว่าการบริหารเช่นนี้ครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการบริหาร ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย เป็นวิชาการ และมีกรอบแนวคิดด้วย นอกจาก ๒ ตัวอย่างนี้แล้ว ยังอาจนำปัจจัยอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า ๓M ซึ่งประกอบด้วย การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป (Management) และ “๕ ป” ซึ่งประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด ประสานงาน และประชาสัมพันธ์

---

[๒๑] อ้างแล้ว,สัมฤทธิ์ ท่าเหล็กเจริญ, “**ปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดปทุมธานี**”, หน้า ๑๔๐.

กระบวนการบริหารตามที่กล่าวข้างต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารองค์กรจะต้องทราบ ทั้งนี้ เพื่อจะได้บริหารงานหลักธรรมาภิบาล เป็นกระบวนการบริหารที่ว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ซึ่งเป็นการบริหารที่เน้นลึกถึงรายละเอียด ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและผลักดันองค์กรได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคม ให้มีประสิทธิภาพตามหลักกฎหมายและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมรับผิดชอบในระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคม

ส่วนคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (profits) หรือกำไรสูงสุด (maximum profits) สำหรับผลประโยชน์ที่จะตกแก่สาธารณะถือเป็นวัตถุประสงค์รองหรือเป็นผลพลอยได้ (by product) เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงแตกต่างจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยงานภาครัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการสาธารณะทั้งหลาย (public services) แก่ประชาชน การบริหารภาครัฐทุกวันนี้หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการ (management administration) เกี่ยวข้องกับภาคธุรกิจมากขึ้น เช่น การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด (Chief Executive Officer) หรือ ซีอีโอ (CEO) มาปรับใช้ในวงราชการ การบริหารราชการด้วยความรวดเร็ว การลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการจูงใจด้วยการให้รางวัลตอบแทน เป็นต้น นอกเหนือจากการที่ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจเข้ามารับสัมปทานจากภาครัฐ เช่น ให้สัมปทานโทรศัพท์มือถือ การขนส่ง เหล้า บุหรี่ อย่างไรก็ดี ภาคธุรกิจก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะหรือประชาชนได้เช่นกัน เช่น จัดโครงการคืนกำไรให้สังคมด้วยการลดราคาสินค้า ขายสินค้าราคาถูก หรือการบริจาคเงินช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

๒.๑.๔ พุทธวิธีการบริหารจัดการ

จุดกำเนิดองค์กรตามแนวพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว มีดำริที่จะเผยแผ่พระสัจธรรมแก่เวไนยสัตว์ จึงทรงดำริถึงอาจารย์คือ อาฬารดาบสและอุทกดาบส เมื่อรู้ว่าท่านทั้งสอง ได้เสียชีวิตแล้ว พระพุทธองค์จึงได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามและพระอัสสชิ ที่อาศัยอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี เมื่อเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดท่านเหล่านั้น พอจบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้น มีความดับไปเป็นธรรมดา” และทูลขอบรรพชาอุปสมบทในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า วันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นวันที่พระรัตนไตรครบ ๓ ประการ คือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ จึงนับได้ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๔ คนที่เหลือ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุอรหันต์ผลในเวลาต่อมา พระพุทธองค์ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาโดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าว ดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”[๒๒] ด้วยพระดำรัสนี้ทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

จากประเด็นที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าวันอาสาฬหบูชานั้นเป็นจุดกำเนิดองค์การพระพุทธศาสนาขึ้นอย่างสมบูรณ์ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำหรือผู้บริหารองค์การ และพระสงฆ์สาวก

---

[๒๒]วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

เป็นสมาชิก ซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อขับเคลื่อนองค์การให้เป็นไปตามนโยบาย ที่กำหนดไว้ คือ การประกาศพระธรรมวินัย ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่ยสะกุลบุตร และสหายของยสะอีก ๔ คน คือ วิมละ สุพาหุ ปุณณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุงพาราณสีนั้นเอง เมื่อ ๔ คนนี้ได้รับการบรรพชาแล้ว สหายอีก ๕๐ คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบททราบข่าวแล้วมีความคิดว่าธรรมวินัยและการบรรพชาที่ยสะกุลบุตรโกนผมและนุ่งหมผ้ากาสายะออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตนั้น คงจะไม่ต่ำทรามเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระยสะและได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ารับฟังธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จอรหันต์ผลในเวลาต่อมาทำให้องค์การพระพุทธศาสนามีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น รวมมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอสมควรแล้ว จึงมีพระดำรัสที่จะส่งพระสาวกออกไปปฏิบัติหน้าที่คือ การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยได้ตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และ ความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”[๒๓] พระดำรัสนี้นับว่าเป็นนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์การพระพุทธศาสนาในกาลต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยพระองค์เองเรียกว่า “เอหิภิกขุอุป สัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกประกาศเผยแผ่พระศาสนายังที่ต่าง ๆ

ซึ่งจะได้เห็นว่าการบริหารองค์การในขณะนั้นทุกอย่างขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า ฉะนั้น การประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของพระสาวกทั้งหลายจึงยึดถือปฏิบัติตามพระพุทธองค์เท่านั้น เนื่องจากในกาลนั้นพระพุทธองค์ยังไม่ได้บัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์

ดังนั้น โครงสร้างองค์การพระพุทธศาสนาในช่วงระยะต้นของพุทธกาลนั้นจึงมีลักษณะเรียบง่าย ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

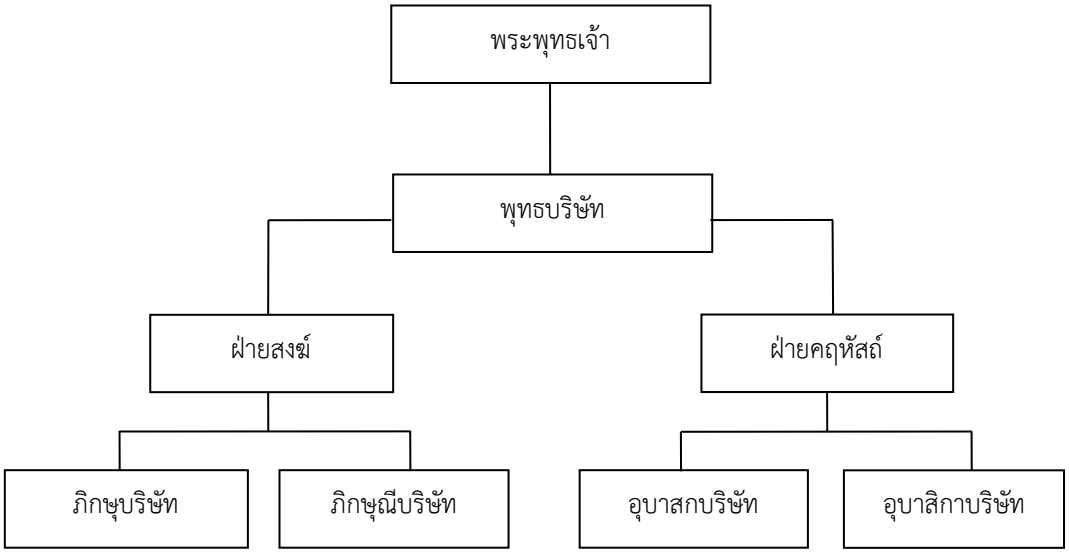

[๒๓] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

แผนภาพที่ ๒.๑ โครงสร้างองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

๑) การบัญญัติพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัย เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นคำประสมมาจากคำว่า ธรรม + วินัย พระธรรมคือความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดามีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็มีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดาเป็นธรรมชาติ เมื่อพระพุทธเจ้าค้นพบธรรมนั้นแล้วก็ทรงนำมาเผยแผ่เพื่อเกิดประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จากนั้นก็อาศัยหลักความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัยนั้นมาจัดตั้งวางเป็นระบบระเบียบในหมู่มนุษย์เรียกว่า วินัย[๒๔] หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบทหรือศีล ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎกอธิบายความหมายของคำว่า วินัยไว้ว่า “พระวินัยอันบัณฑิตผู้รู้อรรถแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่า วินัยเพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษและเพราะฝึกกายและวาจา”

ดังนั้นจึงสามารถแยกความหมาย วินัย ออกเป็น ๓ นัย คือ[๒๕]

๑) วินัย หมายถึง นัยต่างๆ (วิวิธ + นย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์และมี อาบัติ ๗ กอง

๒) วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส + นย) เพราะมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมให้สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เหมาะสมแก่การกระทำความผิดหรือการล่วงละเมิด

๓) วินัย หมายถึง กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา เพราะเป็นเครื่องป้องกันการประพฤติไม่เหมาะสมทางกายและวาจา

คำว่า วินัย นั้นมีคำที่เป็นไวพจน์หรือคำที่เขียนต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก มี ๓ คำ คือ ศีล สิกขาบท และ พระบัญญัติ ซึ่งมีความหมายเดียวกันคือ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและการปกครอง โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์

ในช่วงแรกของการก่อตั้งองค์การพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติ พระวินัยทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์และอภิสมาจารพระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า มีทั้งธรรมและวินัย คำสั่งและคำสอนอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีลเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ มีใจความสำคัญ ดังนี้

“การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

---

[๒๔]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๓.

[๒๕]แสวง อุดมศรี, เรียบเรียง, **พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุนีวิภังค์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงฆ์ พริ้นิ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

นี้คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความอดทน ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบริมธรรม
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในพระปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี้คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”[๒๖]

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นได้มีผู้ศรัทธาเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมสงฆ์มีความหลากหลาย เป็นเหตุให้มีการประพฤติแตกต่างกันออกไป ตามฐานะและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ชนบทที่ตนอาศัยอยู่ การประพฤติผิดทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา จึงเกิดมีขึ้น อันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาแก่พระภิกษุโดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อาทิพรหมจริยสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาในฝ่ายบทบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นพุทธอาณาเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้างและมีการสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่าพระปาติโมกข์

๒) อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น

การบัญญัติพระวินัยนั้น พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบหลัก ดังที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสกับพระสารีบุตรเมื่อครั้งพระสารีได้ทูลขอร้อง ให้ทรงบัญญัติวินัยหรือสิกขาบท และแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเหตุให้พรหมจรรย์ ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ คือ

(๑) สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร
(๒) สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น
(๓) มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น
(๔) มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น
(๕) มีผู้ประพฤติผิดให้เป็นที่เสื่อมเสีย[๒๗]

---

[๒๖] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓/๙๐-๙๑.

[๒๗] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยนั้น พระองค์ไม่ได้บัญญัติล่วงหน้าเหมือนกับการบัญญัติกฎหมายหรือกฎระเบียบขององค์การโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทนั้นประกอบด้วย

(๑) เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
(๒) ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
(๓) ทรงตำหนิภิกษุที่ก่อเรื่อง
(๔) ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด
(๕) แสดงอานิสงส์แห่งการสำรวมระวัง
(๖) บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม[๒๘]

๒) ลักษณะการปกครององค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

ในช่วงระยะกาล ๔๕ ปี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมาชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น ทำให้การปกครององค์การพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการที่เจริญขึ้นตามลำดับกาล โดยเฉพาะองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อพระสาวก ๖๐ รูปแรก ออกประกาศพระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้ พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้งานเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคมนูปสัมปทาหรือไตรสรณคมน์” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชา แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้นเป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองกัน ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสัทธิวิหาริกและอาจารย์ปกครองอันเตวาสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า“โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการบริหารปกครองของพระพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวก

ในกาลนี้ พระพุทธองค์ทรงดำเนินการปกครองและบริหารจัดการให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้างเพราะลักษณะของงานพระพุทธศาสนานั้น ได้มุ่งเน้นไปในด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เป็นส่วนมาก พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่างๆ เพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งอาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ จึงทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุทำการอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี อันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและมีพระอานนท์เป็นผู้ทูลช่วยเหลือให้ได้รับการอุปสมบท พระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงได้เป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ จากพระพุทธองค์และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมีทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่าย ทำให้รูปลักษณ์การปกครอง

---

[๒๘] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙/๒๗.

องค์การในช่วงระยะกาลนี้เป็นงานด้านการปกครองเพื่อให้การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก

เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใครๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์การพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปมาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์ที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเองอย่างแน่นอน โดยให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักหรือเป็นใหญ่ ในการปกครองไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะพระปรินิพพานว่า “อานนท์ พระธรรมวินัยใด ที่เราแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นและ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”[๒๙] เป็นต้นเพราะฉะนั้นมาถึงช่วงปลาย ๆ สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบภาระการบริหารการปกครองให้แก่คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองกันเองโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ในการปกครอง ดังนั้น เมื่อแสดงรูปลักษณ์การปกครององค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล จึงสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

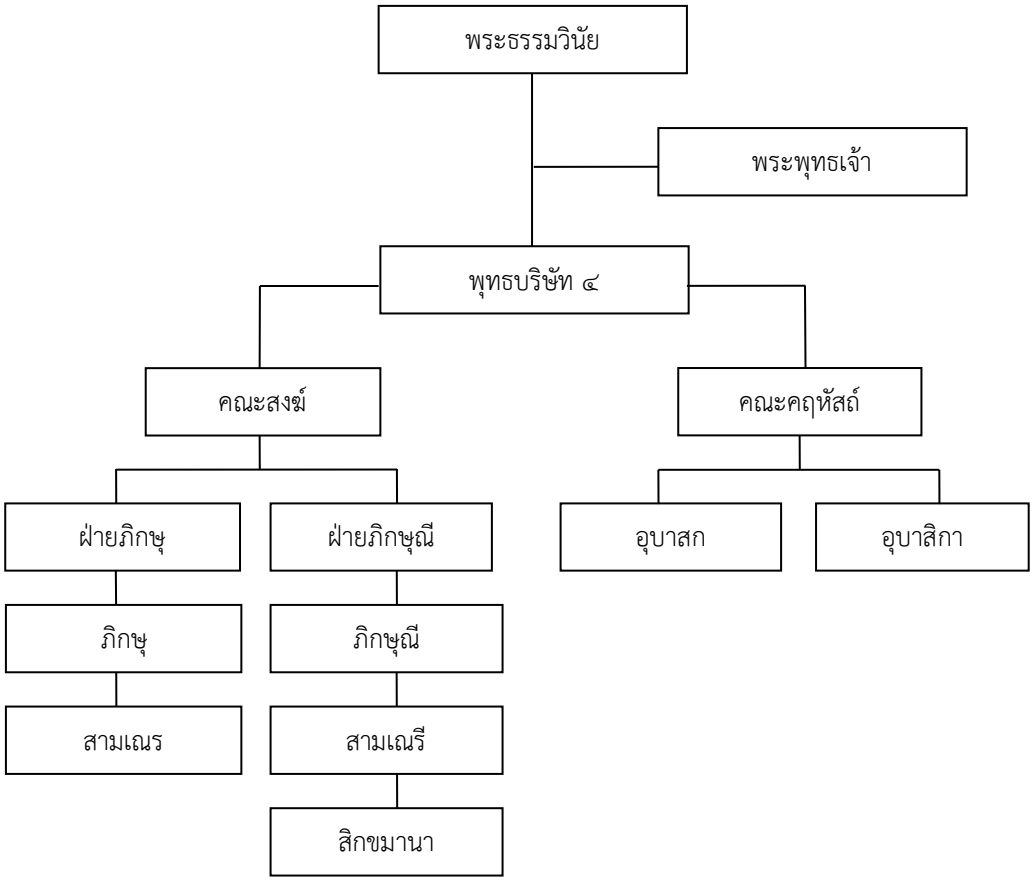

แผนภาพที่ ๒.๒ โครงสร้างการปกครององค์กรสมัยพุทธกาล[๓๐]

---

[๒๙] ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๑๖/๑๖๔.

[๓๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๔๖.

๓) การบริหารองค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามีพระสงฆ์สาวกและพุทธสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก งานของพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง สังคมพุทธกลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ สมควรที่จะมอบหมายภาระให้คณะสงฆ์ช่วยบริหาร เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการบริหารให้แก่ คณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงได้ทรงยกเลิกการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาและไตรสรณคมน์แล้วทรงอนุญาตให้พระภิกษุทำการบวชให้ผู้ที่มีศรัทธาต้องการบวชในพระพุทธศาสนาได้ด้วยวิธี “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” และ ได้นำวิธีการบวชแบบไตรสรณคมน์ไปใช้กับการบวชของสามเณรแทน ซึ่งมีพุทธวิธีมอบหมายภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ

การที่มนุษย์เข้ามาร่วมกันทำงานในรูปขององค์การ และต้องการจะดำเนินการ ให้ประสบความสำเร็จบรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้นั้นจะต้องมีการแบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคลในลักษณะของการมอบหมายงานให้ทำตามความถนัดและความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล[๓๑] หากได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้แล้ว การปฏิบัติงานก็มีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นเมื่อนำหลักการนี้ มาวิเคราะห์ลักษณะการแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในองค์ องค์การสมัยพุทธกาลซึ่งมีลักษณะคล้ายๆ กันกับการจัดแบ่งงานขององค์การในปัจจุบัน โดยเฉพาะลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งให้คณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นสามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะที่เป็นงานหลัก คือเป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์การพระพุทธศาสนาซึ่งสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) งานด้านการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิด ความเรียบร้อยดีงามในองค์การ อันประกอบไปด้วยงานที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ การรับบุคคล เข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ การบัญญัติพระธรรมวินัย การวางระเบียบการลงโทษการตัดสินอธิกรณ์ การส่งเสริมความสามัคคีและการทำสังฆกรรมประเภทต่างๆ

(๒) งานด้านการให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้พุทธบริษัทได้รับประโยชน์ในส่วนของตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการหรือ ตามลำดับขั้นของการศึกษา[๓๒] มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของภิกษุและคฤหัสถ์เช่น การแต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษาหรือแสดงธรรม การให้ถืออุปัชฌาย์และอาจารย์การให้ถือนิสัยสัทธิวิหาริกวัตรและอันเตวาสิกวัตรเป็นต้น

(๓) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่หลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ[๓๓] เช่น การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่

---

[๓๑]พงศ์สัณห์ ศรีสมทรัพย์และ ชลิดา ศรมณี, **หลักการจัดองค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก.แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๙๗.

[๓๒]ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๗๔/๗๘.

[๓๓]วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่างๆ และการตรวจเยี่ยมแนะนำวิธีการเผยแผ่ เป็นต้น (๔) งานด้านสาธารณูปการ คือ การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน[๓๔] เป็นต้น

๒) ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Department) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่ามีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควรด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ[๓๕]

การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์คือ การมีมติร่วมกันหรือการยอมรับร่วมกัน โดยการที่ประชุมสงฆ์ตกลงมอบหมายหรือแต่งตั้งภิกษุให้ทำกิจหรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่ง[๓๖] เพื่อที่จะดำเนินการแทนคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่นั้นๆ เป็นการแบ่งงานตามกิจที่มีขึ้นในสงฆ์ หรือหมู่คณะนั้น ๆ โดยอาศัยความรู้ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ดำเนินการร่วมกัน ด้วยการมอบหมายงานแก่บุคคลที่เห็นว่า มีคุณสมบัติเหมาะสม พระภิกษุรูปเดียวแต่เป็นผู้มีความรู้และความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลายๆ อย่างพร้อมกันก็ได้ โดยประเภทของผู้ทำการแทนสงฆ์ ตามพระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตไว้มีดังนี้

(๑) เจ้าอธิการแห่งจีวร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ ผู้รับจีวร เรียกว่า จีวรปฏิคคาหกะ ผู้เก็บจีวร เรียกว่า จีวรนิทหกะ ผู้แจกจีวร เรียกว่า จีวรภาชกะ ภิกษุรูปเดียวอาจทำหน้าที่ทั้ง ๓ ประการก็ได้ โดยการสมมติในคราวเดียวกัน

(๒) เจ้าอธิการแห่งอาหาร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ เป็นผู้แจกภัตร เรียกว่า ภัตตุเทสกะ เป็นผู้แจกยาคู เรียกว่า ยาคุภาชกะ เป็นผู้แจกผลไม้ เรียกว่า ผลภาชกะ เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว เรียกว่า ขัชชภาชกะ

(๓) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้มีหน้าที่แจกเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนคาหาปกะ เป็นผู้แต่งตั้งเสนาสนะ เรียกว่าเสนาสนปัญญาปกะ ภิกษุรูปเดียวอาจรับทั้ง ๒ หน้าที่ได้

(๔) เจ้าอธิการแห่งอาราม ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ มีหน้าที่เป็นผู้ใช้คนทำการวัดเรียกว่าอารามิกเปสกะผู้มีหน้าที่ใช้สมาเณรเรียกว่า สามเณรเปสกะ เป็นผู้มีหน้าที่ดูนวถกรรม เรียกว่า นวกัมมิกะ

การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ในสังฆกรรมต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละชนิด โดยหลักกว้างๆ นั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติคือ เว้นจากอคติ ๔ และเป็นผู้ฉลาดและรู้จักกิจนั้นๆ เป็นอย่างดี[๓๗] จึงจะได้รับ การแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าตามกิจที่เกิดมีนั้นๆ

---

[๓๔] วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๔-๓๒๓/๘๙-๑๕๐.

[๓๕] สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓-๗๒.

[๓๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๑.

[๓๗] วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

๓) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งเป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์การเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่งในองค์การคณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง “เอตทัคคะ”[๓๘] ที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้แก่พระสาวกในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในด้านนั้นๆ เป็นการเฉพาะเช่น พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากทรงแต่งตั้งเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งปวง ในด้านมีปัญญาและยังได้ชื่อว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี ส่วนพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มีฤทธิ์มาก ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านมีฤทธิ์ทำงานช่วยในด้านการปกครองสงฆ์ เป็นต้น ตำแหน่งเหล่านี้ในระยะกาลแรกๆ มีไม่มากนัก แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามีความสำคัญต่อพระสาวกและเหล่าพุทธบริษัท จึงได้ทรงแต่งตั้งให้ทั้งพุทธบริษัท ๔ ที่มีความรู้ความสามารถแต่ละด้านที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการให้กำลังใจและส่งเสริมการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างของพุทธบริษัทรุ่นหลังๆ

การแบ่งงานในองค์การพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล จึงมีลักษณะงานที่แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ งานที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ การจัดงานเป็นแผนก และการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน ตามกิจการขององค์การพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ซึ่งมอบภารหน้าที่หลักให้คณะสงฆ์เป็นผู้ดูแล โดยสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

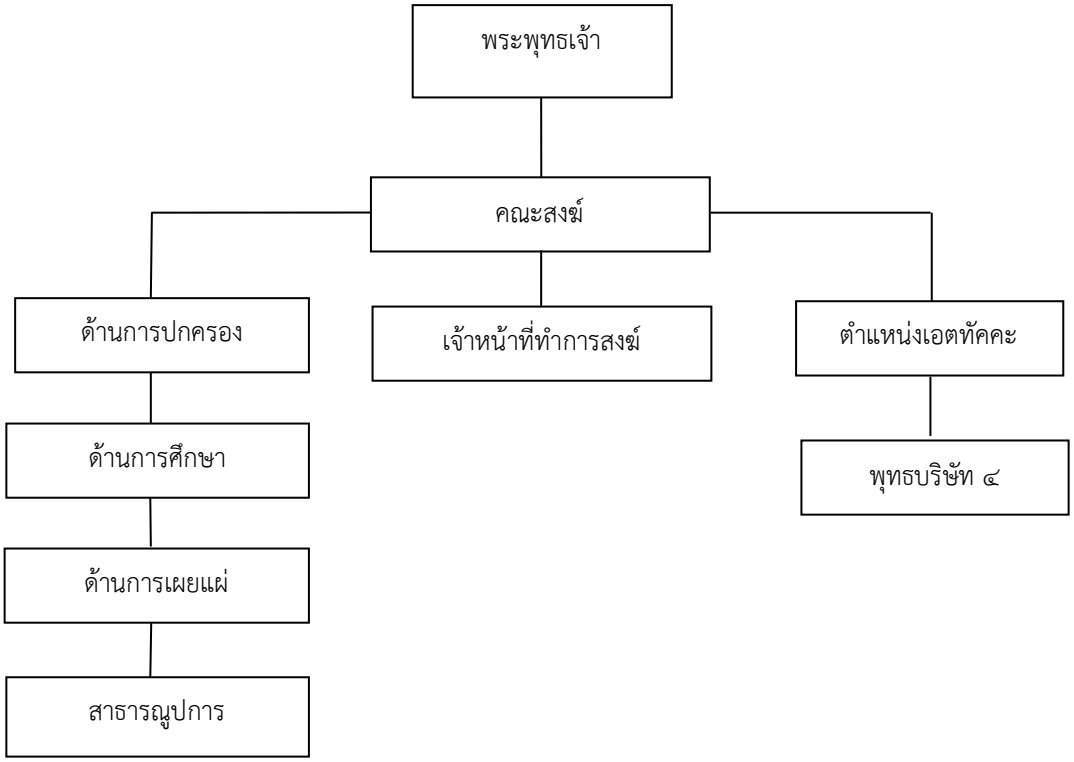

แผนภาพที่ ๒.๕ โครงสร้างการมอบหน้าที่ในองค์กรในสมัยพุทธกาล[๓๙]

---

[๓๘] องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๓๔/๒๕-๓๐.

[๓๙] พระยุทธนา รมณียธมฺโม, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล**, หน้า ๖๐.

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

อำนาจหน้าที่ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอำนาจที่ไม่เกิดจากพระธรรมวินัย แต่ให้การยอมรับอำนาจที่มาจากหน้าที่ มีศรัทธา เห็นคุณค่าของหลักธรรม คำสอนนั้น และปฏิบัติตามด้วยความเคารพ เช่น กุลบุตรที่เข้ามาบวชเป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ ล้วนเกิดจากศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เมื่อปฏิบัติตนจนเห็นประโยชน์ในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงนำไปสั่งสอนคนอื่นต่อไป

การมอบอำนาจหน้าที่ในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศพระพุทธศาสนา ปรากฏว่ามีกุลบุตรต้องการบวชเป็นจำนวนมาก และเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อบวชให้ ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและชนบทที่ห่างไกลนั้นๆ ได้ โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ ด้วยวิธีการบวชแบบ "ติสรณคมนูปสัมปทา"[๔๐] เมื่อพระสาวกรูปใดได้รับมอบหมายหน้าที่แล้ว ก็จะได้สิทธิในการกระทำหรือในการตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ภายในขอบเขตหน้าที่ที่ตนได้รับมอบ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอำนาจตามมาคือ มีอำนาจในการพิจารณาความดีความชอบหรือมีความสามารถทำการลงโทษผู้ใต้บังคับบัญชาได้

ส่วนความรับผิดชอบนั้น จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาติให้พระสาวก ผู้ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมเป็นอุปัชฌาย์ให้การบวชแก่กุลบุตรแล้ว เพื่อไม่ให้เป็นปัญหาในการปกครองจึงทรงให้พระสาวกหรือภิกษุนั้นถืออุปัชฌาย์อันเป็นข้อปฏิบัติระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกัน เรียกว่า อุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ให้มีการถืออุปัชฌาย์วัตรและสัทธิวิหาริกวัตรดังกล่าวนี้ ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะมอบหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ในเบื้องต้นให้เป็นภาระโดยตรงของพระอุปัชฌาย์จะต้องรับผิดชอบ เพราะพระอุปัชฌาย์แต่ละรูปนั้นเปรียบเสมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้าที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธิวิหาริก ดังนั้น การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบจึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะต้องรับผิดชอบด้วยสามัญสำนึกของผู้ให้กำเนิด[๔๑] จะเห็นได้ว่าหน้าที่และความรับผิดชอบจะต้องมีความสัมพันธ์กันจึงจะทำให้การปฏิบัติงานนั้นสำเร็จและเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

หลักการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงประทานหลักการที่เป็นระเบียบการเพื่อใช้ในการสรรหา การคัดเลือกและการดำเนินงานเป็นไปด้วยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย โดยพิจารณาแล้วสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

---

[๔๐] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒.

[๔๑] แสวง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

๑) หลักพระวินัย คือ การแต่งตั้งสมมติด้วยการถือเอาอายุพรรษาเป็นเครื่องมือกำหนด เพื่อให้พระภิกษุผู้ได้รับการแต่งตั้งสมมติได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะประกอบไปด้วยภาวะที่สามารถปกครองตนเองและสมารถปกครองคนอื่น

๒)หลักพระธรรม คือ การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำการแทนสงฆ์ โดยถือเอาความสามารถเป็นหลักในการแต่งตั้งมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการในกิจนั้นๆ ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่าพระภิกษุบางรูปถึงจะมีพรรษาตามที่กำหนดแล้ว แต่อาจจะเป็นผู้มีอุปนิสัยในด้านอื่นไม่ตรงกับหน้าที่นั้นๆ หรืออาจเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถเป็นผู้โง่เขลาไม่ฉลาดในกิจที่ได้รับการแต่งตั้ง ดังนั้น จึงต้องอาศัยหลักความสามารถเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ว่างไว้ เช่น การแต่งตั้ง พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกซ้ายขวา เป็นต้น

๓) หลักพระธรรมวินัยรวมกัน คือ การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นการถือเอาอายุพรรษาและความสามารถเป็นเครื่องในการกำหนดคุณสมบัติเพื่อแต่งตั้งสมมติ ซึ่งผู้ที่รับการแต่งตั้งอาจจะเป็นผู้ที่มีพรรษามากหรือพรรษาน้อยก็ได้

การจัดช่วงการบังคับบัญชาในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะฝ่ายภิกษุบริษัทนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้กำหนดไว้ตายตัวว่าผู้ปกครองคนหนึ่งจะต้องมีผู้ใต้บังคับบัญชากี่คน แต่ในกาลหนึ่งมีพระภิกษุได้ทกเถียงกันเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวทำให้ความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้ทรงรับสั่งเป็นอนุบัญญัติกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุรูปเดียวซึ่งเป็นผู้ฉลาดสามารถใช้สามเณร ๒ รูปให้อุปัฏฐากได้หรืออนุญาตให้ใช้สามเณรเท่าที่สามารถจะตักเตือนพร่ำสอนให้อุปัฏฐากได้”[๔๒] จากพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ สามารถอนุโลมได้ว่าการบังคับบัญชาในองค์การพระพุทธศาสนา ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถมีผู้ใต้บังคับบัญชามากกว่าหนึ่งคนก็ได้ แต่มีข้อแม้ว่า ผู้บังคับบัญชานั้นจะต้องเป็นผู้ฉลาดและมีความสามารถในการปกครอง ฝึกอบรมและให้การศึกษาแก่ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชานั้นได้ทั่วถึง

ดังนั้น ลักษณะการจัดสายการบังคับบัญชาในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะสายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

---

[๔๒] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๘.

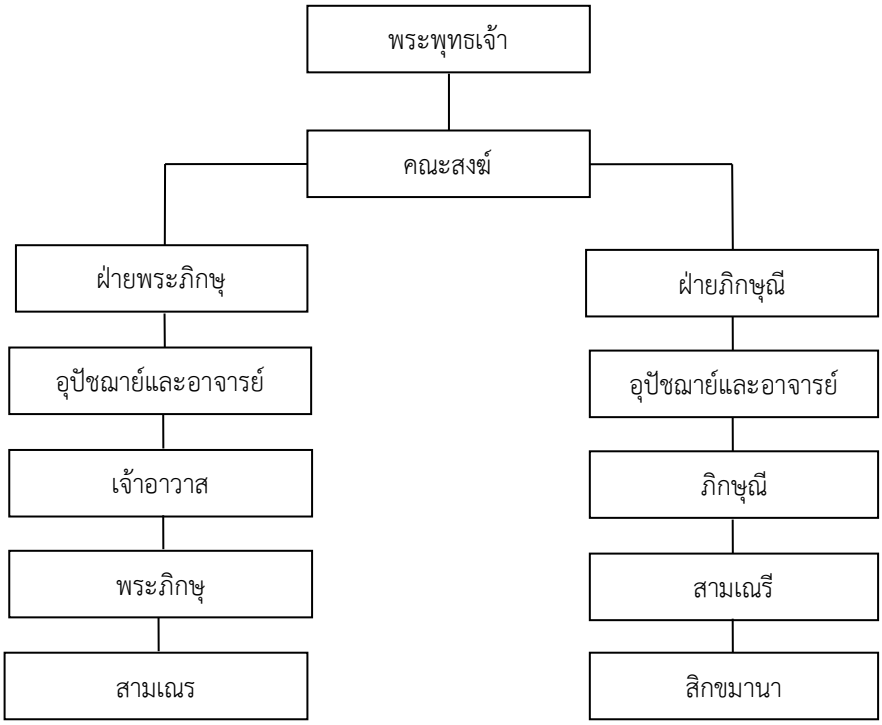

แผนภาพที่ ๒.๓ สายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์ในองค์กรสมัยพุทธกาล[๔๓]

สรุปว่า องค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้นได้ก่อกำเนิดขึ้น โดยพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อองค์การมีความเจริญเติบโตขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารปกครอง และ ให้การศึกษาแก่สมาชิกภายในองค์การให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยมีพระธรรมวินัยครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้ามาสู่องค์การและคณะสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา การจัดทำ การเก็บรักษาและการแบ่งสรรปัจจัย ๔ เป็นต้น[๔๔] ทั้งหมดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้พุทธวิธีการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ ชี้แจงวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การ เพื่อประสานงานสมาชิกภายในองค์การให้ดำเนินงานไปทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การพระพุทธศาสนาที่ได้วางไว้

---

[๔๓] พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา,** หน้า๖๘–๗๐.

[๔๔] พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘-๔๔๙.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ

ในการวิจัยครั้งนี้จำเป็นต้องทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งมีนักปราชญ์ นักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึง “โรงเรียนวิถีพุทธ” ไว้มากมาย ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงโรงเรียนวิถีพุทธ ดังรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

๑. ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

๒. ความสำคัญและความเป็นมา

การศึกษาในอดีตอันยาวนานของไทย มีรากฐานมาจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน ในปัจจุบันไม่ได้นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับ ระบบและองค์ความรู้ถูกจัดตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกเป็นแกนในการจัดการศึกษาทำให้พุทธธรรมเริ่มห่างจากชีวิตของคนไทยมากขึ้น

ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการให้การศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำหนดให้มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้ว ให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” [๔๕]

๓. ลักษณะจุดเด่น

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำตอบในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัย ในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหาร

---

[๔๕]กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓ – ๖๓.

สถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดีที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุด ด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้ โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ดังแผนภาพที่ ๑

แผนภาพที่ ๒.๔ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม[๔๖]

๔. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพอันงดงามขอโรงเรียนวิถีพุทธเป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบมีหลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์

---

[๔๖]อ้างแล้ว, กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๔.

สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป [๔๗]

มติมหาเถรสมาคม ให้ความหมายไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธว่า คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตรนั้น คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีก

นัยคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กินอยู่ ดูและฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมา คือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อมกันได้แก่[๔๘]

๑) พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย คือ การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษให้เป็นกุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญในเบื้องต้น คือ ให้กินเป็น อยู่เป็น ดูเป็นและฟังเป็น กายภาวนาจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) หมายถึง การเจริญศีลคือการพัฒนาความประพฤติฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

๓) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) หมายถึงการเจริญจิต คือพัฒนา ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

๔) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) หมายถึงการเจริญปัญญา คือการพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมทางปัญญา ให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม

---

[๔๗]สิริกร มณีรินทร์, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุครุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๗), หน้า ๔.

[๔๘]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑ - ๓๓.

สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ผู้เรียนที่มีการพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านนี้ จะเป็น คนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

(๑) พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนาการทางด้านปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง

(๒) พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี

(๓) พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

โรงเรียนวิถีพุทธ (อังกฤษ: Buddhis Oriented Schools) หมายถึงโรงเรียนในระบบปกติทุกระดับ ภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ ที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขามาบูรณาการประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมของสถานศึกษา โดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญา และมีเมตตาเพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ[๔๙]

คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า เป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ[๕๐]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า ชื่อนี้บอกอยู่ในตัวว่าเป็นสถานศึกษาที่ดำเนินในทางของพุทธะ คือ ท่านผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ความรู้ ความตื่น ความเบิกบานนั้น เป็นลักษณะ ๓ ด้าน ของแกนอันเดียวกัน คือ ปัญญา ที่พัฒนาประณีตยิ่งขึ้นไป ในจิตใจที่ดีงาม สุขสดใสมีพลังเข้มแข็งด้วยสมาธิ โดยมีการสื่อสารและพฤติกรรมที่สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นฐานรองรับสนับสนุน ทำให้เกิดการพัฒนาที่การศึกษา ๓ ด้าน บูรณาการเป็นไตรสิกขา[๕๑]

พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตวโส กล่าวไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนที่บุคลากรทุกฝ่ายเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันดำเนินการจัดการศึกษาให้มีหนทางการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ วิถีวัฒนธรรมต่างๆ ที่นำไปสู่ “ปัญญา”[๕๒]

---

[๔๙]สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **รายงานการตรวจเยี่ยมประเมินเพื่อคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๕ โครงการศึกษาและพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ (ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗) : โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำระดับโล่พระราชทาน**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒, (อัดสำเนา)

[๕๐]คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา, **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

[๕๑]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สู่การศึกษาแนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์), ๒๕๔๗.

[๕๒]พระมหาพงษ์นรินทร์ จิตวโส, “เด็กพันธุ์ใหม่ ละอายทำดี วิกฤติการศึกษาไทย ในยุคดิจิทัล”, **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ๑๒ (๕๙๑), (ตุลาคม ๒๕๔๖) : ๑๓ – ๑๙.

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช) ได้จัดลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธที่เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑) สัปปุริสสสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรมปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้[๕๓]

สรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

๒.๒.๒ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทย ได้รับการกล่อมเกลาจากคำ สอนของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธคือวิถีวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่จะเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ[๕๔]

พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์มีการพัฒนาเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือมีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุกๆด้านเพื่อสนับสนุนผู้เรียนให้พัฒนาตามหลักพุทธธรรมส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้มีครูอาจารย์ดีมีข้อมูลมีสื่อที่ดี

๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียน การสอนที่ดี

๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีถูกวิธี

๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง สามารถนำความรู้ไปใช้ได้ถูกต้องเหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียน แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้าน

---

[๕๓]พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโช), **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๘๒.

[๕๔]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๒-๘๓.

บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขาดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า วิถีพุทธมี ๒ แบบ คือ แบบที่โรงเรียนหลายแห่งจัดกันมา ตามวัฒนธรรมเอื้อ คือ ตามที่ถือกันมา สืบกันมา รู้ตามกันมาว่าอย่างนี้เป็นชาวพุทธ ก็เลยทำอย่างนั้น อันนี้เป็นเรื่องของวัฒนธรรมเอื้อ และอีกแบบหนึ่งคือ การจัดอย่างโรงเรียนที่ออกชื่อมานั้น หมายความว่าเขาได้ศึกษาในแง่หลักการว่า สาระของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้ เขาก็ไปถึงขั้นจัดให้เป็นไปตามหลักการ[๕๕]

เมตตา ภิรมย์ภักดิ์ ได้กล่าวถึง โรงเรียนวิถีพุทธว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธนั้นมิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรมมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้น เพราะโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียนดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถีพุทธยังได้นำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้การจัดสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน[๕๖]

สรุปว่า การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกายภาพนั้นเป็นการดำเนินงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษา เป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมให้มีความสะอาด สว่าง สงบ ร่มรื่น นักเรียนพักผ่อนได้อย่างปลอดภัย สถานศึกษาและชุมชนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุขสิ่งมอมเมาทุกชนิด มีระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้นักเรียนรู้ และเข้าใจเหตุผลตามหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา อาคารสถานที่จัดให้มีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำห้องเรียนหรือประจำโรงเรียนและมีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรมคำขวัญคุณธรรม จริยธรรมตามห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้อย่างเหมาะสม ส่งเสริมนักเรียนให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ จัดกิจกรรมการดูแลรับผิดชอบห้องเรียนและแหล่งการเรียนรู้ของโรงเรียนอย่างครบวงจร

---

[๕๕]อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น**, หน้า ๑๔.

[๕๖]เมตตา ภิรมย์ภักดิ์, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

๒.๒.๓ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำ หลักธรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า เช่น[๕๗]

๑) นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กันที่คิดว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒) การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครองครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ การยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓) สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้น และเกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔) บุคลากรในโรงเรียนสามารถพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มขึ้น ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบ ชัดเจนเพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลา

๕) โรงเรียนโดย ผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างแก่สังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

สรุปว่า แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกัน ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่ารู้ทันและจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธนาวรรณ สุขเกษม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์” ผลการวิจัยพบว่า ระบบการบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัย ประกอบไปด้วยระบบงานย่อย ๔ ระบบ คือ ระบบการพัฒนาโจทย์วิจัย ระบบการพัฒนาข้อเสนองานวิจัย ระบบการ

---

[๕๗]อ้างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘๕-๘๗.

ประเมินและติดตามผลงานวิจัย และระบบการเผยแพร่งานวิจัย ซึ่งรูปแบบของระบบบริหารการจัดการงานวิจัยจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนา คุณภาพด้านงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์[๕๘]

ทัศนีย์ ปัทมสนธิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย" ผลการวิจัยพบว่า ๑. ด้านการบริหารจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มีโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการวิจัยอย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังขาดผู้ประสานงานวิจัย ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญของการติดตามและสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะการติดตามสนับสนุนในเชิงบวก ๒. ด้านการจัดกิจกรรมสนับสนุนการวิจัย การประชุมนักวิจัย หรือการฝึกอบรมเพิ่มทักษะการวิจัย ช่วยให้นักวิจัยมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างนักวิจัยกับผู้ประสานงานวิจัยหรือสถาบัน วิจัย นอกจากนั้นผลการประเมินการจัดอบรมเรื่อง การวิจัยแบบ R&D พบว่าผู้เข้าร่วมการอบรมมีความพึงพอใจในระดับสูง และเชื่อว่าสามารถนำไปสู่การวิจัยที่มีประสิทธิภาพต่อไปได้[๕๙]

สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ และสุชาติ ปิยะกาญจน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและผลกระทบทางสังคมที่มีต่อประชากรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการดำเนินการตามโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ" ผลการวิจัยพบว่า

๑) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบในการบริหารจัดการกองทุนตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในคู่มือ และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๔ และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๔ มีภาพรวมของระดับในการบริหารจัดการกองทุนอยู่ในระดับมาก

๒) ผลกระทบทางสังคมที่มีต่อประชากรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการดำเนินการตามโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พบว่ามีผลกระทบทางสังคม ดังนี้

๒.๑) ผลกระทบด้านสังคม พบว่า มีภาพรวมของผลกระทบต่อประชากรอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีผลกระทบในด้านบวก คือ มีส่วนทำให้เกิดภาวะผู้นำในชุมชน มีส่วนทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น และมีส่วนทำให้ประชาชนได้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ส่วนผลกระทบในด้านลบ คือ มีส่วนทำให้ประชาชนมีภาระในการหาเงินใช้หนี้มากขึ้น มีส่วนทำให้ประชาชนมีการรอคอยโครงการช่วยเหลืออื่นๆ จากรัฐบาลมากขึ้น และมีส่วนทำให้นักการเมืองระดับประเทศมีโอกาสสร้างคะแนนนิยมให้แก่ตนเองและพรรคมากขึ้น

๒.๒) ผลกระทบด้านคุณธรรม พบว่า มีภาพรวมของผลกระทบต่อประชากร อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีผลกระทบในด้านบวก คือ มีส่วนทำให้ประชาชนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อชุมชนมากขึ้น มีส่วนทำให้ประชาชนมีสัจจะมากขึ้น และมีส่วนทำให้ประชาชนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและสังคมมากขึ้น ส่วนผลกระทบในด้านลบ คือ มีส่วนทำให้ประชาชนมีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมาก

---

[๕๘]ธนาวรรณ สุขเกษม, "การบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์", **รายงานการวิจัย**, (สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๙).

[๕๙]ทัศนีย์ ปัทมสนธิ์, "การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย", **รายงานการวิจัย**, (สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐).

ขึ้น มีส่วยทำให้ประชาชนขาดวินัยในการใช้จ่ายมากขึ้น และมีส่วนทำให้ประชาชนมีการทะเลาะเบาะแว้งมากขึ้น

๒.๓) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจและอาชีพ พบว่า มีภาพรวมของผลกระทบต่อประชากรอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีผลกระทบในด้านบวก คือ มีส่วนทำให้ประชาชนมีช่องทางในการประกอบอาชีพมากขึ้น มีส่วนทำให้ประชาชนมีความคล่องตัวในการประกอบอาชีพมากขึ้น และมีส่วนทำให้ประชาชนมีงานทำเพิ่มขึ้น ส่วนผลกระทบในด้านลบ คือ มีส่วนทำให้ประชาชนมีการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคมากขึ้น มีส่วนทำให้ประชาชนมีการใช้จ่ายเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น และมีส่วนทำให้ประชาชนต้องทำงานหนักมากขึ้น

๓) ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า มีปัญหาอุปสรรคสำคัญคือ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองขาดความรู้ความเข้าใจด้านการบริหารจัดการที่เป็นระบบการจัดทำการตรวจสอบบัญชี ไม่มีสถานที่ทำการกองทุนที่เป็นศูนย์กลางและเป็นเอกเทศ และขาดการให้คำปรึกษาแนะนำจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ประชาชนไม่เข้าใจหลักการและวัตถุประสงค์ของโครงการขาดความรับผิดชอบในการชำระคืนเงินกู้แก่กองทุน ไม่นำเงินกู้ไปดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และชุมชนขาดความพร้อมในการดำเนินการตามโครงการ ส่วนข้อเสนอแนะในการดำเนินการ คือ ควรมีการอบรมให้ความรู้ในด้านต่างๆ ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองต้องการ ควรจัดหาสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินการให้เพียงพอ ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน ควรมีการจัดอบรมอาชีพเสริมแก่ประชาชน รัฐควรเข้ามาส่งเสริมอาชีพและหาตลาดรองรับผลผลิตที่เกิดจากการนำเงินกู้จากกองทุนไปดำเนินการ รัฐควรส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มเพื่อการผลิต ควรมีการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการจัดสรรเงินกองทุนให้ ควรมีการระดมทุนเพิ่มจากสมาชิก โดยนำหลักการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์มาใช้ ควรมีการกระจายเงินกองทุนให้ทั่วถึง และควรมีมาตรการในการลงโทษผู้ที่ผิดสัญญาชำระคืนเงินกู้แก่กองทุนและไม่นำเงินกู้ไปใช้ตามวัตถุประสงค์[๖๐]

บุญส่ง หาญพานิช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมาก ขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อน ข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วม นอลลิดจ์เวอร์เคอร์ สิ่งท้าทาย และ ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการในระดับมาก ให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้ ได้แก่ การประกันคุณภาพการศึกษา รองลงมา คือ การพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี ห้องสมุด การวิจัย การประเมินความดีความชอบ การธำรงรักษาบุคลากร การสร้างนักวิชาการ การกำหนดภาระงานของบุคลากร และ การบริการความรู้ ผู้บริหารมีความประสงค์ให้ในระดับมาก ให้มี

---

[๖๐]สมบูรณ์ บุญฤทธิ์, ผศ. และสุชาติ ปิยะกาญจน์, “การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและผลกระทบทางสังคมที่มีต่อประชากรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการดำเนินการตามโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

การแบ่งปันแลกความรู้ข้ามหน่วยงานทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มากขึ้น ให้มีการบริการความรู้ในลักษณะของการร่วมมือที่ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้ และผู้รับบริการใน ๕ ด้าน คือ การเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ การถ่ายทอดความรู้ การจัดอบรมสัมมนา การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ และการให้คำปรึกษา รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยที่นำเสนอเน้นด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการบริการความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ๑๐ ด้าน ด้านวิสัยทัศน์ คือ การเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้และชุมชนนักวิชาการด้านภารกิจ คือ การผลิต ถ่ายทอด และบริการความรู้ ด้านนโยบาย คือ ให้มีการแบ่งปันความรู้อย่างทั่วถึงทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ด้านเป้าหมาย คือ การพัฒนาวัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมการบริการความรู้ พัฒนานอลลิดจ์เวอร์เคอร์ พัฒนาฐานความรู้อิเล็กทรอนิกส์ของสถาบันและพัฒนาปฏิสัมพันธ์ความรู้ ด้านการประเมินคือ ประเมินความสามารถและวัฒนธรรมของสถาบัน ด้านยุทธศาสตร์ ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการความรู้ไว้ ๖ ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ผู้บริหาร ยุทธศาสตร์นอลลิดจ์เวอร์เคอร์ ยุทธศาสตร์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ ยุทธศาสตร์การสื่อสารความรู้และเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์การไว้วางใจ และยุทธศาสตร์พลังร่วม ด้านสำนักบริหารจัดการความรู้ คือ การวางแผนกลยุทธ์การบริหารจัดการความรู้ ด้านกระบวนการแบ่งปันแลกเปลี่ยนและบริการความรู้ คือ การเตรียมความพร้อม การกำหนดวิธีการแบ่งปัน และเปลี่ยนและบริการ การประเมินและปรับปรุงแก้ไข ด้านผลการดำเนินการ คือ ทำให้ได้ วัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้ และการบริการความรู้ ชุมชนนอลลิดจ์เวอร์เคอร์ ฐานความรู้อิเล็กทรอนิกส์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ นวัตกรรมการเรียนรู้ ผลิตภัณฑ์ และการบริการ[๖๑]

พรรณี แพ่งกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศักยภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโครงการเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกอง ทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

๑) ประสิทธิภาพของการเข้าพื้นที่ มีในระดับมากทั้งโดยภาพรวมและจำแนกเป็นรายข้อทั้งในกลุ่มผู้ประเมินโดยรวม ทั้งหมด และจำแนกเป็นรายกลุ่ม ยกเว้นกลุ่มคณะกรรมการกองทุนและอาจารย์นิเทศก์ในพื้นที่ที่ประเมินว่าบัณฑิต มีประสิทธิภาพด้านนี้ในระดับปานกลางทั้งโดยภาพรวมและจำแนกเป็นรายข้อ

๒) บุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน มีความเหมาะสมเป็นที่พึงพอใจในระดับมากทั้งโดยภาพรวม และจำแนกเป็นรายข้อทั้งในกลุ่มผู้ประเมินโดยรวมทั้งหมด และจำแนกเป็นรายกลุ่มทุกกลุ่ม ยกเว้นความมีมนุษยสัมพันธ์ของบัณฑิตที่มีอยู่ในระดับปานกลาง ในทัศนะของคณะกรรมการกองทุนและกลุ่มผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

๓) คุณธรรมและจริยธรรมในการปฏิบัติงาน มีความเหมาะสมเป็นที่พึงพอใจในระดับมากทั้งโดยภาพรวมและจำแนกเป็นรายข้อ ทั้งในกลุ่มผู้ประเมินโดยรวมและจำแนกเป็นรายกลุ่มทุกกลุ่ม นอกจากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ประเมินว่าอยู่ในระดับ ปานกลางทั้งโดย

---

[๖๑]บุญส่ง หาญพานิช, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

ภาพรวมและจำแนกเป็นรายข้อ ยกเว้นการมีคุณธรรมด้านความขยัน อดทน รับผิดชอบงาน ซื่อสัตย์สุจริต และละเอียดรอบคอบ มีน้ำใจช่วยเหลือ กิจกรรมเพื่อพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนในระดับมาก

๔) ศักยภาพการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย มีประสิทธิภาพในระดับปานกลางทั้งในกลุ่มผู้ประเมินโดยรวมและจำแนกเป็น รายกลุ่ม และเป็นรายงานได้แก่ งานการคิดและวางแผน การบริหารจัดการ การประสานและเชื่อมโยง และงานการติดตาม และประเมินผล และโดยรวมทั้ง 4 งาน

๕) ประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติงานของบัณฑิต ประชาชน สมาชิก ผู้กู้เงิน และคณะกรรมการกองทุนได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติงานในระดับปานกลาง ทั้งโดยภาพรวมและจำแนกเป็นรายข้อ ยกเว้นการได้รับข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านและชุมชนในระดับมากในทุกกลุ่ม และในกลุ่มผู้ประเมินโดยรวม ทั้งหมด

การเปรียบเทียบศักยภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิต ในทัศนะของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

๑) บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสถาบันประเภทมหาวิทยาลัยปิดของรัฐ มหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า/ราชมงคล สถาบันราชภัฏธนบุรี และสถาบันราชภัฏอื่นๆ มีศักยภาพการปฏิบัติงานทุกด้านได้แก่ ประสิทธิภาพของการเข้าพื้นที่ บุคลิกภาพ คุณธรรมและจริยธรรมในการปฏิบัติงาน ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายจำแนกเป็นรายงาน และโดยรวมทุกงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕และพบว่า

(๑.๑) บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเอกชน มีศักยภาพด้านประสิทธิภาพการเข้าพื้นที่สูงกว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยปิดของรัฐ มหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า/ราชมงคล สถาบันราชภัฏธนบุรี และสถาบันราชภัฏอื่นๆ

(๑.๒) บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ และจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า/ราชมงคล มีศักยภาพด้านบุคลิกภาพ คุณธรรมและจริยธรรมในการปฏิบัติงานสูงกว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยปิดของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชน สถาบันราชภัฏธนบุรี และสถาบันราชภัฏอื่นๆ

(๑.๓) บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ มีศักยภาพการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายในงานการคิดและวางแผน การบริหารจัดการการประสานและ เชื่อมโยง และการติดตามและประเมินผล ทั้งจำแนกเป็นรายงานและโดยรวมทุกงาน สูงกว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยปิดของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า/ราชมงคล สถาบันราชัฏธนบุรี และสถาบันราชภัฏอื่นๆ

๒) บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาวิชาการศึกษา วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์และศิลปศาสตร์ มีศักยภาพการปฏิบัติงานทุกด้านได้แก่ ประสิทธิภาพการเข้าพื้นที่ บุคลิกภาพ คุณธรรมและจริยธรรมในการปฏิบัติงาน ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายทั้งจำแนกเป็นรายงานและโดยรวมทุกงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕

๓) บัณฑิตที่มีช่วงเวลาการว่างงานหลังสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ต่ำกว่า ๑ ปี ๑-๓ ปี ๔-๖ ปี ๗-๙ ปี และมากกว่า ๙ ปี มีศักยภาพการปฏิบัติงานทุกด้าน ได้แก่ ประสิทธิภาพของการเข้า

พื้นที่ บุคลิกภาพ คุณธรรมและ จริยธรรมในการปฏิบัติงานประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย ทั้งจำแนกเป็นรายงาน และโดยรวมทุกงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๔) คุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ในทัศนะของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ

๔.๑) มีความรู้ความสามารถทางวิชาการในระดับมาก ๕ อันดับแรก ได้แก่การสื่อสาร ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ในงานที่ปฏิบัติและบริบทและการวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ความสามารถในการบริหารงาน และความสามารถในการใช้ แนะนำ และถ่ายทอดเทคโนโลยี

๔.๒) มีบุคลิกภาพและการปฏิบัติตนในระดับมาก ๕ อันดับแรกได้แก่ มีความรักภูมิในใจในบ้านเกิด และมีความจริงใจในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาพร้อมที่จะช่วยเหลือแนะนำผู้เกี่ยว ข้อง มีกิริยา วาจา ท่าทาง การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย ซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลาและรับผิดชอบงาน ประสานความสามัคคีกับบุคลากรทุกระดับได้ดี และประพฤติตนในกรอบของกฎหมาย ระเบียบ ประเพณี ศาสนา และจรรยาบรรณในวิชาชีพ ในกรณีที่มีโครงการต่อเนื่อง คณะกรรมการกองทุนส่วนใหญ่มีความประสงค์ที่จะรับบัณฑิตกลุ่มเดิมเข้าปฏิบัติ งานต่อในพื้นที่เดิม เพราะบัณฑิตส่วนใหญ่มีความรู้และความสามารถทางวิชาการ บุคลิกภาพ และความประพฤติที่เหมาะสมเป็นที่พึงพอใจในระดับปานกลาง-มากที่สุด และสามารถพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติงานจนได้ผลงานที่มีปริมาณและคุณภาพเพิ่ม ขึ้นกว่าระยะเริ่มเข้าปฏิบัติงานในระดับมาก-มากที่สุด[๖๒]

มณกาญจน์ ทองใย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารอย่างชัดเจน สามารถปรับโครงสร้างขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ องค์การทางราชการและองค์กรในชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลเยาวชนให้ประพฤติตนเป็นคนดี ด้านกระบวนการดำเนินงาน มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานตามโครงการอย่างสม่ำเสมอ ด้านผลสำเร็จที่คาดว่าจะได้รับ โดยการสร้างเยาวชนให้มีขันติ มีความอดทนอดกลั้น มีวิริยะอุตสาหะ รู้จักการให้และทำกิจกรรมต่างๆ เป็นหมู่คณะได้[๖๓]

พระเมธีธรรมาลังการ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แพร่ เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทั้งสิ้น ๒๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๕๒ เป็นเพศชาย จำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๕๕ เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๔๕ มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน ๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๖๑ วุฒิ

---

[๖๒]พรรณี แพ่งกุล, “ศักยภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโครงการเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจังหวัดสมุทรปราการ”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕).

[๖๓]มณกาญจน์ ทองใย, “การพัฒนารูปแบบการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙).

การศึกษาปริญญาตรี จำนวน ๒๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๒.๓๔ วุฒิการศึกษาปริญญาโท จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๖๕ และวุฒิการศึกษาปริญญาเอก จำนวน ๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๔๐ มีประสบการณ์การทำงานต่ำกว่า ๑๐ ปี จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๐๕ และประสบการณ์การทำงานตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๒๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๓.๙๕ เป็นโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๑๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๒๓ และโรงเรียนประถมศึกษาที่ขยายโอกาสทางการศึกษา จำนวน ๑๑๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๗๗

๒. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาแพร่ เขต ๑ ใน๔ ด้าน คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (X:๔.๐๙) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้าน

๓. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาแพร่ เขต ๑ จำแนกตามประเภทของโรงเรียน พบว่า ในภาพรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ[๖๔]

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ : ศึกษากรณี โรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่ศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนได้รับการจัดการศึกษาในระดับดีมาก และอาจารย์และผู้บริหารมีการจัดการศึกษาในระดับมากแก่ผู้เรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งในการเตรียมปัจจัยภายนอก ความเป็นกัลยาณมิตร หลักสูตรการบริหารการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนรู้ในและนอกชั้นเรียน การวัดและประเมินผล และผู้เรียนตามวิถีพุทธ ซึ่งเป็นปัจจัยตาม เมื่อแยกพิจารณาตามเพศทั้งผู้เรียนและอาจารย์ผู้บริหารไม่มีความแตกต่างกันในด้านรูปแบบ แยกตามภูมิลำเนา ระดับการศึกษาและตำแหน่งอาจารย์ของผู้บริหารและอาจารย์ มีการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อแยกตามอายุ ระดับชั้นที่ศึกษา อายุที่ตั้งของโรงเรียน และโรงเรียนที่แตกต่างกันผู้เรียนจะได้รับการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน และผู้บริหาร และอาจารย์ที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ตั้งของโรงเรียนต่างกัน มีการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนต่างกัน โดยภาคกลางมีการจัดการศึกษาตามวิถีพุทธในระดับดีมากกว่าพื้นที่อื่น

การจัดการศึกษาตามวิถีพุทธให้แก่สถานศึกษาในแต่ละโรงเรียน มีรูปแบบที่เป็นไปในแนวเดียวกัน มาตรฐานเดียวกันและเสมอภาคกัน จะต้องจัดการโดยทุกฝ่ายทั้งชุมชน ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ผู้บริหาร นักเรียนและผู้บริหารในพื้นที่ และการจัดสรรทรัพยากรให้ทั่วถึงเกิดประโยชน์แก่ทั้งโรงเรียน และผู้เรียนต้องได้รับความร่วมมือในการเข้าร่วมการจัดสรร และการกำหนดแนวทางการ

---

[๖๔]พระเมธีธรรมาลังการ และคณะ, “การใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แพร่ เขต ๑”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

บริหาร มาตรฐานศึกษาและการจัดการเรียนรู้โดยผู้บริหารการศึกษาระดับชาติ ระดับท้องถิ่นหรือพื้นฐานและระดับโรงเรียนร่วมกัน เพื่อให้เกิดโรงเรียนวิถีพุทธตามความต้องการของสังคม[๖๕]

.สิน งามประโคน และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล" ผลการวิจัยพบว่า ครูอาจารย์และนิสิตนักศึกษา มีความคิดเห็นต่อคุณธรรมและจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาในแต่ละด้าน ดังนี้

๑) ด้านการพัฒนาตนเองของครูอาจารย์ นิสิตนักศึกษา มีความคิดเห็นสอดคล้องกันที่เด่นชัด คือ มีความกตัญญูกตเวทีสำนึกในบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น รู้จักเลือกแบบอย่างที่ดี นำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิตโดยสุจริตและรู้จักรับฟังเหตุผลจากผู้อื่นและพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเอง ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าความคิดเห็นของครูอาจารย์ คือ รู้หลักการปฏิบัติ ตนให้ดีในท้องถิ่น ชุมชนและสังคม รู้จักประมาณในการบริโภคและการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

๒) ด้านสังคม ครูอาจารย์ นิสิตนักศึกษา มีความคิดเห็นสอดคล้องกันที่เด่นชัด คือ นิสิตนักศึกษาไม่ล่วงละเมิดสิ่งที่รักของหวงแหนของผู้อื่น รวมทั้งสิ่งของและข่มเหงจิตใจลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูล แสดงไมตรีและความหวังต่อเพื่อนร่วมงานด้วยความเต็มใจ โดยไม่เอารัดเอาเปรียบ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และเข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว

๓) ด้านคุณลักษณะ การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมของนิสิต นักศึกษาที่เด่นชัด คือ เมื่อเห็นผู้อื่นทำดีประสบความสำเร็จก็พลอยยินดี มีใจเป็นกลาง เข้าใจด้วยเหตุผล และอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

๔) ด้านการบำเพ็ญตนสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นของนิสิตนักศึกษาที่เด่นชัด คือ การรู้จักปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ และรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคีต่อกัน

๕) ด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาที่เด่นชัด คือ นักศึกษาอบอุ่นใจเมื่ออยู่กับครอบครัว และสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นสื่อกลางส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรม

ปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาในแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

๑) ปัญหาและอุปสรรคของตัวนิสิตนักศึกษาด้านการพัฒนาตนเอง ที่เด่นชัด คือปล่อยจิตใจตามกระแสบริโภคนิยม ขาดการควบคุมกาย และจิตใจ และนักศึกษามีค่านิยมไม่เหมาะสมในด้านต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดปัญหาในตนเอง และสังคมมากขึ้น ไม่รู้จักฐานะตนเองในการดำเนินชีวิต

---

[๖๕]สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ดร. และคณะ, "การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ : ศึกษากรณีโรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่ศึกษา", **รายงานการวิจัย**, (คณะครุศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

๒) ปัญหาและอุปสรรคของตัวนิสิตนักศึกษาด้านสังคมที่เด่นชัด คือ นักศึกษาติดเพื่อน มีพฤติกรรมเลียนแบบซึ่งกันและกัน แม้จะรู้ว่าสิ่งนั้นไม่ถูกต้อง และนักศึกษาสนใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและโลกในปัจจุบัน

๓) ปัญหาและอุปสรรคของตัวนิสิตนักศึกษาด้านสภาพแวดล้อมที่เด่นชัด คือ ครูอาจารย์ยังไม่เป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษา นักศึกษาชอบเลียนแบบพฤติกรรมแบบตะวันตก เช่น การแต่งกาย การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เปลี่ยนทรงผม สภาพแวดล้อมทางสังคมและสื่อประเภทต่างๆ มอมเมานักศึกษาให้เกิดพฤติกรรมบริโภคอย่างขาดสติ และนักศึกษายังหลงคำโฆษณาชวนเชื่อสิ่งบริโภคและอุปโภคต่างๆ ในทางผิด เช่น การโฆษณาทางโทรศัพท์ โดยขาดวิจารณญาณที่ดี

๔) ปัญหาและอุปสรรคของตัวนิสิตนักศึกษาด้านการเรียนการสอนที่เด่นชัด คือ การอบรมสั่งสอนและปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ มีภาระหน้าที่ในการสอนและงานอื่นๆ มาก จึงไม่มีเวลาเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นิสิตนักศึกษา

๕) ปัญหาและอุปสรรคของตัวนิสิตนักศึกษาด้านกลุ่มเพื่อนที่เด่นชัด คือ นักศึกษามักจะเชื่อเพื่อนและช่วยกันปกปิดความลับของเพื่อนในทางที่ไม่ถูกและบางครั้งนักศึกษาชอบทำตามเพื่อนทางที่ไม่ถูกไม่ควร เช่น การดื่มสุรา สูบบุหรี่ และสารเสพติด เป็นต้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม พบว่า ครูอาจารย์ และนิสิตนักศึกษา มีความเห็นในข้อที่นิสิตนักศึกษาต้องปรับปรุงแก้ไขตนเอง คือ การรู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และมีความขยัน ประหยัด และอดทนซึ่งอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

แนวทางในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมแก่นิสิตนักศึกษาที่เด่นชัด คือ พ่อแม่ให้การอบรมสั่งสอน ช่วยชี้แนะพฤติกรรมของตนเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย กลุ่มเพื่อนมีส่วนช่วยชักจูงใจให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ดี ควรมีการแนะนำต้นแบบที่ดี หรือแบบอย่างที่ดีแก่นิสิตนักศึกษา และควรจัดกิจกรรมให้มีการยกย่องส่งเสริมคนดี และว่ากล่าวตักเตือนให้นิสิตนักศึกษา ปรับปรุงพฤติกรรมที่บกพร่องและการจัดสภาพแวดล้อมสื่อ เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา[๖๖]

เสือ สัชชานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา มีรูปแบบการพัฒนาที่ชัดเจนทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ พฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และปัญญา คือ *รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีล* พบว่า เป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา โดยใช้เครื่องมือในการฝึก คือ วินัย กฎหมาย กฎ กติกา ระเบียบ การพัฒนาจริยธรรมในขั้นศีลเป็นการสร้างฐานชีวิตให้แข็งแกร่ง คนมีศีลเป็นคนไม่มีโทษเพราะประพฤติสุจริตทางกาย การฝึกการสื่อสารที่ดี การประกอบอาชีพที่ส่งผลให้การดำรงชีวิตมีความสุข *รูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมในขั้นสมาธิ* พบว่า สมาธิเป็นเครื่องมือในการทำจิตใจให้หนักแน่น เป็นการรวมกระแสจิตเป็นหนึ่งเดียว ทำให้ใจแน่วแน่ในสิ่งเดียว มีคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง สามารถควบคุมตนเองได้ดี ทำให้จิตนุ่มนวลควรแก่การงาน และจิตมีพลังมีคุณสมบัติความพร้อมในการปฏิบัติงาน *รูปแบบของพัฒนาจริยธรรมในขั้นปัญญา* เป็นการพัฒนา

---

[๖๖]สิน งามประโคน, ดร. และคณะ, “การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

ฝึกฝนศึกษาให้เข้าใจ มีความรู้ เกิดความเข้าใจในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เข้าใจตามความเกิดขึ้นของสิ่งนั้น พิจารณาสภาพปัญหาตามเหตุ ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น ใช้หลักความจริงแก้ปัญหาตามที่เกิดขึ้นจริง มีจิตใจเป็นอิสระจากสิ่งทีสัมพันธ์กับชีวิต ดำรงตนอยู่อย่างรู้เท่าทัน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิต รู้จักวิธีที่จะนำชีวิตไปในทางที่ดี รู้จักสร้างระเบียบวินัยให้กับชีวิตและอยู่อย่างปลอดภัยไร้เวร[๖๗]

สรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธนั้น จะเน้นการจัดการเรียนการสอน และรูปแบบภายในโรงเรียนให้สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา มีหลักไตรสิกขา เป็นเบื้องต้น เพื่อพัฒนาคุณภาพของนักเรียน ทางด้านคุณธรรมจริยธรรมควบคุมไปกับความรู้สามัญศึกษาเหมือนกับโรงเรียนอื่นๆ รวมทั้งยังเน้นให้บุคลากรมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน และส่งเสริมให้นักเรียนสามารถนำเอาหลักธรรมที่สอดแทรกไปกับสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนไปบูรณาการใช้ในชีวิตประจำวันและในสังคมได้

---

[๖๗]เสือ สัชชานนท์ และคณะ, “การศึกษารูปแบบการพัฒนาจริยธรรมแนวพุทธในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๕๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เป็นหลัก ในการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๒๕๓/๗๖.หมายความว่า ระบุถึงพระสุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาลิ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๗ ข้อที่ ๒๓๕ หน้าที่ ๗๖ หรือ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙๑/๕๗. หมายความว่า ระบุถึง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๙๑ หน้าที่ ๕๗ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยใช้ระบบคำย่อ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.(ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.(ไทย)	=	วินยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จู.(ไทย)	=	วินยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยมีความต่อเนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่สมัยก่อนที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจนซึ่งชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องมาโดยตลอด จนกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือศาสนาพุทธ ในด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทยก็ได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทยเป็นแหล่งคำสั่งสอนและการฝึกอบรม กิจกรรมส่วนใหญ่ที่มีความสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดีจะมีส่วนประกอบด้วยพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นพิธีการที่เน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจของมนุษย์[๑]

จากสภาพที่กล่าวมา พบว่า ศาสนาพุทธได้เข้ามามีบทบาทต่อคนไทยเป็นเวลาช้านานจนฝังลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทยกลายเป็นเครื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยพื้นฐานจิตใจของคนไทย[๒] ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชนิพนธ์ในเทศนาวันเสือป่าว่าเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตั้งใจรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาใน ประเทศไทยอย่าให้มีอันตรายมาถึงได้ ต้องรักษาพระศาสนาอันนี้ให้คงอยู่ในเมืองไทยอีกต่อไป ต้องรักษาไว้เพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลานของเราทั้งหลายสังคมไทยเป็นสังคมที่มีโอกาสใกล้ชิดกับสิ่งล้ำค่าของสังคม มนุษยชาติ คือ “พระพุทธศาสนา” ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไทยนับ ถือพระพุทธศาสนาประมาณร้อยละ ๙๕ ของประชากรทั้งหมด ประกอบกับวิถีชีวิตและด้านวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักลักษณ์ ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ พระพุทธศาสนายังมีรายละเอียดที่เป็นระบบการศึกษา เป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ หมวด ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา ๗๓ บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีงาม และความสมานฉันท์ระหว่างชนชาติของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” มาตรา ๘๑ บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องจัดการศึกษา

---

[๑]กรมวิชาการ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙**, (กรุงเทพมหานคร : สยามสปอร์ต, ๒๕๔๖), บทนำ.

[๒]กรมวิชาการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๕๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), บทนำ.

อบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้ เกิดความรู้คู่คุณธรรม”[๓] ตลอดจนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ตามมาตรา ๖ ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมาตรา ๒๔ (๔) ได้กล่าวไว้ว่าการจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์[๔] พร้อมกันนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ – ๒๕๔๔) ได้มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นหลักสำคัญ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) ได้บัญญัติไว้ในข้อ ๒ ด้าน นโยบายว่าคนเก่งจะต้องถึงพร้อมด้วยคุณธรรม จากคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้บัญญัติไว้ว่าจะมีนโยบายสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาศาสนาธรรมะ และร่วมประกอบ พิธีกรรมทางศาสนามากขึ้น

กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา จึงนำแนวทางของพระพุทธศาสนามาบูรณาการในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในรูปแบบ“โรงเรียนวิถีพุทธ” โดยใช้กระบวนการสอนแบบพุทธ ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษา ๑ ใน ๕ รูปแบบตามนโยบายโรงเรียนรูปแบบใหม่ของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีและถือเป็นจุดสำคัญของการนำคุณค่ามหาศาลของพระพุทธธรรมมาสู่สังคมไทย อันจะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข นักเรียนผู้มีสุขภาพจิตดีย่อมเรียนหนังสือได้ดีสามารถทำงานได้มากและได้ผลดี อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งสามารถเข้ากับเพื่อนและช่วยเหลือสังคมได้ดีและผู้มีสุขภาพจิตดีย่อมมี ความสุขและความสำเร็จในชีวิตซึ่งหากประชาชนโดยทั่วไปไม่ยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนาแล้ว อาจจะต้องประสบกับความยุ่งยากในชีวิตที่สงบสุขไม่ได้ มีแต่ความเดือดร้อนสร้างปัญหาให้กับสังคมส่งผลให้กับประเทศชาติในที่สุดจากการศึกษาผลการวิจัย ซึ่งได้วิจัยเกี่ยวกับจริยธรรมของ นักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ ในสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชุมพร[๕] พบว่า สภาพสังคมในปัจจุบัน มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุสูงมาก ทำให้การดำเนินชีวิตมีความสะดวกสบาย คนในสังคมพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้วัตถุมาสนองตอบต่อความต้องการของตนเอง มีการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น แข่งขันชิงดีชิงเด่น เห็นแก่ตัว จริยธรรมและคุณธรรมของเด็กและเยาชนจึงเสื่อมลง ส่งผลให้เด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาในสังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดชุมพร แสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์หลายประการ อาทิ การแต่งกายไม่เรียบร้อย การส่งงานไม่ตรงเวลา การไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และผลการวิจัยยัง พบว่า ระดับของระดับจริยธรรมของนักเรียน ด้านการใฝ่รู้ ความอดทน ความ

---

[๓]กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑ – ๒๒.

[๔]สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

[๕]สุมณฑา แก่นกูล, “การศึกษาจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอพะโต๊ะ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชุมพร”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๕๙.

เมตตากรุณา ความยุติธรรม และการประหยัดอดออม อยู่ในระดับปานกลางซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยที่พบว่าเยาวชนไทยในปัจจุบันมีปัญหาด้านความประพฤติ คือ ขาดความเคารพครู และพ่อแม่ กิริยามารยาทไม่อ่อนน้อม ชอบสนุก ชอบยกพวกตีกัน ติดอบายมุข ติดยาเสพติด ใช้เงินเก่ง เอาแต่ใจตัวเอง ขาดความรับผิดชอบ ไม่ซื่อสัตย์ ขาดความอดทน และขาดการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย[๖] ด้านศีลธรรม การส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ เด็กและเยาวชนก็เช่นเดียวกัน พบว่า เกิดปัญหาเกี่ยวกับวิกฤตในการเสริมสร้างจริยธรรม ศีลธรรม และค่านิยม เพื่อสร้างสรรค์เด็กและเยาวชน ปัญหาอีกส่วนที่เกิดขึ้นกับเด็กนักเรียน ซึ่งมีผลกระทบมาจากปัญหาจากสังคมหลายๆ ด้าน ทำให้ผู้เรียนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การแต่งกายของเยาวชนความหรูหราฟุ่มเฟือยเกินฐานะความจำเป็น การมั่วสุมหลงใหลในอบายมุข การติดยาเสพติดให้โทษ เสรีภาพในทางเพศ การค้าประเวณีโดยสมัครใจ หรือถูกบังคับ สิ่งลามก อนาจาร ละเลยการเคารพผู้ใหญ่ บุพการี และครูอาจารย์ ความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน การมีวินัย และเคารพกฎหมายบ้านเมือง การทะเลาะวิวาท นิยมความรุนแรง เป็นต้น และอีกเหตุผลหนึ่งระบบการศึกษาทำให้ขาดศีลธรรมพื้นฐานทั้งประเทศ ศีลธรรมพื้นฐานคือความเคารพศักดิ์ศรีคุณค่าของความเป็นคนทุกอย่างเท่าเทียมกันโดยเฉพาะคนยากจน และนำไปสู่ปัญหาต่างๆ มากมาย

โรงเรียนวิถีพุทธเกิดขึ้นในปลายปี ๒๕๔๕ เป็น ๑ ใน ๕ ของโครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ (โครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ ๕ รูปแบบ ได้แก่ โรงเรียนในกำกับของรัฐ โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนสองภาษา โรงเรียนใช้ ICT เพื่อการเรียนรู้ และโครงการนำร่องสรรหาพัฒนา และส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษด้านต่างๆ) การศึกษาแนวพุทธอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมา เมื่อริเริ่มโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้ศึกษาแนวทางของ 3 โรงเรียนที่ได้ใช้แนวพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนทอสี โรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสยามสามไตร) และได้เชิญบุคลากรทั้งสามโรงเรียนมาร่วมเป็นคณะทำงาน มีพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เป็นประธาน รวมเรียกชื่อโรงเรียนจัดการศึกษาแนวพุทธว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” นับแต่นั้นมา คณะทำงานนี้มีการประชุมหลายครั้งต่อเนื่อง เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน ต่อมามีการเปิดรับโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นแรกของโครงการด้วยการประกาศรับสมัคร และมีโรงเรียนเข้าร่วม จำนวน ๘๙ โรงเรียน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ มีโรงเรียนวิถีพุทธที่ลงทะเบียน รวม ๒๑,๕๗๔ โรงเรียน

อย่างไรก็ดีจากผลการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมาของโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะได้ผลที่น่าพอใจในระดับหนึ่งโรงเรียนก็ยังเห็นว่ายังจะต้องพัฒนาด้านนี้ให้มากยิ่งขึ้นประกอบกับสภาพสังคม และชุมชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วมาก ปัญหาด้านสังคมเกิดขึ้นมากมากมาย นักเรียน ซึ่งเป็นเยาวชนของชาติในอนาคตที่สำคัญ ไม่สามารถปรับตัวได้ทันการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดปัญหาขึ้น รวมทั้งครู ผู้ปกครองจะต้องมีแนวทางและวิธีการอย่างหลากหลายที่จะช่วยกันส่งเสริมและ ดำเนินการพัฒนานักเรียนในด้านความมีคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักพุทธธรรมไตรสิกขา คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** นักเรียนมีวัตรปฏิบัติในการกิน อยู่ ดู และฟังเป็น ครู บุคลากร ผู้ปกครองนักเรียน และชุมชนจะต้อง

---

[๖] โพธิ์สวัสดิ์ แสงสว่าง, **การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับครูและผู้บริหารโรงเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นบุคคลที่ต้อง “**สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น**” รวมทั้งโรงเรียน จะต้องมีระบบการบริหารจัดการตามแนวทางวิถีพุทธที่ถูกต้องและเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการแล้ว จำนวน ๓๓๐ โรงเรียนด้วยกัน จนกระทั่งปี ๒๕๕๘ จำนวนโรงเรียนวิถีพุทธมีเพิ่มขึ้นเป็น จำนวน ๓๔๓ โรงเรียน และได้ดำเนินการตามแนวทางที่สำนักการศึกษาได้จัดอบรมและได้นำแนวทางการดำเนินงานมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีกระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ๘ ขั้นตอน คือ สร้างความตระหนักและความเข้าใจ ประเมินตนเองตามสภาพจริง ของครูและผู้บริหาร วิเคราะห์ข้อมูลและประชุมตัดสินใจพัฒนาร่วมกันลงมือปฏิบัติ/ดำเนินโครงการหรือกิจกรรม ประเมินตนเองระหว่างการดำเนินงาน ลงมือปฏิบัติ/ปรับปรุงแก้ไข รวบรวมข้อมูลและสรุปผล รายงานผลและนำไปเป็นข้อมูลพัฒนา เมื่อได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว จึงจำเป็นต้องทราบผลการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ในเขตพื้นจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ในเด็กและเยาวชน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ องค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ” มุ่งศึกษาใน ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ

๑.๔.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง จำนวน ๒๐ ท่าน โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ในโรงเรียนวิถีพุทธจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling)[๗]

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๘ ถึงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๘ รวมเป็นระยะเวลา ๒ เดือน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

โรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๔.๕ กรอบแนวคิด

การศึกษาวิจัย เรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

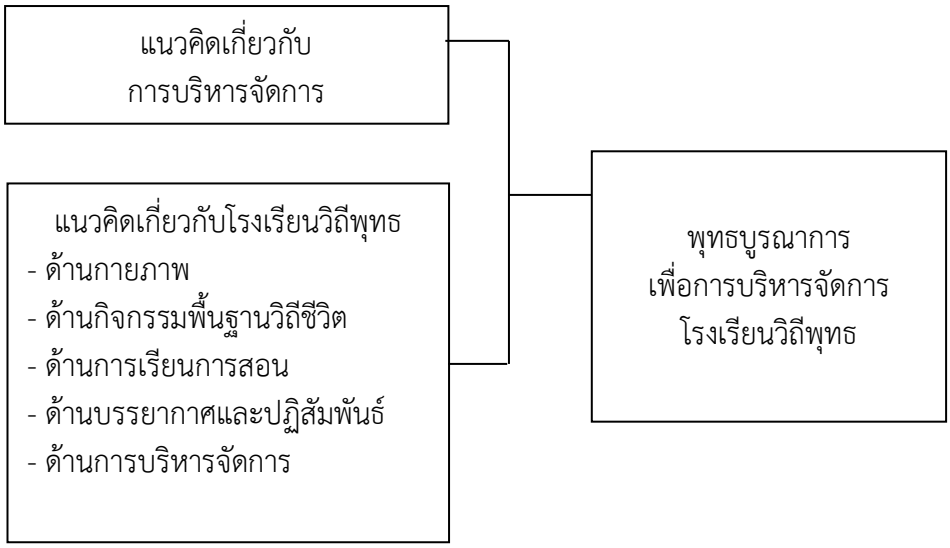

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

---

[๗]ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และผู้บริหารองค์กรเท่านั้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พุทธบูรณาการ หมายถึง การนำหลักคิดหรือหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การบริหารจัดการ หมายถึง การบริหารจัดการของโรงเรียนวิถีพุทธโดยนำหลักธรรมทางประพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๖.๒ ทำให้ทราบองค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๖.๓ ก่อให้เกิดแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

ชื่อรายงานการวิจัย : พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
ผู้วิจัย : พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท, ดร./พระมหากำพล คุณงฺกโร, ดร.
ส่วนงาน : ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๘
ทุนอุดหนุนการวิจัย : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้เพื่อ ๑. เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. เพื่อศึกษาองค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และ ๓. เพื่อเสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๒๐ คน เลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารและด้านพระพุทธศาสนาด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้างสัมภาษณ์เชิงลึกแบบตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

๒. องค์ประกอบปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ปัจจัยด้านการเรียนการสอน ปัจจัยด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ

๓. แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๑) ด้านกายภาพ การสรรหางบประมาณเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีกระบวนการวางแผนที่ดี เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดแผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา และโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งต้องชี้แจง ทำความเข้าใจ

และสร้างความตระหนักให้บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) ด้านการเรียนการสอน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียน เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการการเรียนการสอน แต่เป็นการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ผู้เรียนก็จะเรียนรู้และจดจำได้ง่ายกว่าการสอนในชั้นเรียน แต่การเรียนการสอนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนด ๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การแสดงใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยความจริงใจ จะเป็นการสร้างบรรยากาศและการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมถึงการแสดงความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ๕) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ อาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย มีมุมมองทัศนคติ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การชี้แจงให้ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลและเข้าใจถึงแนวทางหรือกระบวนการในการบริหารงาน ก็จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่นพร้อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้

Research Title: **Buddhist Integration for Buddhist way School Administration**
Researcher: **Phramaha Sunan Sunnato, Dr./Phramaha Kamphon Kunangaro, Dr.**
Department: **Faculty of Social Science**
Fiscal Year: **2015**
Research Scholarship Sponsor: **Mahachulalongkornrajavidyalaya University**

Abstract

The research entitled 'Buddhist Integration for Buddhist way School Administration' had the following objectives 1. To study principles and theories of Buddhist way School administration, 2. To study the components, factors and Buddhism integration Buddhist way School administration and 3. To propose the guideline for the Buddhist way School administration.

Research methodology was the qualitative method, collected data from document and related research works and also from 20 key informants, purposefully selected from experts in administration and in Buddhism with structured in-depth-interview form by face-to-face interviewing. Data were analyzed by descriptive interpretation.

Findings were as follows:

1. Principles and theories of Buddhist way School administration: Schools managed all areas to support learners to develop according to Buddhism integration, supporting learners for life development in the areas of eating, living, seeing and listening for wisdom development. The environment management supported wisdom development in line with Pannavuttidhamma 4 as: 1) Suppurisusanseva, association with good persons, learned persons, good environment, teachers, lecturers and having good data and media, 2) Saddhammassavana, being energetic in learning principles with good learning and teaching curriculum, 3) Yonisomanasikara, the process of analytical thinking, examining the causes and effects

in the right methods and 4) Dhammanudhammapatipatti, being able to utilize knowledge in daily life and live the life righteously.

2. Components, factors and Buddhism integration for Buddhist way school administration: The most important factors for Buddhist way School administration were physical, life-based activity, learning-teaching, reactive atmosphere and managerial factors.

3. The guideline for Buddhist way school Administration: 1) physical aspect, budgeting was very important, there should be well planning that was applicable to the operation, 2) Buddhist way basic activity, school administrators should set a plan for school development as set in the curriculum, get participation from all parties concerned, orientation of personnel to have clear understanding and appreciation of participation in learner development activities, 3) learning-teaching aspects: administrators, teachers, personnel should act as good examples for students by doing, not by teaching and learning activities, by setting good examples so that students would remember and imitate the good examples easier that teaching in the classrooms. But teaching is the important factor, must be performed as set in the curriculum and 4) reactive atmosphere aspect: smiling face, helping hand, charity with sincerity and being good friends were the best reactive atmosphere, 5) administrative factors: cooperation from all parties concerned with different ideas, attitudes, visions, clear target and unity, orientation of personnel to understand data and direction and the process of administration would help operational administration move smoothly and successfully.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความเมตาอนุเคราะห์จาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการวิจัยครั้งนี้ เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอบคุณพระมหาสุทิตย์ อาภากโร, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์สงเคราห์ด้วยดีตอลดมา

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และคณะกรรมการทุกท่าน ตลอดจนคณาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการต่างๆ และได้รับความอนุเคราะห์จนทำให้งานวิจัยดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

ขออนุโมทนาคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ตลอดจนเพื่อนนิสิตทุกท่าน ที่คอยให้กำลังใจและคำปรึกษาดีๆ ที่มอบให้ผู้วิจัยตลอดมา

คุณงามความดีของงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับผู้มีพระคุณทุกๆท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บิดา มารดา ครู อาจารย์ และเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆ เรื่องที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชา และที่ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยฉบับนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท, ดร.
พระมหากำพล คุณงฺกโร, ดร.
๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย..... ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... ค
กิตติกรรมประกาศ..... จ
สารบัญ..... ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ..... ฌ
บทที่ ๑ บทนำ..... ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... ๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย..... ๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย..... ๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด..... ๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย..... ๖
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย..... ๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... ๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ..... ๗
๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ..... ๗
๒.๑.๒ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก..... ๙
๒.๑.๓ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา..... ๑๓
๒.๑.๔ พุทธวิธีการบริหารจัดการ..... ๑๖
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๒๘
๒.๒.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๒๘
๒.๒.๒ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๓๒
๒.๒.๓ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๓๔
๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... ๓๔
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย..... ๔๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย..... ๔๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ..... ๔๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย..... ๔๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล..... ๔๔
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล..... ๔๕
บทที่ ๔ ผลการวิจัย..... ๔๖

๔.๑ หลักการและทฤษฎีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๔๖
๔.๒ องค์ประกอบ ปัจจัย และพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๔๘
๔.๓ เสนอแนวทางการการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ..... ๗๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... ๙๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย..... ๙๔
๕.๒ อภิปรายผล..... ๙๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ..... ๑๐๗
บรรณานุกรม..... ๑๐๙
ภาคผนวก..... ๑๑๔
ภาคผนวก ก บทความวิจัย..... ๑๑๔
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.. ๑๓๕
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ..... ๑๓๗
ภาคผนวก ง แบบสอบถาม..... ๑๔๐
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย..... ๑๔๔
ประวัติคณะผู้วิจัย..... ๑๔๗